

РАЗДЕЛ IV
ДОКТОРАНТСКА СЕКЦИЯ

SECTION IV
PhD SECTION

ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ НА ИНОВАТИВНИТЕ РЕГИОНАЛНИ СИСТЕМИ КАТО ФАКТОР ЗА РАЗВИТИЕ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО

докторант Мая Микова

Международно висше бизнес училище, Ботевград

THEORETICAL ASPECTS OF INNOVATIVE REGIONAL SYSTEMS AS A FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

Maya Mikova

ABSTRACT: The complexity of the study of the impact of innovative regional systems on entrepreneurship stems from the fact that relations between the interested parties in the regional business system are complex social phenomena with no clear idea of the boundaries of their context. Given this high level of complexity of real life situations, the use of complex research methods and cross-disciplinary theories is required. As a result it is expected to be shown another side of social phenomenon, like the relationship between management at regional level and interested parties in the face of business and its entrepreneurial initiative.

KEYWORDS: innovation, regional business system, entrepreneurship, interested parties

Стратегическите документи на Европейския съюз тясно свързват проблемите за растежа и конкурентоспособността на икономиката на Съюза с развитието на регионите. От друга страна, според същите документи, развитието на регионите е функция на състоянието на научните изследвания, знанията, предприемачеството и иновациите в тях. В условията на икономика, основана на знанието, като основен двигател на растежа се определят новите знания, технологии и иновациите.

1. Актуалност на темата

Забележима тенденция през последните години е засилването на регионалния аспект на европейската и националните иновационни политики. Наред с мерките за развитие на иновационния потенциал на макроравнище, нарастващо значение придобиват и въздействия, насочени към стимулиране звената на иновационните системи в регионален аспект. Стремeжът е да се открият уникалните характеристики на местните икономики и възможностите на функциониращите в техните рамки бизнес формирания да развиват конкурентни предимства.

У нас това поражда проблемите за изучаването и оптимизирането на регионалните иновационни системи и разработването на стратегии за развитие на регионите. Регионалните изследвания са в тясна връзка с разработването на регионалната политика в областта на науката, образованието, иновациите и развитието на бизнеса.

Една от най-синтезираните прояви на регионализъм в областта на иновациите с обединяваща функция по отношение усилията на териториално обособените институционални звена са регионалните иновационни стратегии, които трябва да допринесат за оптимално използване на икономическия потенциал на районите чрез развиване на възможности за разработване и внедряване на иновации и повишаване на регионалната конкурентоспособност.

Мерките, заложи в основата на тези стратегии са насочени най-общо към:¹

- повишаване на равнището на иновативност на малките и средните предприятия (МПС) в района;
- повишаване на бизнес ефективността и конкурентоспособността чрез създаване на подходяща среда за разпространяване на технологии и иновации, която да благоприятства ефективното изпълнение на

¹ Развитие на регионалната иновационна система на Югозападния район за планиране

Регионалната иновационна стратегия и доизграждането на регионалната иновационна система (наука, бизнес, посредници, финансови и административни институции), така че да работи в услуга на бизнеса и да отговаря на потребностите на МСП от иновации, технологично обновление и трансфер на ноу-хау;

- изпълнение на националните политики за научни изследвания, иновации и регионално развитие в частта им за конкретния район за планиране;
- разпространяване на знания и информация като основна предпоставка за иновиране, техническо и технологично развитие, както и популяризиране на европейските стратегически цели и политики в областта на иновациите.

Респективно, осъществяването на тези стратегии води до изграждането на регионални бизнес системи със свои специфични характеристики, определяща от които е иновативността.

Методологичният подход към изследване на иновативната регионална бизнес система като фактор за развитие на предприемачеството минава през следните етапи:

1. Анализ на иновативността на регионалната икономика като предприемаческа среда.
2. Мониторинг на развитието на малкия бизнес в регионален контекст като проява на предприемаческата активност в следствие на иновативността на средата.
3. Разработка на система от фактори, съставляващи иновативността – модел на стимулираща регионална бизнес среда, осигуряващи разширяването на сферата на предприемачеството.
4. Изработване на методика за практическо приложение на модела в практиката на вземане на предприемаческо решение.
5. Апробиране и оценка на ефективността на методиката чрез метода на ретроспективния анализ и експертните оценки.

Сложността на изследването в случая произтича от това, че отношенията между заинтересованите страни в регионалната бизнес система са сложни социални явления, без ясна представа за границите на техния контекст. Като се има предвид тази висока степен на сложност на ситуации в реалния живот, се налага използване на комплексни изследователски методи. Като резултат се очаква да бъде разкрита още една страна на обществен феномен, какъвто са отношенията между управлението на регионално ниво и заинтересованите страни, в лицето на бизнеса и местните социални общности и структури.

2. Регионална насоченост на предприемачеството

Характерна тенденция на съвременния етап на развитие на предприемачеството в България е неговата регионална ориентация. Тя е свързана със следните обстоятелства:

- Малкият бизнес, поради ограничеността в мащабите на своята дейност, относително неголемите пазари на ресурси и готова продукция, а също така и други специфични особености, е насочен предимно към задоволяване на местните потребности от стоки и услуги.
- Освен това, изборът на направления и видове дейност за малките фирми, се предопределя в значителна степен от икономическите, географските и климатичните условия на регионите, в които те се очаква да функционират в бъдеще.

Икономическото значение на малкия бизнес в регионалното развитие би могло да се определи по следния начин:

- Създаване на благоприятни предпоставки за намиране на работа от страна на част от работната сила, която се освобождава от едрия бизнес и от страна на социално незащитените слоеве от населението и постепенен преход към статут на основен работодател в региона;
- Използване на местните суровинни източници;
- По-равномерно насищане на търсенето на стоки, особено такива неподлежащи на дълго транспортиране;
- Изравняване на условията на живот в населени места с различен мащаб;
- Ускоряване на демонополизацията и създаване на конкурентна среда на основата на оптимизация на размерната структура на пазарните субекти;
- Включване в производството на част от материалните и финансови ресурси на населението на региона;
- Осигуряване на значителна част от постъпленията в регионалния и местния бюджет;
- Разширяване на иновационната активност в региона;
- Усвояване на външни пазари на готова продукция и ръст на външно-икономическата дейност в региона.

Съществуват два основни пътя за регионално развитие: *екзогенен и ендогенен*. В първия случай икономическият растеж се осъществява преимуществено за сметка на външни източници на инвестиции, в това число и чуждестранни, откъдето се предопределят и техните сфери на приложение.

Последните изследвания показват, че в дългосрочен план чуждестранните инвестиции понякога водят до намаляване на темповете на икономическо развитие на страната. Това откритие се съгласува с теорията за зависимостта, съгласно която положението на една страна в световното разделение на труда е главната причина за нейната силна развитост или слаба развитост.¹ С други думи, чуждестранният капитал, вложен в операции от голям мащаб, се стреми да подкрепя в по-голяма степен интересите на развитите, а не на развиващите се страни. Притокът на чуждестранен капитал може да доведе до увеличаване на износа на стоки в развитите страни, от който те се нуждаят за постигане на икономически растеж в дългосрочен план.

Във втория случай става дума за вътрешни източници за развитие на регионалната икономическа система. Такъв подход предполага максимално ефективното използване на всички съставни части на вътрешния потенциал на една територия: природни, финансови и човешки ресурси.

Световният опит, обаче, свидетелства, че спонтанно ендогенно развитие се случва крайно рядко. То трябва да бъде стимулирано от държавата. При това сред методите за стимулиране, едно от водещите места принадлежи на подкрепата на малкия и среден бизнес. Това е свързано както с разгледаните особености на предприемачеството, така и с обстоятелството, че големите и средните фирми, в по-малка степен имат потребност от управляемо развитие. Те имат значителен потенциал за саморазвитие. Нещо повече, сериозната намеса в дейността на големите корпорации, би означавало отстъпление от принципите на пазарната икономика.

Също така следва да се отбележи, че засилването на ролята на малките и средните фирми в регионалното развитие има обективен характер. Освен глобалните изменения на външната среда, могат да бъдат назовани и следните причини.

¹ V. Bomshier, C. Chase-Dunn, R. Robinson "Cross-national evidence of the effect of foreign investment and aid on economic growth and inequality: a survey of findings and a reanalysis", 1978, *American Journal of Sociology*, p. 652..

Първо, една обективна тенденция на световното икономическо развитие, е неотклонният ръст на значението на сферата на услугите. В структурата на общественото производство делът на услугите през 2014 г. представлява: в САЩ – 70.3%, в Япония – 58.4%, Англия – 67.4% и има тенденция за по-нататъшен ръст.

През първото тримесечие на 2013 г. спрямо същото тримесечие на предходната година относителният дял на аграрния сектор в България в добавената стойност на икономиката се увеличава с 0.9 процентни пункта и достига 4.5%. Индустриалният сектор намалява относителния си дял в добавената стойност на икономиката с 0.4 процентни пункта и достига 32.0%. Относителният дял на добавената стойност, реализирана от дейностите в сферата на услугите, намалява и достига до ниво от 63.5% при 64.0% през съответния период на предходната година.¹ Именно сферата на услугите има най-голямо значение за малките фирми във всички страни, което е свързано с нейната ниска капиталоемкост и индивидуализирания характер на услугите.

През 2011 г. делът на предприятията в индустрията и този на услугите остават относително постоянни. За сектор МСП делът на предприятията в индустрията спада до 15.3%, докато делът на услугите се повишава слабо до 84.7%. При големите предприятия делът на индустриалните предприятия остана постоянен на ниво от 58.6%, а делът на предоставящите услуги остана на ниво от 41.5%. По икономически дейности предприятията в сектор МСП се отчита минимален спад при търговията (0.7 п. п.); в строителството (0.4 п.п.) и в преработващата промишленост (0.1 п.п.). Регистрирано е и увеличение в броя на предприятията при другите дейности (0.5 п.п.); по 0.2 п.п. при професионалните дейности и научните изследвания и в създаването и разпространението на информация, както и при производството на енергия; операциите с недвижими имоти и административните дейности с по 0.1 п.п.²

Второ, появата на принципно нова техника и технология, на първо място компютърна, широкото развитие на комуникациите позволява обезпечаване на висок ефект при производството за предприятия с различни мащаби на дейност.

Третата причина за засилването на ролята на малкия бизнес произлиза от изменението на демографската структура на заетостта, изразяваща се в увеличаване на заетостта на жените и лицата от по-високите възрастови групи.

Ръстът в броя на малките предприятия постоянно ще се подтиква от изострянето на проблемите на заетостта. Увеличението на безработицата, структурното преустройство, заедно с въздействието на други фактори, несъмнено ще доведе до ръст на заетостта на населението в малкия бизнес.

По такъв начин, съществува цяла съвкупност от достатъчно дълбоки и устойчиви причини за увеличаване на ролята на малкия бизнес в икономиката като цяло и на регионално равнище в частност. Възможностите за реализация на тази благоприятна ситуация в голяма степен зависят от политиката за подкрепа на предприемачеството, която се провежда от органите на властта на всички равнища.

Следва да се отбележи, че въпреки значителните успехи, **потенциалните възможности за развитие на предприемачеството са реализирани в недостатъчна степен, като съществуват сериозни диспропорции в неговото териториално развитие.**

Методологичната схема на взаимодействие на иновативната регионална бизнес-система и предприемачеството може да бъде представена в следния вид. (фиг.1).

¹ Национален статистически институт Република България „БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ ПРЕЗ ПЪРВОТО ТРИМЕСЕЧИЕ НА 2013 ГОДИНА“.

² Изследване на предприемачеството и перспективите за развитие на иновациите в МСП (2012—2013)).

Фиг. 1. Методологична схема на формиране на регионална бизнес-система

Структурно-инвестиционната и иновационната политики предполагат наличие и изпълнение на регионални иновационни стратегии, от които предприемачите могат да отчетат приоритетните области, територии и спецификите на бизнес климата, които са им необходими като информация за тяхната предприемаческа активност. На тази основа те могат да вземат решения за стартиране на нов бизнес, за полето и обхвата на инвестициите си, за оттегляне от бизнес и т.н.

Регулиращата роля на държавата в структурно отношение се изразява в създаването на адекватна пазарна среда, стимулираща икономиката и във формиране на структурен профил на секторите. Това предполага осигуряване на конкурентна среда, постоянство на икономическите условия на дейност, стимулиране на мобилността на труда и капитала, изграждане на комуникационна инфраструктура.

Към методите, осигуряващи конкурентна среда, се отнасят административният ред за стимулиране на изграждането на нови предприятия, административното и правно съдействие за тяхното развитие и антимонополната политика. В тази връзка, голямото количество нови предприятия при неадекватна структура на регионалната икономиката не предполага само по себе си бъдещо нарастване на предприемаческата активност. Дори напротив. За това структурата на регионалната бизнес система се нуждае от развитие и усъвършенстване сама по себе си. Съществуващият значителен разрыв между необходимостта от създаване на предприятия и готовността за това, предопределя голямото значение на иновативността за развитието на системата и за създаването на нови предприятия.

Приспособяването към структурните изменения ще става толкова по-лесно, колкото по-малко държавата с непостоянство на своята икономическа политика

провокира необходимостта от такова приспособяване. Липсата на готовност от страна на много предприятия за инвестиране на средства в разширяване на производството и риска, в голяма степен са обусловени от непоследователността на икономическите решения на правителството.

Важна задача на държавното съдействие за структурни промени в регионалното развитие е стимулирането на мобилността на производствените фактори. Повишаването на мобилността на капитала, напр., може да бъде резултат от отмяната на регулиращи мерки и интензификация на конкуренцията. Мобилността на работната сила може да се повиши благодарение на усъвършенстване на информацията за пазара на труда (консултантска и посредническа служба), стимулиране на преквалификацията и повишаване на квалификацията на персонала.

Посочените възможности на структурната политика в значителна степен са свързани с премахване на бариери, които се явяват пречка за структурните промени, породени от пазарните процеси.

Данъчната политика също така представлява едно от най-важните средства за създаване на ефективна бизнес система. Икономическата теория показва и световната практика безспорно потвърждава връзката между данъчните ставки и икономическия ръст. Промяната на данъчните ставки стимулира бързото икономическо развитие. Ниските данъчни ставки са един от главните индикатори на една ефективна икономика. Те са също така много важни за развитие на малкия и средния бизнес.

Противоположната ситуация, при която не се стимулира спестяването, инвестициите и труда, предизвиква бавен икономически растеж и съответно ниски доходи. По данни на Световната банка, увеличаването на данъчното бреме с 1%, води средно до 0.4% спад в икономическия растеж.¹ Във връзка с това, в допълнение към плана за конструктивни реформи в промишлеността и други сектори на икономиката, е необходимо да се предоставят данъчни облекчения на някои отрасли на икономиката, за да се стимулира преустройството на тяхната структура.

Правното регулиране като съставна част на бизнес системата е необходимо, за да се осигури законова защита при равнопоставеност на всички видове капитал. Законите и нормативните актове в областта на предприемачеството следва да гарантират осигуряване на юридическа помощ, консултиране и защита за инициативните предприемачи. Специфично внимание трябва да бъде посветено на законодателната подкрепа на инвестиции, гарантиращи ръст, модернизация и експанзия на иновативни частни предприятия. Други приоритети са: достъпът до финансиране, специални условия за инвеститори в малки промишлени предприятия и т. н. Целенасоченото използване на механизми в посока на такива приоритети води до наличие на множество малки предприятия във всяко малко населено място в Европа, което поддържа качеството на живот и задържа хората в него.

Държавната политика за развитие на предприемачеството следва да бъде съпроводвана от създаване на възможности за инвестиции. За тази цел е необходимо включване на редица други мерки: засилване на банковия контрол и намаляване на количеството непогасени заеми, управление на парично-кредитния механизъм, съгласуване на политиката по доходите с темповете на инфлацията; поддържане на такова ниво на цените, което да предотврати превръщането им във фактор предизвикващ инфлация. При създаването на благоприятна среда за предприемачество следва да се отчита взаимодействието на всички разгледани направления.

¹ Цум. no N.Nikolov. *State Regulation in the Transition to Market Economy and Structural Reform of Industry, Industrial Organisation and Entrepreneurship in Transition, Proceedings of International Conference, Varna-Alb'enci, Bulgaria, une 5-7, 1995. ed. H.Dimtrov, K.Todorov.*)

Следва да се отбележи, че формирането на иновативна регионална бизнес-система в съществена степен зависи от решенията, вземани на областно равнище. Регионалното и локално равнище на управление, обаче, трябва да притежават по-широка компетенция в сферата както на иновациите, така и на подкрепата и развитието на предприемачеството, като следствие от преимуществено регионалната насоченост на предприемачеството.

Резултативността от функционирането на регионалната бизнес система зависи от правилността на установената стратегия за развитие на предприемачеството в региона и от намирането от страна на държавата на оптимална роля в този процес. Това означава **съчетаване на ненамеса в естествените пазарни процеси, от една страна, и необходимата намеса в управлението и формирането на предприемаческа среда, от друга.**

ЛИТЕРАТУРА

1. Георгиева, Т. Стратегическо управление. 2013.
2. Национален статистически институт Република България „БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ ПРЕЗ ПЪРВОТО ТРИМЕСЕЧИЕ НА 2013 ГОДИНА“.
3. Иновационният дневен ред за устойчив растеж и конкурентоспособност. Иновации.бг 2014.
4. Nikolov, H.Dimitrov, K.Todorov State Regulation in the Transition to Market Economy and Structural Reform of Industry, Industrial Organisation and Entrepreneurship in Transition, Proceedings of International Conference, Varna-Alb'enci,Bulgaria, une 5-7, 1995.
5. Bomshier, C. Chase-Dunn, R. Robinson "Cross-national evidence of the effect of foreign investment and aid on economic growth and inequality: a survey of findings and a reanalysis", 2008, American Journal of Sociology

ТУРИСТИЧЕСКИ МАРКЕТИНГ НА МАКЕДОНИЯ

докторант Деян Галовски

Софийски университет "Св. Кл. Охридски", София

MACEDONIAN'S TOURISM MARKETING EFFORTS

Dejan Galovski

РЕЗЮМЕ: В настоящият доклад се анализират политиките, дейностите и резултатите на Македония за маркетинг и промотиране на страната като туристическа дестинация. Вниманието се обръща на провежданите национални кампании за маркетинг, брандинг Интернет промотиране на дестинацията. Детайлно се анализират последователността на действията, усилията и бюджета за маркетинг и реклама на Македония като туристическа дестинация от 2010 г. насам, с цел идентифициране на най-успешните практики и стратегически решения.

КЛЮЧОВИ ДУМИ: туризъм, маркетинг, туристическа дестинация, промотиране, Македония

Macedonian tourist product is a rich combination of cultural and natural inheritance, which is characterized by broadly placed landscapes of lakes and mountains. In conducting and creating the tourists policy and promotion of tourist product of Macedonia, the sector of Tourism of the Ministry of Economy and Agency for promotion and support of tourism has a main role.

Governments of Republic of Macedonia like a cofounder participate in formation of Agency for promotion and support of tourism (www.tourismmacedonia.gov.mk), which was established on 01.12.2008 in Struga. The agency has an aim to promote the tourism in Republic of Macedonia abroad, professionally to present all segments and region from the tourist offer with final aim development and growth of the tourism in R. of Macedonia.

The agency is tasked to promote tourism of the Republic of Macedonia abroad, professionally present all segments and regions of the tourist offer with the ultimate goal improvement and development of tourism in Macedonia, through:

- advancement and promotion of tourism
- preparation and implementation of the Programme for Promotion and Support of Tourism
- providing promotional material to promote tourism values
- actively promoting the overall tourism potential

Since 2010 from the budget are distinguished assets which Agency for promotion and support of the tourism spend on realization of the program for promotion and support of tourism, total assets for each year can be seen in Table no. 1

Table 1. Assets aimed for realization of the program for promotion and support of tourism

Year	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Total asset (mkd)	9.327.000	7.600.000	8.047.000	139.935.000	231.380.000	22.720.000

Source: www.tourismmacedonia.gov.mk (1 mkd = 0.01612 €)

Assets aimed for realization of the program for promotion and support of are allocated for following activities: conventional promotional activities (making and printing promotion material, presentation on international fairs, inviting international tour operators and journalist, billboard campaign, promotion in international print media, promotion of tourist potential and education through international matches, conferences, workshops which are with international meaning), activities for electronic promotion, organizing Day of

Macedonian tourism in particular countries, specific promotion activity aimed to transit passengers, activities for tourism support, subsidiary of foreign organized tourist turnover and many more other activities .

The most important national branding campaigns are Macedonia Timeless and Essential Macedonia and also promotion on internet and Google is equally important for promotion of the tourist destination in new era of digital technologies.

Macedonia Timeless is a series of promotional tourist videos about the Republic of Macedonia. The videos showcase scenery from the Balkan country and of Macedonian culture to a foreign audience. Each video of the project is the work of a private production company, carried out on behalf of the Macedonian government, which officially funds the effort. The purpose of the project as it is defined is "to promote awareness of Macedonian tourism opportunities".(www.macedonia-timeless.com)

First Group of Six Tourism Commercials are:

- 2 General Commercials
- Macedonian Temples
- Ohrid...City of Light
- Macedonian Wines
- Archaeology

After this commercial are made also few more commercial videos for Macedonian capital city Skopje, Macedonian Food, Adventure in Macedonia and Macedonia for couples.

Web site of campaign Macedonia Timeless is useful for potential tourist, because have basic information about Macedonia and many useful information how tourists to plan their trip to Macedonia. Also have section things to do with activities, attractions and tours in Macedonia and online brochures.

Also form campaign Macedonia Timeless is made six thematic brochures: Sound (Tradition and Events); Touch (Archeology, History and Culture); Taste (Wine and Food); Instinct (Hunting and Fishing); Scent (Rural Beauty); Sight (Nature and Adventure).

On the official YouTube channel of Macedonia Timeless from 27. June 2012 to nowadays total viewing of video clips are 10.800.000 views. On the official Facebook page of Macedonia Timeless have more than 40000 people who like the page.

Essential Macedonia is documentary about Macedonia's tourist potentials and natural resources where depict the country's essence by presenting its natural, historic and cultural treasury and images of the every-day life of its citizens produced by "Travel Channel International".

This documentary was broadcasted on 8-th of March 2011 at the program of Travel Channel in duration of 30 minutes. The documentary is presented in 20 languages and 120 countries across the globe for three years. Travel Channel International is a world renowned and specialized TV channel in the field of tourism and promotion of new tourist destinations.

Presenter Danny Robins is satisfied with Macedonia's hospitality, delicious food, possibilities for mountain biking, the Ohrid Lake beauty, wine tourism and dazzling landscape. (<http://macedoniaonline.eu/content/view/16114/2/>)

Google promotion aims to promote Macedonia as a tourist destination, increasing visits to the web site of macedonia-timeless.com and to presentation of tourist offer and increase total numbers of tourists in Macedonia.

Target countries for 2015 were: Serbia, Bulgaria, Turkey, Netherlands, Russia, Italy, France, Great Britain, Germany and Sweden. Criteria for selection of the 10 countries were: number of foreign tourists (Statistics 2014), direct flights, subsidized countries, tourists who are major consumers and hits on the website from 2014.

Google Online campaign is realized trough:

- Banners and pop ads with videos and pictures

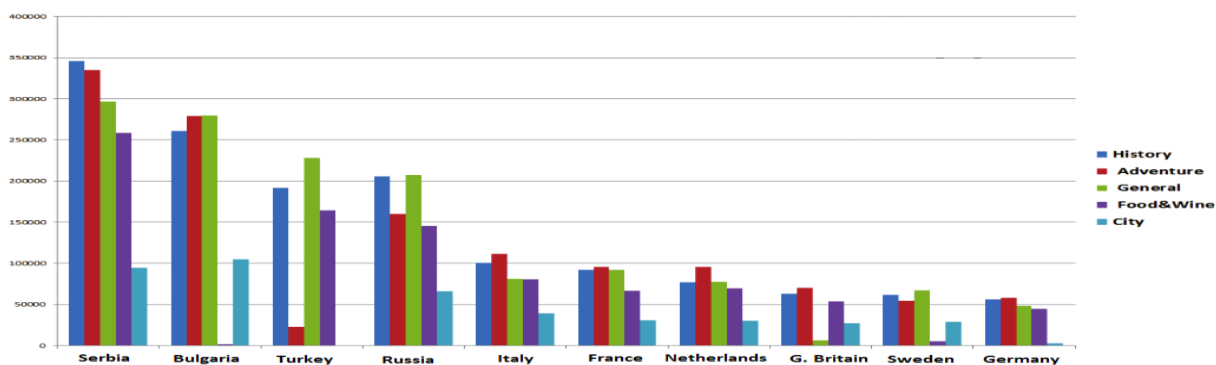
- Key words with 257 words in 6 language
- YouTube videos

Through banners and pop ads interest by keywords for Serbia, Russia, Italy, Great Britain, France, Netherlands and Sweden is Macedonia (in general) and for Bulgaria, Turkey and Germany is History.

Through keywords interest for Serbia are Nature and Adventure and Ohrid, for Bulgaria is Nature and Adventure, for Turkey is Nature and Adventure, for Russia is Nature and Adventure (snowboarding), for Great Britain are Nature and Adventure and Skopje, for France are Food and Wine and Skopje, for Netherlands is Tradition and Culture and for Italy, Germany and Sweden is Macedonia in general.

In Figure 1 we can see interest by category from targeted countries for 2015 years on YouTube videos.

Figure 1. – Interest by category on YouTube

Source: <https://prezi.com/vhchm0pifwz6/online-campaign-macedonia/>

In table 1 we can see the budget spent for online promotion for period from 16 March to 18 August 2015.

Table 1. – Budget spent per country (16 March to 18 August 2015)

	Clicks/Views	Cost	Avg. CPC	Impressions
United Kingdom	373,232	\$28,944.41	€0.08	3,039,360
Turkey	1,214,101	\$28,799.97	€0.02	21,546,893
Russia	1,015,724	\$27,754.15	€0.03	11,135,632
France	490,089	\$24,951.09	€0.05	3,235,907
Germany	262,647	\$23,724.76	€0.09	2,479,649
Italy	454,175	\$23,460.06	€0.05	3,051,442
Netherlands	365,276	\$22,298.98	€0.06	2,063,318
Bulgaria	1,125,311	\$22,227.52	€0.02	5,626,159
Serbia	1,364,210	\$22,074.56	€0.02	6,893,137
Sweden	204,535	\$16,949.36	€0.08	1,749,418
Spain	36,408	\$676.31	€0.02	723,993

Source: <https://prezi.com/vhchm0pifwz6/online-campaign-macedonia/>

From Table 1, we can see that the biggest numbers of clicks and view are from Serbia, Turkey, Bulgaria, and Russia and the biggest impressions is from Turkey and then from Russia, Serbia and Bulgaria. And the biggest costs for promotion are in UK, Turkey and Russia.

CONCLUSION

Recently, Macedonia as a tourist destination makes bigger efforts for development, promotion and support of tourism. Touristic product of Macedonia is promoted by the Agency for promotion and support of tourism through the all available promotional assets and makes efforts through meetings with foreign tour operators to increase sell of Macedonian tourist packages and at the same time to increase the number of foreign tourists. The investments result with increased number of tourists and penetrating to new markets with particular promotion of tourist products since 2010 till today.

REFERENCES

1. Национална стратегија за развој на туризмот 2009 – 2013, June, 2009, Skopje
2. Програма за промоција и поддршка на туризмот 2010-2015
3. www.economy.gov.mk
4. www.macedonia-timeless.com
5. www.stat.gov.mk
6. www.tourismmacedonia.gov.mk
7. <https://prezi.com/vhchm0pifwz6/online-campaign-macedonia/>
8. <http://vecer.mk/kultura/dokumentaren-film-za-makedonija>

ПОВИШАВАНЕ НА УПРАВЛЕНСКАТА САМОСТОЯТЕЛНОСТ НА ОБЩИНИТЕ. ФИНАНСОВАТА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

докторант Борислав Стаменов

Международно висше бизнес училище, Ботевград

INCREASING THE MANAGERIAL INDEPENDENCE OF MUNICIPALITIES. FINANCIAL DECENTRALIZATION IN THE REPUBLIC OF BULGARIA

Borislav Stamenov

ABSTRACT: One of the most important moments in the process of decentralization, the division of activities and responsibilities between the state and municipalities. In terms of decentralization, the state should develop clear and specific mechanisms to be effective in financial management and development of each municipality in the country.

To have the necessary independence and autonomy Bulgarian municipalities should work in the direction of efficient collection and proper allocation of resources to be able to develop in the best way.

KEYWORDS: Decentralization, Municipalities

Когато се говори за финансова децентрализация, трябва да се има предвид, че разходите на общините са един ключов фактор за тяхното развитие, както и за цялостното състояние на една държава и нейните бъдещи приоритети. Разходите винаги са едно важно перо, защото от тях зависи сигуряването на качеството на живот, социалните услуги и дейности и управлението на всяка единица на територията на съответната страна.

Един от най-важните моменти в процеса на децентрализация, е разделението на дейностите и отговоростите между държавата и нейните общински единици. Този процес е регламентиран през 2002 година с решение на Министерски съвет - № 612. С този документ, общините поеха задачи и отговорности, които са спрямо техните компетенции и правомощия и спрямо техните ресурси. Но истинската идея, е да се подобрят изцяло публичните услуги в интерес на гражданите.

За да бъде една местна единица сравнително автономна, това ще се дължи на процеса на децентрализация при нейното управление. Точно затова, в условията на децентрализация, държавата трябва да разработи точни и ясни механизми, които да бъдат ефективни във финансовото управление и развитие на всяка една община на територията на страната.

Децентрализацията е в държавен интерес тогава, когато държавата чрез закони осъществява социалните принципи, както и принципите на справедливостта и солидарността. Държавата е делегирала на общините да изпълняват и други конкретни задачи по подготовка и произвеждане на избори, защита на населението при бедствия и аварии и други.

За да имат нужната самостоятелност и автономност, българските общини трябва да работят в направление ефективно събиране и правилно разпределение на ресурсите, за да може общината да се развива. Точно поради тази причина, сега в България, общините не са намират в добро състояние, защото ресурсите не достигат, за да покрият всички нужди на общината и нейното население. Едно от решенията за самостоятелност от финансова гледна точка, е използването на общинската собственост и бюджетните разходи по най-ефективния начин, което да подобри услугите, които се предлагат, без да има необходимост от търсене на допълнителни ресурси. Но това, не е никак лесна задача в сегашните условия.

Финансовата автономия на местните единици е свързана с обособяването на структурата на дейността на местната власт спрямо централната. Елементите на самостоятелността на местните единици може да се представят по следния начин:

- реален анализ на проблемните области в развитието на конкретната община и обмисляне на варианти за тяхното разрешаване във времето;
- ефективно разпределение на наличните ресурси, така че да бъдат покрити по-голямата част от нуждите и самата община да се насочи към по-голямо развитие;
- изготвяне на стратегически планове, с които да се маркират и планират бъдещите планове за развитието на конкретната община;
- интеграция в областта на икономическата, социалната и екологичната политика и поставяне на конкретните цели на общината спрямо тези политики;
- възприемане на политика за опазване на околната среда, като се ограничи максимално използването на невъзобновими природни ресурси и се търсят алтернативни варианти;
- справедлив достъп до генериращите благополучие ресурси на общината;
- участие на общината в различни проекти, както установяване и на партньорство между нея и различни организации в постигането на обществени цели и програми за благополучието на лицата, които са част от нейната територия;
- необходимост от цялостна промяна на обществото, на установените модели на поведение, стопанска дейност, потребление и управление.

България има традиция в използването на изравнителните бююджетни механизми в цялостната фискална автономност и спазвайки принципите на бюджетна децентрализация на местните органи на власт. Изминали са вече 20 години от приложението на първия механизъм за разпределение на държавните субсидии в България. Той започва да функционира през 1994г. и бил основан на така наречените „обективни критерии“, определящи потребностите от разходи на общините.

Основната причина този механизъм да не е успял да постигне целите на изравняването е, че се опитал да разреши всички проблеми на местните финанси в условията на централизирано управление. Това е довело до ежегодни промени и усложняване. Общинските власти не са имали информация за начина на разпределение на общата субсидия, но са знаели и експлоатирали връзката между размера на собствените приходи и субсидията, между размера на неразплатените разходи и допълнителните субсидии. Това означава, че този механизъм се е характеризирал с липса на прозрачност и с вградени антистимули за генериране на собствени средства и ефективно използване на разходите.

Усъвършенстването на изравнителния механизъм през 2007 г. и следващите, се изразява в това, че част от средствата са започнали да се разпределят на базата на обективни показатели, отчитащи потребностите от разходи.

Значително полезен е механизмът при който приходния капацитет да се измерва чрез приходите от данък сгради и от данък сделки.

От едностранния подход за изравняване на приходния капацитет се минава в другата крайност към все по-голямо отчитане на разходните потребности и разходите на общините. Това води до влошаващи се резултати - всички общини са получили достъп до изравнителна субсидия, което намалява изравнителния ефект. Поотделното изравняване на приходи и разходи води до нарушаване на принципа на справедливостта, предоставяйки все повече средства на богати общини. Необходимо е да се пристъпи към финансиране на недостига между разходни потребности и капацитет за генериране на приходи.

Без да се отрича важността на признатите на даден етап потребности като обществени и имащи изключително значение за нормалния ритъм на обществения живот, в никакъв случай не бива да се пренебрегва и въпросът, свързан с финансовото

осигуряване на тези потребности. Независимите решения които се вземат от централните и местните органи на управление се определят не толкова от това, че те имат права за изразходването на средства, но решенията им са реални когато притежават и нужните ресурси. Също така тяхната компетентност зависи от дадените им права да набират финансови ресурси чрез подходящи начини. Следователно, разполагането с финансови средства е важно, но недостатъчно условие, за да се счита, че съответното бюджетно звено има нужната финансова самостоятелност. Такава е налице, когато са посочени формите и начините, чрез които да постъпват средства в даден бюджет, като тук се включват съществуващите възможности за акумулиране на финансови средства, тъй като властите трябва да спазват само формите за набиране на средства, а нямат ограничения за количеството на набиране на бюджетни средства.

Между отделните равнища на управление съществува тясна връзка, както по отношение на разходите които трябва да се извършват, така и по отношение на движението на финансовите средства. Относно местното самоуправление, не може да се приеме, че общинските бюджети могат да бъдат напълно отделени от републиканския бюджет, като това не е възможно, или пък ако стане ще доведе до значителни смущения в бюджетната система.

На основата на поставените задачи на различните нива на управление, балансирането на взаимоотношенията между републиканския и общинските бюджети, може да се реализира чрез различни начини на трансфер на бюджетните средства. На базата на прилаганите модели на местно самоуправление в някои западноевропейски страни, може да бъде представен примерен начин за съставяне на общинските бюджети, като основното в него е финансовата самостоятелност на общините.

При съставянето на общинския бюджет се приемат разходите, които общините трябва в рамките на бюджетната година да покриват чрез акумулираните приходи. Разходите се определят на базата на предвидените със закон разпоредби, като видът и обхватът на тези разходи се уточняват с бюджета за съответната година. В структурата на разходите трябва да се посочат тези, които имат задължителен характер, тъй като по този начин органите на управление ще бъдат задължени да осигурят и необходимите финансови средства за тяхното покриване. След като се определят разходите, които се очаква да бъдат извършени през съответната бюджетна година се определят и начините и формите за набиране на финансовите ресурси в общинския бюджет.

Приходите в общинските бюджети се формират от следните източници: собствени приходи; общи субсидии; целеви субсидии; субвенции и привлечени средства.

Собствените приходи се акумулират, както от данъчни, така и от неданъчни вноски, които по закон е определено да постъпват изцяло в общинския бюджет. Това са местните данъци, местни такси, стопанисване на общинско имущество и други.

Сумите които ще се предоставят от държавата на дадена община под формата на общи субсидии, може да се определят въз основа на някои от следните критерии:

- демографска структура на населението (пол, възраст и други);
- състояние на социалната и техническата инфраструктура;
- особености на региона (месторазположение, традиции и други);
- степен на социално-икономическо развитие на общината.

Целеви субсидии са финансови средства които се предоставят на общините по ред и условия определени от държавата. Те се използват за посрещане на специфични разходи, които ще възникнат в резултат на разнообразните ситуации, при които общините ще бъдат поставени да развиват своята дейност.

Привлечените средства, които местните власти биха могли да си осигурят чрез участието си на свободния капиталов пазар, спазвайки за целта съответни условия и

организация определени от държавата ще се използват за задоволяване на нуждите от финансови средства на общините.

Този примерен начин за формиране на бюджетите на общините позволява да се очертае механизма, чрез който при стриктно спазване на законите, би могло да се създадат условия за финансова самостоятелност на общините.

Сътрудничеството между местните власти е една от важните предпоставки за успешното реализиране на регионалното развитие. Сдруженията на местните власти подпомагат повишаването на административния капацитет на общините чрез обмен на информация, мобилизиране на ресурсите им за справяне с конкретни проблеми.

Децентрализацията е една от най-важните съвременни тенденции, тя е задължително условие не само за развитието на местното самоуправление, но и за гражданското общество като цяло. Децентрализацията е една от възможностите за облекчаване работата на натоварените централни институции. Това позволява да се наблегне на разрешаването на проблемите, защото осигурява познание за спецификата на общинските проблеми и скъсява комуникационните канали.

Децентрализацията няма да бъде успешна, докато не се провежда паралелно с реформата в централното управление, докато успехът при изграждането на функционални институции е зависим от прогреса в реформата на централното и местното управление. Реформата на централно ниво ще бъде неизпълнима, ако общинските власти нямат капацитет да поемат дейностите, които държавата им предоставя.

Децентрализацията е необходима в държавите от централна и източна Европа заради наличието на стремеж на местните общности за изграждане на самоуправленски структури на местно равнище. Във всички страни първата стъпка е насочена към засилване на местното самоуправление. През последните години обаче, се развиват силни междурегионални различия, което поставя с острота проблема за регионалното развитие и неговите икономически и институционални различия. Някои от регионите са доста по-добре интегрирани в международния пазар, по-успешно се включват в междурегионалното сътрудничество, поради по-добрата си адаптация към условията на пазарна икономика и отворен пазар, за разлика от други, които по една или друга причина се превръщат в райони с постоянно влошаващи се икономически показатели.

При това положение, въпросът пред България е какъв тип институции биха спомогнали за ускоряване на процесите на развитие на регионално и местно ниво.

Необходими са сериозни и продължителни реформи на публичната администрация и институционалната уредба в нашата страна. Ясно да се определят финансовите ресурси, които са нужни на всяко ниво на управление, за да изпълнява задачите си. И не на последно място е нужно да се дефинират подходите, мерките и начини на намеса на публичните власти в областта на регионалната политика и развитие.

Важен елемент на регионалната политика е въвеждането на диференцирания подход към подпомагането на регионите. Целите му трябва да бъдат подпомагане на изостаналите региони, като е осъзната и необходимостта да се стимулират по-развитите региони за да ускорят своето развитие. Така освен намаляването на регионалните различия се цели и продължаване на икономическото развитие.

Ролята, природата и функциите на различните нива на управление, а именно национално, регионално и местно ниво са в състояние на постоянна промяна. Някои вече икономически добре развити нации и региони стават все по-силни, докато слабите се борят срещу по-нататъшно обедняване. Новата ситуация може да бъде и възможност за регионалните и местните власти да формулират нови модели на развитие, основани на разумно използване на ресурсите – вътрешни, включващи

регионалната и местната култура и стил на живот и външни – например европейските структурни фондове.

Финансовите средства на местните власти трябва да бъдат съразмерни с компетенциите, предвидени от конституцията или от закона.

Приходи, разходи, субсидии и заеми са четирите елемента на вътрешноуправленската финансова система. Нейните цели са първо, създаване на условия за постигане на фискална децентрализация, а това включва отчетност, ефективност и прозрачност на органите на местната власт в отношенията им с държавата. И второ, гарантиране на икономическа стабилност, и на равнопоставеността на отделните граждани и органите, които ги представляват на местно ниво.

Съществуват аргументи които се извеждат против субсидирането а именно:

- субсидиите разрушават автономията на местната власт. Чрез тях държавата контролира разходите и приходите на поднационалното си ниво, така тя оказва влияние върху местната финансова политика, която под нейно въздействие не винаги съответства на местните предпочитания. Този аргумент е особено валиден, ако изравняването се извършва, чрез целеви субсидии.

- субсидиите поддържат еднаквостта сред общините. С тях държавата се противопоставя на многообразието в нуждите, ресурсите и капацитета на общините;

- смята се, че местната власт е по-податлива на корупция за разлика от центъра.

Една от причините за това е, че представителите на властта на местно ниво са в много по-близък контакт или са по-изложени на влиянието на местните бизнесмени и граждани, което създава условията за тази корупция. Субсидиите се разглеждат като средство, което може значително да увеличи корупцията. В тази връзка се поставя въпросът кое би било по-ефективно да се прехвърлят средства под формата на субсидии към местната власт при засилване на контрола при тяхното разходване. Или другия вариант да се създадат условия общините да генерират собствени приходи, като използват местните данъци и такси;

- системата на трансферите се разглежда като част от държавната стратегия да се прехвърли бюджетния дефицит на местно ниво, т.е. когато държавният дефицит трябва да се погаси, рязко се съкращават субсидиите и така държавният дефицит се намалява за сметка на местния. Този подход е характерен за България, където прехвърлянето на дефицита на по-долните нива в управлението става освен чрез съкращаване на субсидиите за местно управление и чрез прехвърляне на разходни отговорности, които до този момент са били поемани от държавата, към органите на местната власт. В резултат от такива мерки се наблюдава засилване на опитите на местното управление да покрива дефицита чрез заеми;

- изравняването като цел на субсидиите е в конфликт с най-ефективния способ за разпределяне на капитали, а именно това е пазара, а и създава благоприятни условия за дългосрочна зависимост на някои региони от външна помощ. В тази си роля то е и спирачка пред стимулирането на местното развитие.

Няма идеален подход при субсидирането, а по-скоро желани цели като стимулиране на местните данъчни усилия, повишаване на финансовата дисциплина и мениджмънт, и други. За да се оцени в каква степен се доказват аргументите „за” и „против” субсидиите, е важно да се разгледат основните фактори при изготвяне на системата от субсидии, видовете субсидии и тяхното влияние спрямо самостоятелността на приходите, отчетността и ефективността на органите на местната власт.

Основната задача на системата от субсидии е да дадат „точната цена“ на публичния сектор и в този смисъл да доведат местното управление до пълна отчетност пред гражданите и пред по-горните нива на управлението.

Съществуват някои критерии, по които се оценява ефективността на субсидиите, а именно: системата на субсидиите трябва да осигурява на органите на местната власт достатъчно ресурси, за да могат да изпълнят възложените им по закон задължения; стимулиране на местните данъчни усилия и контрол върху разходите; увеличението на субсидиите трябва да бъде пропорционално спрямо местните нужди и обратнопропорционално спрямо местния фискален капацитет; формулата по определяне на субсидиите трябва да е известна на всяка община, за да може тя да изчисли своевременно приходите си, както и да е постоянна за един дълъг период от време, но от друга страна трансферите трябва да са достатъчно гъвкави, за да гарантират, че националните стабилизационни цели и задачи няма да се възпрепятстват от поднационалните финанси; сумата на трансферите да е определена по обективни критерии на базата на използване на добре изяснена формула. Последната трябва да е прозрачна, основана на добри индикатори, далеч от комплектността.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балабанова, Хр. 2010. Местно самоуправление и местна администрация, 119-122
2. Иванов, Ст. 2012. Механизъм за изравняване на междуобщинските финансови различия. 96-97
3. Стефанова М., Калфова Е. 2004. Децентрализация и интеграция: Регионално и местно управление. 124-126

ДИСТАНЦИОННО ОБУЧЕНИЕ – МОДЕРНАТА АЛТЕРНАТИВА В СЪВРЕМЕННОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ас. д-р Боряна Трендафилова

Международно висше бизнес училище, Ботевград

DISTANCE LEARNING – THE MODERN ALTERNATIVE TO PRESENT-DAY HIGHER EDUCATION

Boriana Trendafilova

ABSTRACT: The modern information technologies have made distance learning an increasingly popular form of education. Distance learning is an alternative also when objective circumstances are a barrier for learning in the common presence form. This gives every student the advantage of individually organizing the study process and is completely independent from the spatial distance.

KEYWORDS: e-learning, modern education, training information systems, higher technologies, web education, online libraries

1. Дистанционно следване. Защо?

Широкото приложение на модерните информационни технологии позволява да се използват нови, съвременни методи на преподаване и заедно с това да се повиши ефективността на преподаването.

Съвременните мултимедийни технологии осигуряват дистанционен достъп до университетски образователни ресурси като по този начин създават електронна образователна среда и водят до еволюция в образованието и достъпът до него в информационното общество. Дистанционното обучение започва да се превръща във все по-предпочитана форма на образование, активно прилагана във все повече страни по света.

Съвременното дистанционно обучение се базира изцяло на модерните технологии и това носи редица предимства пред традиционната присъствена (очна) форма на образование. То позволява самостоятелното овладяване на знания във време и място удобно за обучаемия, като му дава пълен достъп до източниците на учебна литература. Освен това се гарантира активното взаимодействие между учащия, преподавателя и останалите участници в курса, като същевременно предлага гъвкава система за провеждане на изпити и оценка на знанията.

Висшето образование в дистанционна форма все повече се доказва като модерна, практична и предпочитана форма за обучение. Увеличаването на възрастта на новопостъпилите студенти обяснява някои от мотивите за избор именно на следване от разстояние. Причините за избор на дистанционната форма могат да са продиктувани както основно от професионалната или семейна ангажираност, така и от реалната невъзможност да се посещават в редовна форма предлаганите курсове поради отдалеченост, времева ограниченост или физически недъг на учащия.

От студентите в дистанционна форма на обучение не се изисква да посещават лекции в точно определен час и ден от седмицата, присъствието им при реалните или виртуални срещи с преподавател не е задължително. За сметка на това, обаче, дистанционната форма изисква развиването на други способности и умения в процеса на обучение, като самоподготовка, дисциплина и самостоятелно усвояване на учебния материал.

Вероятно една от малкото отрицателни страни на дистанционното следване е слабата социална връзка между студентите, както и редките реални контакти с преподаватели, но от друга страна това се компенсира с изключителната свобода при избора на време и място за учене.

Дистанционният студент не чака сутрин преподавателя си в учебната зала, но практиката показва, че такъв студент показва старание и усърдие в самоподготовката

си вечер у дома, дори и след напрегнат пълен работен ден. Много от избралите дистанционна форма са професионално ангажирани и не могат да отделят необходимото време през деня за класическата редовна (присъствена) форма на университетско обучение.

Много жени избират да запишат дистанционна форма на обучение по време на майчинство, от една страна, защото това е най-разумната възможност за следване, предвид грижите, свързани с отглеждането на малки деца, а от друга – защото по-високата квалификация ще даде шанс за по-добра реализация при завръщането на трудовия пазар.

Освен вече посочените, към широкия спектър от причини за избор на дистанционната форма на обучение се отнасят още физическите увреждания, свързани със затруднения при придвижване, грижите за болен член от семейството, животът или заетостта в отдалеченост и не на последно място – конкретните предпочитания на обучаемия за свободно разполагане с личното време.

Несъмнено при дистанционното обучение от учащите се изисква допълнителна мотивация, лична инициатива и самодисциплина. Задължение на университета и преподавателите да предоставят всички необходими материали и нужното съдействие за усвояването на даден предмет или дисциплина, но успешното преминаване и завършване на дистанционния курс на обучение зависи изцяло от учащия.

Дипломата от дистанционно обучение има същата тежест, както и тази, получена в редовна форма. Това определено дава голямо предимство на студентите, избрали този вариант за своето образование, тъй като не налага откъсване от професията. В повечето случаи изборът да се започне следване паралелно с упражняването на професия се възприема като доказателство за самодисциплина и мотивираност у заемащите дадена длъжност. Повечето работодатели биха приветствали инициатива за повишаване на квалификацията на своите служители, тъй като това гарантира създаването на по-високо квалифицирана работна среда.

2. Какво е дистанционната форма на обучение?

Дистанционната форма на обучение е най-модерната възможност за следване, при която студенти и преподавателите са пространствено отделени едни от други. Това налага някои промени при осъществяване на връзката **Знания – Студент**.

При класическата форма на преподаване се изисква адекватното физическо присъствие на обучаемия като необходимо и неизменно условие за получаване на знания от преподавателя. В процеса на традиционно обучение се създава реална присъствена среда, при която протича потока на предаване на знания от лектора към аудиторията.

При дистанционното обучение това изискване частично или напълно отпада, тъй като студентът се намира пространствено далеч от своя преподавател и учебни ресурси. Процесът на предаване на знания се осъществява посредством модерни технически средства за комуникация и пренос на информация. Особена роля при осъществяването на тази комуникация от разстояние играят интернет-базираните приложения. Използването на съвременните технологии в образователния процес създава всички необходими предпоставки за ефективната самостоятелна и колективна работа на студентите. Обучението посредством модерни електронни средства позволява концентриране върху изучавания материал и поставените задачи.

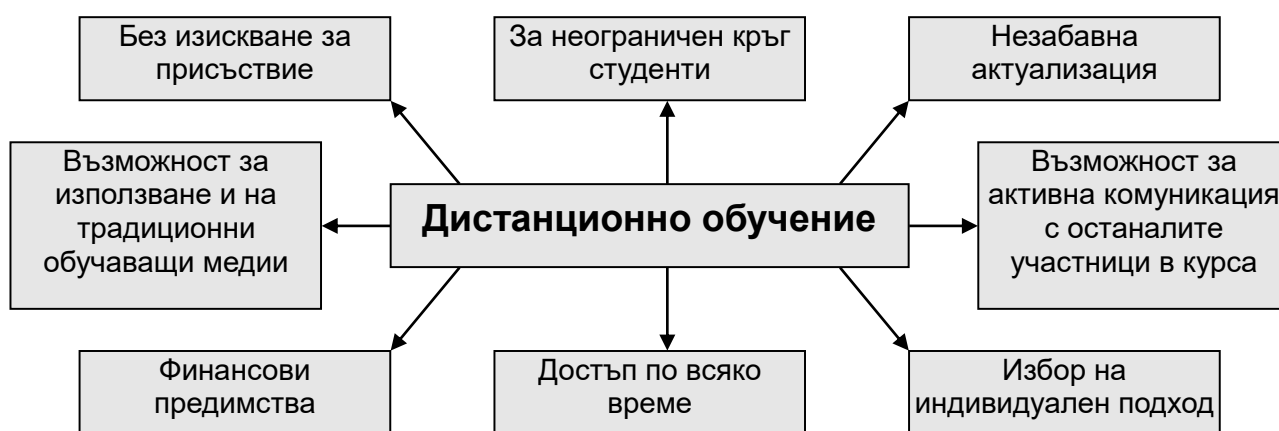
Сред най-разпространените средства за комуникация в дистанционното образование са например създаваните специални виртуални форуми за учащите, в които те могат да общуват с преподавателя или помежду си, комуникацията чрез

електронната поща и набиращите все по-голяма популярност „чатове“¹, в които в реално време може да се осъществи връзка с преподавателя.

Други инструменти на дистанционното обучение са предоставянето на дигитални образователни ресурси, като електронни учебници, аудио курсове и видео семинари.

Особено внимание заслужава да бъде отделено на електронния учебник като съвременен феномен. Той се отличава с интерактивност, което означава, че позволява на автора по всяко време да внася изменения в отделни пасажии от текста или да промени документа като цяло, да вмъква допълнителни материали, да поставя отметки. Интерактивността дава възможност постоянно да се подобрява и разширява съдържанието на електронния учебник, като по този начин отговаря на съвременните изисквания за работата в информационна среда.

Това дори дава възможност на преподавателя да разработи индивидуален подход в учебния процес към всеки учащ, като при необходимост да предоставя допълнителни разяснения или литература, да коментира работата на студенти, да провежда тестове.

Фиг. 1

Предоставянето на възможност за получаването на образование в дистанционна форма позволява прилагането на съвременни информационни технологии и индивидуализирането на програмата на студентите предвид скоростта, с която те усвояват материала. Използването на мултимедийни ресурси и симулационни програми са ефективен и важен елемент на обучението, ориентирано към практиката. Провеждането на тестове и оценката на индивидуалния напредък на студентите гарантира както качеството на образователния процес, така и подобряването на средствата и методите за преподаване.

3. Посещаване на занятия

Както вече беше посочено, по време на следването в дистанционна форма на обучение реалните срещи между студентите и преподавателите се свеждат до минимум, а учебното съдържание достига до учащите посредством модерни, интерактивни методи за комуникация. Въпреки това университетите, които предлагат такава форма на обучение, изграждат центрове за дистанционно обучение „ЦДО“, (пр.

¹ Чат, от англ. to chat – говоря си, бърбля. Онлайн чатът се отнася за онзи тип интернет комуникация, при която в реално време се осъществява обмен на текстови съобщения между изпращача и получателя/получателите. Чат-съобщенията са обикновено съвсем кратки, което позволява интензивната им обмяна между общуващите. Често за предаване на емоции се използват т.нар „емоционки“ – кратки графични изображения на човешки емоции, настроения, усещания, състояния, посредством обичайни клавиатурни символи, използвани в писмената реч – пр. „:-)“ и други. Това позволява краткост и емоционалност на общуването в писмена форма, съпоставимо с изражението на лицето, интонацията на гласа или жестикулациите при устна комуникация.

ЦДО в София към Международното Висше Бизнес училище, Ботевград), чиято задача е да подпомагат академично и административно студентите в дистанционна форма на обучение.

В центровете за дистанционно обучение се организират присъствени семинари и консултации, които имат факултативен характер и не изискват присъствие от страна на студентите. Тяхната цел е допълнително да се даде възможност на студентите да поставят свои въпроси относно учебния материал, провеждането на изпити или начините за оценяване по съответния предмет, като участието е напълно доброволно и незадължително.

Изключение разбира се правят дисциплините с техническа или приложна насоченост, които изискват например лабораторни практики и нагледни упражнения. По принцип такива занятия, както и консултациите с преподавател, се организират във време, което традиционно се смята за неработно, например съботно-неделни или вечерни курсове, но не съществува пречка при изразено желание от страна на групата и възможност за това, срещата с преподавател да бъде организирана в различно време. Практиката на някои немски технически университети е освен виртуалните „екскурзии“, да бъдат организирани и реални посещения на производствени цехове, опитни лаборатории и технически станции, за да се проследи на място даден процес.

Редуването на обучението във виртуална класна стая с присъствени занятия несъмнено носи ползи на учащите, които могат да се запознаят пряко както с преподавателите, така и със състудентите си, като по този начин добият представа за реалната атмосфера във висшето училище и лично се почувстват част от академичната общност.

В съвременната практика са познати различни форми на дистанционното обучение в зависимост от степента на използване на електронните медии в образователния процес. Към момента най-достъпен е вариантът, при който онлайн-ресурсите се използват за подпомагане и обогатяване на основния образователен процес. На студентите се предлагат традиционна печатна учебна литература, по която да се подготвят и се предвиждат срещи с преподаватели.

При следващия вариант на дистанционно обучение необходимостта от присъствие е факултативна и е сведено до минимум. Залага се в много по-голяма степен на самостоятелна подготовка, като използваните учебни ресурси са предимно дигитални. Третият вариант на дистанционно обучение изисква най-добро техническо обезпечаване. При него присъствие на учащите не се очаква или е само по изключение и обучението протича изцяло виртуално.

Фиг. 2

4. Ограничения

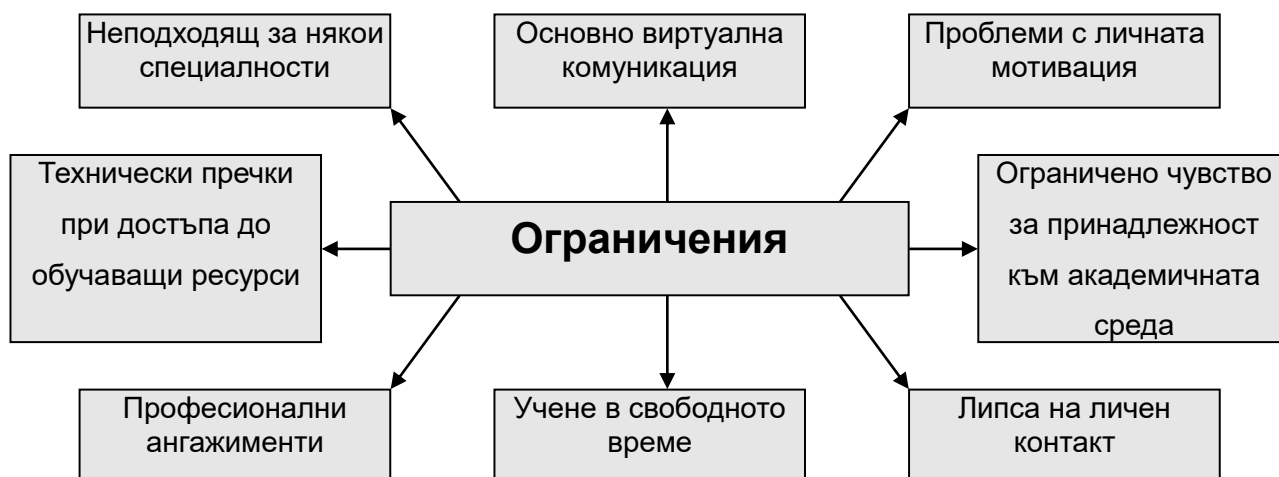
Дистанционната форма на обучение е една от най-достъпните във финансово отношение форми за получаване на образование. Основно изискване остават наличието на електронно устройство с необходимите възможности за връзка с интернет и мотивацията от страна на обучаемия.

Както вече беше посочено, един от аспектите на следването от разстояние, който относително може да бъде оценен като слабост е липсата на пряк, личен контакт между участниците в образователния процес. Ограничените възможности да се създадат действителни социални контакти между учащите, както и редките или напълно отсъстващи реални срещи между преподаватели и студенти водят до непълно усещане за „студентски живот“ и принадлежност към дадената академична среда. Това обаче изключително добре се компенсира от създаването на виртуални студентски общности, форуми и собствени групи в социалните мрежи, в които студентите използват всички съвременни технологии при общуването помежду си.

Въпреки развитието на технологиите обаче, употребата на редица приложения все още остава сравнително ограничено у нас, не на последно място поради техническите изисквания за безпрепятственото осъществяване на процеса.

Техническите изисквания към дистанционното обучение са преди всичко наличието на (добра) връзка с интернет и евентуално допълнително аудио или видео оборудване за поддържане на комуникацията, ако това се изисква от съответния курс.

Трябва да споменем и това, че не всяка учебна дисциплина е подходяща за дистанционно обучение. Особено специалности, изискващи развиването на определени социални и лични комуникационни способности, които могат да бъдат упражнявани единствено в директен контакт между участниците в курса, значително биха затруднили желаещите да ги усвоят от разстояние. Най-често предлагани в дистанционна форма на обучение са икономика, счетоводство, бизнесадминистрация, мениджмънт, технически науки (в това число информатика), медии, мода, дизайн, туризъм, околна среда, логистика и др.

Фиг. 3

5. Възможности за развитие

Първите форми на дистанционно обучение се появяват още с развитието на пощенските услуги. Докато Европа държи на старите традиции на висшите си училища с почти вековни традиции, в края на 19 и началото на 20 век, Съединените щати обръщат внимание на образованието от разстояние, при което връзката между учащи и учители се осъществява посредством пощенска кореспонденция, т. нар. „correspondence education”. Предвид редица икономически и социални обстоятелства от онова време, този вид обучение се разпространява в САЩ и се запазва и до днес под формата на много популярното там домашно образование „home study”, известно още като „independent education”.

Обучението, извършвано чрез традиционната пощенска кореспонденция е разпространено все още в някои по-слабо развити страни, предимно от третия свят.

Днес съвременното дистанционно обучение се осъществява основно посредством учебни компютърни платформи, чрез които студентите имат достъп до учебното съдържание. Интернет пространството предлага огромен спектър от възможности за достъп до учебни ресурси, чрез различни мрежови технологии и особено т.нар. MOOC („Massive open online course(s)”), образователни интернет-курсове с масово интерактивно участие и открит достъп.

Във виртуалната среда на компютърната платформа се извършва контактът между учащите, преподавателите, администраторите, техническите специалисти и всички останали лица, ангажирани в провеждането на даден курс. За целта могат да се използват имейли, публикацията на съобщения в т. нар. bulletin boards (местата в платформата за съобщаване на актуална информация), общуването във форуми или обменът в **реално време**¹, чрез чат.

Редица Западноевропейски университети предлагат провеждането на лекции и семинари по дадени теми в реално време под формата на **podcast**² и **vodcast**³. Разликата между дистанционната и редовната присъствена форма в основата си се свежда само до използването на електронни средства при комуникацията.

1 „В реално време“ (in real time) е компютърен термин, който се е наложил за описване на комуникацията, която се извършва без забавяне. Това приложение позволява получаването и изпращането на информация стават в „реално време“ т.е. мигновено.

2 Podcast (подкаст) съкр. от „iPod broadcast”, е форма на цифрова медиа, съдържаща аудио файлове, които се транслират пряко в онлайн режим (streaming) т.нар. „дигитално радио“, или могат да бъдат сваляни (download) на компютър или мобилно устройство.

3 Vodcast (водкаст) съкр. от „video broadcast” (видео разпространение) включва видео файлове вместо само обичайното аудио съдържание.

Дистанционното обучение в България е изградило своя специфика, за която не е необичайна комбинацията от печатна учебна литература, дигитални материали и присъствени семинари.

Използването на интернет технологиите в образованието дефинира степента на информационно развитие на дадено общество и гарантира базата за бъдещо развитие на дистанционното обучение. Днес общуването чрез интернет е неразделна част от обществената културно-информационна и комуникационна среда. Навлизането на технологиите в ежедневието променя начините за ежедневно общуване, работа и обучение. Благодарение на мобилните устройства и интернет човек би могъл да има постоянен достъп до виртуалната информационна среда. Мобилните комуникации вземат все по-голямо място в личния и обществения живот и разкриват нови възможности пред обучението във виртуална среда. Ключовата дума на модерните технологии е „мобилност“ и именно тя е носител на новите възможности за общуване, интерактивност и образование от следващо поколение.

6. Заключение

Съвременните технологии позволяват управление на процеса на обучение във всеки един етап. Определянето на качествените характеристики и ефективността на предлаганото образование дават възможност да се внасят корекции в образователната дейност, да се усъвършенстват учебното съдържание и планове, да се обновяват и разширяват информационните ресурси. Активното използване на електронните и комуникационни технологии откриват нови перспективи пред дистанционното образование като модерен и ориентиран към бъдещето модел. Дистанционното обучение обръща внимание на индивидуалното овладяване на знания, активното самостоятелно организиране на процеса на обучение, комплексното развитие на способности за работа с информация и личностния подход.

Използването на съвременни технически средства и гъвкавостта при преподаване и усвояване на знания е едно от основните предимства на дистанционното образование пред класическата форма. Широката методологическа база и възможността за постоянно осъвременяване на образователния ресурс гарантират актуалност на преподаваните знания и широки възможности за ползване. Нематериалния характер на учебното съдържание (дигитални библиотеки) и отпадането на необходимостта от реално посещаване на занятия е преимущество, което предоставя на студентите неограничен достъп до знанията - по всяко време и навсякъде.

ЛИТЕРАТУРА

1. de Witt, C., Sieber, A., Springer Fachmedien, Wiesbaden 2013, From E-learning to Mobile-learning. How Smartphones and tablet PCs connect work and study
2. Gaebel, Michael, V. KUPRIYANOVA, R. Morais, E. Colucc, European University Association, EUA Publications 2014, E-Learning in European Higher Education Institutions
3. Гордиевских, В. М., Петухов, Д. В., ШГПИ, Шадринск, 2006, Технические средства обучения
4. Лобанов Ю.И., Крюкова О.П., Тартарашвили Т.А. и др., М., 1996, Дистанционное обучение. Опыт, проблемы, перспективы.

НЕФИНАНСОВАТА ДЕКЛАРАЦИЯ КАТО ЧАСТ ОТ ОТЧЕТНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ ОБЩЕСТВЕН ИНТЕРЕС

гл. ас. д-р Даниела Георгиева

Международно висше бизнес училище, Ботевград

NON-FINANCIAL DECLARATION AS A PART OF ACCOUNTABILITY OF PUBLIC-INTEREST ENTITIES

Daniela Georgieva

ABSTRACT: According to the new Bulgarian Accounting Law some of the organizations in public interest, from 1 January 2017, must prepare and publish a non-financial statement. Main object of the study is the non-financial statement. Subject of the study is legal requirements for the preparation and disclosure of the data in the non-financial statement. The purpose of this paper is to examine the environmental information, that is disclosed in the statement. The main task of this study is to propose a suitable structure and content of the non-financial statement. The specific aim is to consider the need for disclosure of environmental financial and accounting data in the statement.

KEYWORDS: non-financial statement; environmental accounting; environmental costs; public-interest entities; activity report; report on the information required for non-financial statement

I. УВОД

Във връзка с въвеждането на текстовете на Директива 2013/34/ЕС на Европейския парламент и на Съвета относно годишните финансови отчети, консолидираните финансови отчети и свързаните доклади на някои видове предприятия и за изменение на Директива 2006/43/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Директиви 78/660/ЕИО и 83/349/ЕИО на Съвета, е приет нов Закон за счетоводството (ЗСч)¹ в сила от 01.01.2016 г. В текстовете на нормативния документ законодателят предвижда големите предприятия², които са предприятия от обществен интерес³ и които към 31 декември на отчетния период надвишават критерия за среден брой служители през финансовата година от 500 души, да изготвят и публикуват заедно с доклада за дейността си и нефинансова декларация⁴. Следва да се отбележи, че вмененото от законодателя изискване за съставяне и публикуване на нефинансова декларация влиза в сила от 01.01.2017 г. Разпоредбите на Закона за счетоводството предвиждат да не се изготвя нефинансова декларация от дъщерно предприятие ако то е включено в консолидиран доклад за дейността или в отделен доклад на друго предприятие. В случая предприятието майка от обществен интерес, което към 31 декември надхвърля на консолидирана основа критерия за среден брой на служителите от 500 души през финансовата година, следва да изготви консолидирана нефинансова декларация, като част от консолидирания доклад за дейността си⁵. От гледна точка на съдържанието и изискванията за публикуване на консолидирана нефинансова декларация законодателя прави препратка към разпоредбите в нормативния документ изисквания спрямо нефинансовата декларация⁶. Очаква се, изготвянето на нефинансова декларация да подпомогне за „задоволителното увеличаване на прозрачността като същевременно се поддържа

¹ Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г., в сила от 01.01.2016 г.

² Според текстовете на чл.19, ал.5 от Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г. в качеството си на големи предприятия се считат предприятия, които към 31 декември на текущия отчетен период надвишават най-малко два от следните показателя:

1. балансова стойност на активите – 38 000 000 лв.;

2. нетни приходи от продажби – 76 000 000 лв.;

3. средна численост на персонала за отчетния период – 250 души.

³ Допълнителни разпоредби към Закона за счетоводството, § 1, т. 22.

⁴ Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г., чл. 41.

⁵ Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г. в сила от 01.01.2016 г., чл. 50-51.

⁶ Пак там., чл. 52.

ниско ниво на административна тежест¹“. Във връзка с предходното основен *обект* на изучаване в настоящата разработка е само нефинансовата декларация, като направените изводи и препоръки могат да се интерпретират и за целите на консолидираната нефинансова декларация. *Предмет* на изучаване са нормативните изисквания към изготвянето и оповестяването на данните в декларацията. *Цел* на настоящата разработка е да се разгледа подлежащата на оповестяване екологична информация в нефинансовата декларация. *Основна задача* на проучването е да се предложи подходяща структура и съдържание на нефинансовата декларация. *Специфична задача* на разработката е да се разгледа необходимостта от оповестяване на екологични данни с финансов и счетоводен характер в нефинансовата декларация.

II. НОРМАТИВНИ ИЗИСКВАНИЯ ПО ПОВОД ИЗГОТВЯНЕТО И ПУБЛИКУВАНЕТО НА НЕФИНАНСОВА ДЕКЛАРАЦИЯ

Според нормативните изисквания на Закона за счетоводството нефинансовата декларация следва да се „включи“² в доклада за дейността на задължените да я изготвят и публикуват лица. От тази гледна точка може да се твърди, че нефинансовата декларация е елемент от годишния доклад за дейността. За да е изпълнено изискването за изготвяне на нефинансова декларация законодателя вменява на предприятията следните задължения³:

1. В доклада за дейността да е включена информация и анализ по въпроси, свързани с екологията и служителите. От съдържателна гледна точка най-общо в годишния доклад за дейността се посочва информация с финансов и нефинансов характер относно състоянието, дейностите и главните рискове и несигурни обстоятелства, пред които е изправено предприятието⁴. В обхвата на оповестените данни законодателя изисква и разписването на информацията относно въпроси, свързани с екологията и служителите в отчетно обособената единица⁵. Следователно данните относно екологичните и социални дейности на организациите следва да се разглеждат като задължителни елементи на годишния доклад за дейността. От тази гледна точка наличието на информацията относно екологичната и социална политика на предприятието в доклада за дейността е законодателно изискване, което не зависи от наличието или не на нефинансова декларация. В този смисъл е подходящо и полезно предприятията, които са законово задължени да изготвят нефинансова декларация ясно да прецизират основните компоненти, които следва да оповестят както в декларацията, така и годишния доклад за дейността си.
2. Да е изготвен отделен доклад за информацията, изисквана за нефинансовата декларация. В текстовете на Директива 2014/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 2014 г. за изменение на Директива 2013/34/ЕС по отношение на оповестяването на нефинансова информация и на информацията за многообразието от страна на някои големи предприятия и групи, е дадена възможност държавите членки да освобождават някои организации от задължението за изготвяне на нефинансова декларация. Съществено

¹ Работен документ на службите на комисията, резюме на оценката на въздействието придружаващ предложението за директива на Европейския парламент и на Съвета за изменение на директиви на Съвета 78/660/ЕИО и 83/349/ЕИО относно оповестяването на нефинансова информация за многообразието от страна на някои големи дружества и групи, SWD (2013)128 final, Страсбург, 2013, с.7.

² Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г. в сила от 01.01.2016 г., чл. 41.

³ Пак там, чл. 49.

⁴ За повече подробности относно съдържанието на годишния доклад за дейността на предприятията виж: Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г. в сила от 01.01.2016 г., чл. 39.

⁵ Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г. в сила от 01.01.2016 г., чл. 39, т.2.

изискване е предприятията да представят отделен доклад, отнасящ се до същата финансова година и обхващащ еднотипно с нефинансовата декларация съдържание¹. Според текстовете на Закона за счетоводството обаче предприятията са изпълнили задължението за изготвяне на нефинансова декларация в случаите, в които са съставили *отделен* доклад за информацията, изисквана за нефинансовата декларация. Законодателя не прави уточнение дали доклада и декларацията следва да се разбират в качеството си на един и същи документ. По наше мнение съставянето на доклад и на нефинансова декларация с еднакво съдържание е по същество нецелесъобразно. Следователно нефинансовата декларация и докладът следва да се разглеждат в качеството си на отделни документи. В този смисъл за целите на отчетността е подходящо предприятията да изготвят или отделен доклад за информацията, изисквана за нефинансовата декларация или нефинансова декларация.

3. Докладът за информацията, изисквана за нефинансовата декларация следва да се публикува заедно с доклада за дейността. В допълнение, доклада трябва да е общественодостъпен в срок до 30 юни на следващата година на интернет страницата на предприятието, като това обстоятелство се посочва в доклада за дейността.

На база предходното може да се твърди, че нефинансовата декларация следва да се разглежда не само като елемент от годишния доклад за дейността, но и като отделен документ със самостоятелна структура и съдържание. Във връзка с предходното от значение за правилното изготвяне на информацията за околната среда в нефинансовата декларация следва да се разгледат както обхвата, така и същността на изискуемите данни в документа. В съдържателен аспект нефинансовата декларация следва да се изготви на база нормативните изисквания, посочени в Закона за счетоводството². Нефинансовата декларация трябва да обхваща информация, относно възприетите и прилагани политики от страна на предприятията по отношение на дейностите, осъществявани в областта на³:

- Екологията;
- Социалните въпроси и въпросите, свързани със служителите;
- Правата на човека;
- Възприетата от организацията политика, относно борбата против корупцията;
- Въпроси, относно разнообразието и равенството на половете в ръководните органи на предприятията, в това число брой на жени и мъже, възраст, географско разнообразие, образование, професионални качества, религия.

Във връзка с предходното законодателя изисква информацията в нефинансовата декларация да съдържа следните четири елемента⁴:

На първо място в декларацията следва да се опише бизнес модела на предприятието. В по-конкретен аспект се посочват данни, относно целта, стратегията, организационната структура, инфраструктурата и продуктовата гама на предприятието. В обхвата на този елемент попадат и допълнителни данни, относно изготвените и прилагани от предприятието политики по отношение на основните му и спомагателни дейности.

¹ Директива 2014/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 2014 г. за изменение на Директива 2013/34/ЕС по отношение на оповестяването на нефинансова информация и на информация за многообразието от страна на някои големи предприятия и групи, Официален вестник на Европейския съюз L 330, 2014, с. 1.

² Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г. в сила от 01.01.2016 г., чл. 48. (2)

³ Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г., в сила от 01.01.2016 г., чл. 48, ал. 1.

⁴ Пак там., чл. 48, ал. 2.

На второ място законодателят изисква в декларацията да се посочи информация за политиките, които предприятието възприема и прилага по отношение на екологичните и социални въпроси. Освен прилаганите политики следва да се опишат екологичните и социални дейности, извършени от предприятието през отчетния период, както и постигнатите резултати от тях.

На трето място предприятието следва да оповести в нефинансовата декларация информация, относно целите, рисковете и задачите, които предстоят по отношение на екологичните и социалните политики. Законодателя изисква оповестяването и на такива дейности, които биха довели до неблагоприятно въздействие върху екологията, служителите или други социални въпроси.

На четвърто място в текстовете на декларацията следва да се опишат основните показатели за резултатите от дейностите, свързани с екологичните и социални въпроси¹.

Посочва се, че нефинансовата декларация следва да съдържа подробна информация за текущото и предвидимо въздействие на дейността на предприятието върху околната среда. В по-конкретен аспект екологичната информация следва да е насочена към здравето и безопасността, използването на енергия от възобновяеми и/или невъзобновяеми източници, емисиите на парникови газове, потреблението на вода и замърсяването на въздуха². В заключение може да се твърди, че на база показателя ориентация във времето, информацията в нефинансовата декларация е насочена както към миналото, така и към бъдещето, като на този етап законодателят дава само насоки относно основните съдържателни елементи на документа. От гледна точка на екологичната информация, която Закона за счетоводството изисква да бъде оповестена в нефинансовата декларация следва да се отбележи, че тя не е част от конвенционалното финансово счетоводство³. За целите на отчетността обаче е подходящо при изготвяне на нефинансовата декларация да се използват данни, както от екологичната политика на фирмено ниво, така и от счетоводната политика на предприятието. В по-конкретен аспект оповестената в нефинансовата декларация информация относно възприетите от предприятието екологични политики, цели, рискове и задачи в тази област са неразделна част от мисията и визията на организацията във връзка с околната среда. Изразходваните от предприятието средства за осъществяване на възприетите в екологичната политика цели и дейности следва да намерят отражение в счетоводната отчетност на организацията. От своя страна данните от изхода на счетоводната система са основен измерител за постигнатите резултати от прилаганата от предприятието екологична политика. Във връзка с предходното в текстовете на Закона за счетоводството се предоставя възможност на предприятията да добавят в нефинансовата си декларация, по целесъобразност, препратки и допълнителни обяснения за сумите на разходите, отчетени в годишните финансови отчети⁴. Подобни данни са по същество част от екологичното финансово счетоводство на отчетно обособената единица⁵. Смята се, че в повечето случаи оповестената в отчетите и докладите на предприятията финансова информация, относно екологичните въпроси и явления е недостатъчна. Малкото

¹ За повече подробности виж: Иванова, Р., Съвременни подходи за анализ и оценка на взаимодействието между околната среда и икономиката // Управление и устойчиво развитие 5/2012 (36), с.111-116.

² Директива 2014/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 2014 г. за изменение на Директива 2013/34/ЕС по отношение на оповестяването на нефинансова информация и на информация за многообразието от страна на някои големи предприятия и групи, Официален вестник на Европейския съюз L 330, 2014, с. 1-9.

³ По-подробно виж: Кьосева, Н., Въведение в екологичното и социално счетоводство, НБУ, С., 2014, с.24-28.

⁴ Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г. в сила от 01.01.2016 г., чл. 48, ал.4.

⁵ По-подробно виж: Кьосева, Н., Въведение в екологичното и социално счетоводство, НБУ, С., 2014, с.32.

количество финансови данни минимизират ролята на нефинансовата информация¹. На база предходното използването на данни с екологична насоченост от счетоводната система на предприятието при съставяне на нефинансовата декларация е препоръчително с цел постигане на надеждност, достоверност и коректност на оповестената в декларацията информация. В този аспект е подходящо и полезно счетоводителя на предприятието да направи преглед на информацията в нефинансовата декларация преди нейното утвърждаване и публикуване. По този начин при наличие на некоректно и ненадеждно интерпретиране на счетоводните данни информацията в нефинансовата декларация може текущо да се коригира. Следва да се вземе под внимание обстоятелството, че ръководителят на предприятието е лицето, което отговаря за съставянето, съдържанието и публикуването на финансовите отчети и на годишните доклади². В тази връзка ръководителят на предприятието следва да е и лицето, което да отговаря за достоверността на информацията, представена в нефинансовата декларация. Следователно счетоводният персонал не е носител на пряка отговорност относно съставянето, съдържанието и публикуването на нефинансовата декларация. В заключение от предходното може да се посочи, че в нефинансовата декларация е подходящо и полезно да се оповестят счетоводни данни с екологичен характер. Във връзка с това следва да се постави въпросът каква точно счетоводна информация следва да се оповести в нефинансовата декларация? Отговорът на поставения въпрос би подпомогнал при първоначалното съставяне на екологичната счетоводна политика на предприятието, а в последствие и на текущата счетоводна отчетност и изготвянето на финансови отчети.

III. ПОТРЕБИТЕЛИ НА ИНФОРМАЦИЯТА ОТ НЕФИНАНСОВАТА ДЕКЛАРАЦИЯ

По наше мнение е подходящо и полезно при изготвяне на нефинансовата декларация предприятието да съобрази вида на оповестените финансови и счетоводни данни с потенциалните потребители на информацията. По същество данните в нефинансовата декларация следва да са достатъчни и надеждни за взимането на обосновани икономически решения от потребителите им. Следователно ясното конкретизиране на потребителите на нефинансовата декларация може да подпомогне при определяне на количеството счетоводна информация, която предприятието може и жалае да оповести в декларацията. От тази гледна точка при съставяне на нефинансовата декларация на първо място трябва да се отговори на въпроса „За кого се изготвя документа?“. Поради причината, че докладът за информацията, изисквана за нефинансовата декларация следва да е общественодостъпен³, то може да се твърди, че нефинансовата декларация е предназначена за всички потребители на данни с икономическа насоченост. От гледна точка на предприятието потребителите на информацията могат да се разграничат на вътрешни и външни за отчетно обособената единица. За целите на коректното определяне на необходимите за оповестяване финансови и счетоводни данни с екологична насоченост в нефинансовата декларация е подходящо допълнителното разграничаване на вътрешните и външни потребители на база интересите, които защитават.

На база интересите, които защитават вътрешните потребители на информация от нефинансовата декларация могат да се разграничат на четири основни групи – управленски персонал; счетоводен персонал; административен персонал и неангажиран с управлението или администрацията персонал.

¹ Pavaloaia, L., Environmental information reporting and certification in annual reports, *Procedia Economics and Finance* 20, 2015, p. 503-504.

² Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г. в сила от 01.01.2016 г., чл. 16, ал.1, т. 4.

³ Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г. в сила от 01.01.2016 г., чл. 49, т.2, б.б.

В най-общ аспект в групата на управленския персонал се включват представители на различните мениджърски нива, които отговарят за краткосрочните и дългосрочни стратегии на организацията. В обхвата на техните задължения се отнася взимането и прилагането на решения, свързани с оценката, управлението и контрола на екологичните рискове и дейности. Относно екологичното представяне на предприятието управленският персонал би проявил интерес към данни с финансов и нефинансов характер, насочени към степента на ефективност и ефикасност на извършените от организацията екологични дейности. По-конкретно техните интереси са насочени към това дали предприятието е постигнало екологичните цели и задачи, заложили в политиката и стратегията на организацията. Следователно може да се твърди, че мениджърите на предприятието са приоритетно заинтересовани към количеството и вида на извършените екологични разходи, както и към дължимите от отчетно обособената единица екологични данъци и такси.

В групата на счетоводния персонал могат да се включат лица, които са в трудово-правни отношения с предприятието и които извършват дейности по оценяване, регистриране, обработка, анализ и представяне в парична форма на екологични действия и явления в дадено предприятие. За счетоводния персонал, в качеството му на вътрешен потребител на информация, оповестените данни в нефинансовата декларация имат значение от гледна точка на процеса на годишното счетоводно приключване. По същество счетоводителите са пряко ангажирани с отчитането на разходи - оправдателните документи, поради което техен приоритет не е ефективността, а законосъобразността и коректността на осчетоводената информация. Във връзка с предходното е подходящо счетоводния персонал да е запознат с необходимите за оповестяване данни в нефинансовата декларация, за да може навременно да подготви изискуемата информация за екологичните ресурси на предприятието.

В обхвата на групата на административния персонал се включват лица, които са ангажирани с цялостната информационна отчетност на екологичните дейности и явления в предприятието. В зависимост от това в каква степен предприятието извършва дейности с екологичен характер, то отчетно обособената единица може да има отделни административни звена относно въпросите за околната среда. В най-общ аспект техните отговорности са свързани с прилагането на законодателните разпоредби и изисквания относно опазването на околната среда, осъществяване на информационно обслужване с представителите на държавната и местна власт, както и с външни за отчетно обособената единица физически и юридически лица. В допълнение, персоналят попадащ в обхвата на групата извършва административното обслужване на всички служители на предприятието, подготвя документацията на проекти с екологична насоченост, както и подпомага при осъществяването и координирането на заложените в проектите дейности. Следователно обект на интерес на административния персонал е информация с общ финансов и по-конкретен нефинансов характер.

В групата на неангажирания с управлението или администрацията персонал могат да се включат лица, които нямат управленски или административни отговорности, но са пряко или косвено ангажирани с изпълнението на екологичните цели и задачи на предприятието. Приоритетите и интересите на попадащите в групата лица са насочени към това дали и в каква степен са изпълнени в срок поставените от управленския персонал екологични дейности и задачи. В този аспект интересите на неангажирания с управлението или администрацията персонал не са основно насочени към финансовата информация, а по-скоро към репутацията на организацията и възможностите на предприятието да остане действащо в предвидимо бъдеще.

Външните потребители на информация от нефинансовите декларации могат да се разграничат на четири основни групи на база интересите, които защитават – външни потребители със социални интереси; външни потребители с инвестиционни интереси; външни потребители с данъчни и законодателни интереси и външни потребители с други икономически интереси:

1. В групата на външните потребители със социални интереси могат да се включат физически и юридически лица, чиито приоритети са насочени към опазване и защита на околната среда. По същество потенциалните потребители на подобен вид информация са клиентите на предприятието, различни видове неправителствени организации, чиито идеални цели са насочени към екологията, както и гражданското общество като цяло. Следва да се отбележи, че социалното предприемачество е водеща тенденция на текущия етап на икономическо и политическо развитие на държавите по света. Във връзка с това може да се твърди, че предприятията които осъществяват дейност с екологична насоченост имат по-висока положителна репутация отколкото организациите, които нямат ясна политика в сферата на околната среда. От тази гледна точка за външните потребители на информация със социални интереси е от значение да получат сведения относно екологичните цели и дейности, извършвани от предприятието. Може да се твърди, че външните потребители от разглежданата група биха проявили по-малък интерес към данни със счетоводен и финансов характер. Техните приоритети са по-скоро насочени към мисията и визията на предприятието по въпросите, свързани с екологията, както и към постигнатите резултати по опазване на околната среда.
2. Като външни потребители с инвестиционни интереси могат да се посочат лица, които са текущи или потенциални акционери, финансови партньори и инвеститори в предприятието¹. Техните интереси са приоритетно насочени към финансовото състояние и бъдещия икономически растеж на организацията. Във връзка с това за външните потребители на информация с инвестиционни интереси е от значение оповестяването на данни, свързани с отчетените разходи за опазване на околната среда и постигнатите резултати, продуктовата гама с екологично предназначение, провежданата от предприятието политика в областта, както и публичните нагласи спрямо организацията. Следователно, с цел ясно определяне на финансовата стабилност и възможности на дадена компания, за акционерите, инвеститорите и другите финансови партньори, е от значение да имат информация относно дългосрочното въздействие на дейността на предприятието върху околната среда.
3. Групата на външните потребители с данъчни и законодателни интереси най-общо обхваща държавните органи и институции, правителството, местните власти и публичната администрация. В обхвата на интересите им се включват данни, свързани с коректното и навременно прилагане на законодателството в областта, както и документооборота на отчетно обособената единица. В този аспект за потребителите от разглежданата група е от значение правилното признаване и отчитане на получените в предприятието и издадените от него първични счетоводни документи. За външните потребители с данъчни и законодателни интереси значимост имат коректността и надеждността на обявената информация, както и

¹ За повече подробности виж: Боянов, Б., Корпоративната нефинансова отчетност: израз на социално-икономическата и екологична ангажираност на бизнеса към обществото и околната среда // Управление и устойчиво развитие 5/2012 (36), ЛТУ, С., с. 120 – 121.

достоверността на оповестения резултат от екологичните дейности на организацията. Следователно за потребителите от групата законосъобразността, а не целесъобразността на провежданата от предприятието екологична политика е от основен приоритет.

4. В обхвата на групата на външните потребители с други икономически интереси могат да се включат доставчиците, банковите и кредитни институции, както и текущите и потенциални конкуренти на предприятието. Техните интереси са свързани както с финансовата отчетност, така и с общото екологично представяне на предприятието, реализираните проекти и възвръщаемостта от тях. Във връзка с това оповестяването на данни относно политиките на предприятието в областта на околната среда би могло да има негативни последици за отчетно обособената единица. В този аспект предприятията могат да не публикуват информация за предстоящи промени в политиките си, свързани с екологичните или социалните въпроси, които са в процес на договаряне ¹. Съществува законодателно изискване непубликуваната информация да не пречи на обективното разбиране за развитието, резултатите, състоянието на предприятието и въздействието на неговата дейност върху екологията и социалните въпроси. За целите на коректната информационна отчетност законодателя допълнително изисква ръководителят и членовете на управителния и надзорния орган на предприятието да представят аргументирано становище за причините, поради които информацията не е публикувана.

На база предходното може да се направи заключение, че вътрешните за отчетно обособената единица потребители на информация биха проявили интерес към данни със счетоводен и финансов характер, доколкото тези данни имат отношение към оценката на екологичното представяне на предприятието. В по-тесен аспект счетоводните и финансови данни следва да са достатъчни за управлението и контрола на екологичните разходи и свързания с тях риск, оценката на годишната екологична загуба, както и установяване на резултатите от прилаганата от организацията политика в сферата на околната среда. Следва да се отбележи, че подобни данни са обект на идентифициране, регистриране, обработка и анализ от страна на управленското счетоводство. Следователно за целите на вътрешните за организацията потребители е подходящо счетоводните и финансови данни с екологичен характер да се оповестят основно във вътрешните отчети и доклади на предприятието. Вътрешни екологични отчети и доклади следва да се създават на периодична основа, като е полезно същите да са насочени към мотивиране на персонала за извършване на дейности в посока опазване на околната среда. Данни от екологичната счетоводна отчетност на предприятието са интерес и за външните потребители на информация. Оповестяването на подробна финансова информация с екологична насоченост може да има както положителни, така и отрицателни последици за отчетно обособената единица. От една страна подробната счетоводна и финансова информация в нефинансовата декларация може да се възприеме от потребителите ѝ като по-висока степен на заинтересованост и отдаденост на предприятието във връзка със световните екологични въпроси и проблеми. В резултат, гражданското отношение за предприятието в качеството му на екологично и обществено отговорно би се повишило. От друга страна обаче съществува известен риск от нелоялна конкуренция в следствие на оповестените данни. В случая е подходящо оповестяването на финансова и счетоводна информация в декларацията детайлно да се прецизира. На база предходното е възможно част от задължените да изготвят и публикуват

¹ Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г. в сила от 01.01.2016 г., чл. 48, ал.5.

нефинансова декларация предприятия да предпочетат да не оповестят финансови и счетоводни данни. По наше мнение оповестяването на финансова и счетоводна информация, до степен до която тя не би оказала негативен ефект върху предприятието, е подходящо за целите на отчетността. Доколкото нефинансовата декларация е част от годишния доклад за дейността, то тя е и част от процеса на годишно счетоводно приключване, а от там е и резултат от получената информация от системата на финансовото счетоводство. Следователно определянето на основните елементи на нефинансовата декларация още в началото на отчетния период има основополагаща роля при оптимизирането на процеса на изготвяне на изискеумите в края на периода финансови и нефинансови данни.

IV. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА НЕФИНАНСОВАТА ДЕКЛАРАЦИЯ

Поради причината, че в доклада за дейността следва да е включена информация и анализи по въпроси, свързани с екологията и служителите, то е целесъобразно оповестените в нея данни да включват предимно обобщения и заключения от нефинансовата декларация. В случаите в които предприятията са законодателно задължени да съставят нефинансова декларация, то оповестяването на еднаква по вид, съдържание и обхват информация както в декларацията, така и в доклада за дейността е по същество непрактично. Подходящо и полезно е информацията в нефинансовата декларация да представя детайлен анализ и оценка на прилаганите от отчетно обособената единица финансови и нефинансови екологични политики. Следва да се отбележи, че в случаите в които предприятията изготвят допълнителни доклади и отчети по въпросите на околната среда, то информацията в нефинансовата декларация следва да е съобразена и с оповестените в тях екологични данни. Във връзка с предходното е подходящо в съдържателен аспект нефинансовата декларация да се раздели на пет основни раздела:

1. В раздел първи (общи положения) следва да се представи информация относно организационната политика, основните и спомагателни дейности на предприятието. В по-конкретен аспект в рамките на раздела е предвидена информация за мисията, визията, приоритетните краткосрочни и дългосрочни цели, задачи и стратегии на предприятието. Подходящо и полезно е оповестяването на данни за организационната структура и инфраструктурата на отчетно обособената единица. Сведения относно произвежданите от предприятието продукти с екологичен характер, както и използваните в дейността на отчетно обособената единица активи за намаляване степента на замърсяване на околната среда са също обект на оповестяване в раздела. В рамките на общите положения може да се съдържа и информация за прилаганата от страна на предприятието нормативна уредба в областта на екологията, в това число и данни за възприетата от организацията екологична счетоводна политика.
2. В раздел втори (количествени данни) е предвидена информация за количество използвани възобновяеми и невъзобновяеми ресурси в дейността на предприятието. Препоръчително е оповестяването в раздела на сведения относно консумацията на вода и електричество, а също и количеството и вида на опасните и неопасни отпадъци, създадени в резултат от дейността на отчетно обособената единица. В допълнение следва да се посочат количествени данни за редуцираните емисии в атмосферата, както и размера на генерираните отпадъци от използването на опаковки в дейността на предприятието. В рамките на раздела могат да се съдържат и сведения за рециклирането и цялостното използване на отпадъчни продукти от отчетно обособената единица. В резултат от предходното може да се посочи, че

информацията в раздела следва да обхваща данни относно количеството използвани материали, емисии на вредни вещества в атмосферата, консумирана вода и енергия, както и образувани отпадъчни продукти от страна на предприятието (виж таблица 1).

Таблица 1: Вид и характер на събраната и оповестена информация в раздел втори на нефинансовата декларация

Вид данни:	Характер на оповестена информация:
Материали	Общ обем и вид на използваните в дейността на предприятието материали; Данни относно вида и количеството материали, чиито консумации са намалени в резултат на извършените от предприятието екологични дейности.
Енергия	Вид и количество на произведените и доставени енергийни продукти; Енергийно потребление - общо количество данни за потребените от предприятието възобновяеми и невъзобновяеми енергийни източници; Данни относно вида и количеството енергия, чиято консумация е намалена в резултат на извършените от предприятието екологични дейности.
Емисии на вредни вещества в атмосферата	Количествени данни относно емисиите на следните вредни вещества в атмосферата: серни окиси (SOx); азотни окиси (NOx); неметанови летливи органични съединения (NMVOC); метан (CH ₄); въглероден окис (CO); въглероден двуокис (CO ₂); двуазотен окис (N ₂ O); амоняк (NH ₃); Данни относно вида и количеството емисии, чиито консумации са намалени в резултат на извършените от предприятието екологични дейности.
Вода	Общо количество и източник на консумираната от предприятието вода; Общо количество на отпадъчните води; Данни относно вида и количеството вода, чиято консумация е намалена в резултат на извършените от предприятието екологични дейности.
Отпадъчни продукти	Количествена информация за обема на опасните и неопасни отпадъци, образувани в резултат от дейността на предприятието; Количествени данни за рециклираните от предприятието материали и суровини; Данни за рециклирани материали и суровини, използвани за производството на първични продукти и услуги от организацията.

Източник: таблицата е съставена от автора по идея от G4 Guidelines, issued by the Global Sustainability Standards Board и НСИ.

- В третия раздел (мениджмънт и управление) на нефинансовата декларация следва да се оповести информация с управленско естество. В рамките на раздела следва да се посочат качествени данни, относно корпоративната ангажираност на предприятието по отношение на въпросите, свързани с

околната среда. Информацията може да обхваща детайлни данни за принципите и политиките, които предприятието е възприело и прилага по отношение на екологичните въпроси. В по-тесен аспект е полезно включването на сведения за предприетите действия за възстановяване на причинените от дейността на организацията екологични щети, както и предприетите мерки за ограничаване на замърсяването. В случай, че елементи от екологичната политика или принципи на предприятието са променени или в процес на промяна, то това обстоятелство, както и причините довели до него следва да бъдат посочени в нефинансовата декларация. На оповестяване подлежат и предприети от отчетно обособената единица дейности, които биха довели до неблагоприятно въздействие върху екологията. Подходящо е предоставянето на данни относно постигнати резултати от осъществени или в процес на осъществяване от отчетно обособената единица екологични проекти. В раздела следва да се посочи информация и за извършените от предприятието действия в изпълнение на изискванията на закона и подзаконовите нормативни актове и стандарти, касаещи въпросите за околната среда. Подходящо е представянето на информация за видовете активи с екологично предназначение, които предприятието притежава, контролира и използва. В допълнение следва да се посочат и данни относно изграждането и експлоатацията от страна на организацията на съоръжения за защита на околната среда. Подходящо и полезно е оповестяването на информация за евентуално организирани и проведени обучения на персонала, свързани с управлението на емисиите във въздуха и водите, както и управлението на отпадъците. Данни относно въведени иновативни практики за опазване на околната среда са също предмет на оповестяване в раздела. За целите на коректното и достоверно представяне на информацията в нефинансовата декларация е целесъобразно в случаите в които предприятието извършва иновационна дейност с екологично естество, то подробни сведения за нея да бъдат представени в отделен раздел (научноизследователска и развойна дейност).

4. Предвидената информация в раздел четвърти (финансова информация) може да обхваща данни с финансов и счетоводен характер. В случаите, в които предприятието оповестява допълнителен доклад относно екологичните въпроси е подходящо финансовата информацията в нефинансовата декларация да има само обобщаващ характер. Когато предприятието не публикува отделен доклад, съдържащ екологична информация, то е подходящо по-подробното разписване на финансови данни с екологичен характер в нефинансовата декларация. На оповестяване в случая подлежат данни, свързани с количеството и вида на изразходените средства за извършването и управлението на действия по опазване и защита на околната среда. Във връзка с това в нефинансовата декларация следва да се посочи и избрания от отчетно обособената единица счетоводен метод за признаване и отчитане на екологичните разходи. Подходящо е оповестяването на данни относно вида и размера на инвестираните средства за опазване на околната среда, поддръжка и обновление на активите с екологично естество, както и информация за вложените средства с цел намаляване на размера на консумираните от предприятието природни ресурси. Следва да се отбележи, че на база икономически, законодателни или социални промени от екологично естество е възможно преустановяване на използването на даден актив от страна на предприятието. Подобни промени могат да доведат до загуби или необходимост от функционално изменение на актива. Отчетените

загуби и разходи по изменение на актива следва да намерят отражение в оповестената в раздела информация. Подходящо е оповестяването и на обосновка за причините довели до отчетените загуби, както и анализ в каква степен намалението на стойността на актива се дължи на влиянието на екологични фактори. Във връзка с предходното за целите на коректното класифициране, признаване, оценяване, отчитане и оповестяване на данните относно разходите с екологично предназначение предприятието следва да е разработило подходяща екологична счетоводна политика. Некоректното счетоводно отчитане на екологичните разходи по същество би довело до невярно съдържание на оповестената информация в раздела, а от там и до грешки в интерпретацията на данните и управленския анализ. За целите на отчетността е подходящо оповестяването на финансова информация относно платени такси и наложени глоби и неустойки на предприятието в резултат на неспазване на екологичното законодателство или замърсяване на околната среда. В допълнение към предходното следва да се посочи информация относно причините довели до налагането на глоби или санкции, както и предприетите мерки от страна на предприятието в резултат на извършеното нарушение. Подходящо е и оповестяването на сведения относно даренията от страна на предприятието средства на трети физически и юридически лица за защита и опазване на околната среда. Освен отчетените екологични разходи в обхвата на раздела следва да се разкрие и информация за реализираните от предприятието приходи в резултат на експлоатация или продажба на активи с екологично предназначение. Във връзка с предходното е подходящо да се посочи от кои екологични разходи предприятието очаква да получи приходи. В раздела може да се оповестят и данни за размера на предоставените на предприятието безвъзмездни средства от страна на държавата или трети лица за защита и опазване на околната среда, както и постигнатите резултати от усвояването им. В контекста на екологично отговорно, предприятието може по решение на управителния орган да формира фонд резервен за целите на дейности по защита на околната среда. Подходящо е оповестяването на сведения относно заделените средства, целта на формирането на фонда, изразходени през отчетния период разходи по постигане на целта и всяка друга информация, подходяща при взимането на обосновано икономическо решение от страна на потребителите на информация от нефинансовата декларация.

5. В последния пети раздел (резултати) следва да се даде информация за основните показатели за резултатите от дейностите на предприятието, свързани с екологичните въпроси. Най-общо на оповестяване подлежат направените изводи и препоръки, в резултат на извършените от предприятието дейности, както и постигнатите цели и задачи, поставени в екологичната политика на организацията. В обхвата на раздела следва да се оповестят избраните от предприятието методи за оценка на риска и на извършените действия в защита на околната среда. Подходящо е в последния раздел предприятието да разкрие информация за евентуално спечелени награди с екологичен характер, участия в различни инициативи и членства в асоциации по опазване и защита на околната среда. На оповестяване подлежат допълнителни данни, които мениджърския персонал прецени за подходящи и полезни, в това число и информация относно наличието на допълнителни доклади или отчети по въпросите на околната среда. Сведения относно бъдещите екологични и социални цели и дейности на предприятието са подходящи за допълнително разкриване в раздела. Следва да се посочи, че

нефинансовата декларация се съставя след изготвяне на годишните финансови отчети на предприятието и паралелно с годишния доклад за дейността. Във връзка с предходното е възможно да настъпят събития с екологичен характер между датата на съставяне на отчета и датата на изготвяне на нефинансовата декларация. Наличието на подобни събития, както и въздействието им върху дейността на предприятието следва да намери отражение при разписване на информацията в разглеждания раздел.

V. ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

В резултат от направените анализи и съждения могат да бъдат посочени следните изводи и препоръки:

На първо място в текущо приложимия Закон за счетоводството не е направено уточнение дали предприятията следва да съставят нефинансова декларация и/или отделен доклад за информацията, изисквана за нефинансовата декларация. За целите на отчетността двата документа следва да се разглеждат самостоятелно, поради което е подходящо предприятията да изготвят или отделен доклад за информацията, изисквана за нефинансовата декларация или самата нефинансова декларация.

На второ място нефинансовата декларация не следва да съдържа само общи сведения, относно екологичната политика на предприятието. В този смисъл е подходящо оповестената информация да съдържа данни от такова естество, че същите да носят добавена стойност за потребителите на информацията в документа. Следователно преди изготвянето на нефинансовата декларация е подходящо предприятието коректно да определи подлежащите на оповестяване екологични данни в зависимост от вида на потребителите им. В допълнение предприятието следва да съобрази количеството и характера на оповестените екологични данни и с наличието на допълнително подлежащи на съставяне и публикуване доклади и отчети свързани с въпросите на околната среда. В резултат на предходното е възможно лицата, които са законодателно задължени да изготвят нефинансова декларация да преразгледат и анализират ефективността на прилаганите от тях екологични политики. В следствие от направения преглед предприятията могат да актуализират своите цели, дейности и процедури в защита на околната среда. Подобна възможност допълнително би повишила ролята и значението на нефинансовата декларация за постигане на ефективна екологична отчетност и контрол.

На трето място за целите на достоверността е подходящо и полезно в нефинансовата декларация да се оповестят данни с финансово-счетоводен характер. Наличието на подобни данни в декларацията би повишило общественото доверие, както към оповестената в нефинансовата декларация информация, така и към ангажираността на предприятието по повод световните екологични въпроси и проблеми. В допълнение е възможно представянето на финансови и счетоводни данни относно екологичните приходи и разходи на предприятието да подпомогне и за по-ефективното управление на усвоените природни ресурси от отчетно обособената единица.

На четвърто място следва да се посочи, че законодателя не е въвел нормативно изискване относно обема на оповестените данни в нефинансовата декларация. Обемът на оповестените сведения обаче следва да е достатъчен за взимането на обосновани икономически решения от страна на потребителите на информацията. Във връзка с предходното нефинансова декларация, чието съдържание не надвишава една страница е недостатъчно за целите на вярното и честно представяне на екологичните дейности на отчетно обособената единица.

В заключение следва да се отбележи, че основополагаща идея за изготвянето на нефинансова декларация е повишаване на отчетността и прозрачността относно

дейността на предприятията в сферата на околната среда. Поради причината, че нефинансовата декларация се съставя в края на отчетния период, през етапа на годишното счетоводно приключване, съществува риск задължените да я изготвят лица да пренебрегнат важността и значението на документа. В този аспект е възможно лицата, които изготвят нефинансовата декларация да отделят недостатъчно време и ресурси за събиране и анализ на необходимата екологична информация. Коректното и ясно представяне на данните в нефинансовата декларация обаче по същество би подпомогнало за подобряване на екологичния и социален имидж на предприятията. Във връзка с предходното нефинансовата декларация следва да се разглежда в качеството си на съществен документ с огромно значение за задължените да я изготвят и публикуват лица.

ЛИТЕРАТУРА

1. Боянов, Б., Корпоративната нефинансова отчетност: израз на социално-икономическата и екологична ангажираност на бизнеса към обществото и околната среда // Управление и устойчиво развитие 5/2012 (36), ЛТУ, С., с. 117 – 122.
2. Иванова, Р., Съвременни подходи за анализ и оценка на взаимодействието между околната среда и икономиката // Управление и устойчиво развитие 5/2012 (36), ЛТУ, С., с.111-116.
3. Кьосева, Н., Въведение в екологичното и социално счетоводство, НБУ, С., 2014.
4. Pavaloia, L., Environmental information reporting and certification in annual reports, *Procedia Economics and Finance* 20, 2015, p.503-509.
5. Директива 2014/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 2014 г. за изменение на Директива 2013/34/ЕС по отношение на оповестяването на нефинансова информация и на информация за многообразието от страна на някои големи предприятия и групи, Официален вестник на Европейския съюз L 330, 2014.
6. Закон за счетоводството, обн. ДВ. бр. 95, от 8.12.2015 г. в сила от 01.01.2016 г.
7. Работен документ на службите на комисията, резюме на оценката на въздействието придружаващ предложението за директива на Европейския парламент и на Съвета за изменение на директиви на Съвета 78/660/ЕИО и 83/349/ЕИО относно оповестяването на нефинансова информация за многообразието от страна на някои големи дружества и групи, SWD (2013)128 final, Страсбург, 2013.

МНЕНИЕ НА СТУДЕНТИТЕ ЗА ПРИЛАГАНЕ НА ДИСТАНЦИОННА ФОРМА НА ОБУЧЕНИЕ В МЕДИЦИНСКИТЕ УНИВЕРСИТЕТИ

ас. Цветанка Джиганска

ас. д-р Павлинка Добрилова

ас. Ивета Маринова

МУ - София, Филиал "Проф. д-р Иван Митев", Враца

STUDENT OPINION ON APPLYING DISTANCE FORMS OF EDUCATION IN MEDICAL UNIVERSITIES

Tsvetanka Dzhiganska

Pavlinka Dobrilova

Iveta Marinova

ABSTRACT: The severe In recent years, information systems and technologies entered in every sphere of human activity. There is a trend for improvement of education through technical support of the learning process. Distance learning is a model of integration in teaching methods and technology.

The present report examines the views of the students in "nurse" and "midwife" for the possible application of distance learning in medical universities and possible problems.

KEYWORDS: students, distance learning, medical university

Въведение: През последните години се използват различни информационни системи във всички сфери на човешката дейност. Образователната система се развива паралелно с развитието на обществото и неговите научно-технически постижения.

Дистанционното обучение осигурява по-широк начин на комуникация в сферата на образованието с инструменти и програми, които технологичният напредък предлага (6).

Дистанционното обучение е всички комбинации за осигуряване на инструкции чрез печатни или електронни комуникационни средства за хора ангажирани в учене по време и място, различни от тези на инструктора или инструкторите. Тази форма на обучение има много предимства за хора, които се намират на голямо разстояние, за хора с физически увреждания, но съществуват и недостатъци, като отвличане на вниманието и ненадеждна технология (7).

Мнението за предимствата на дистанционното обучение според други изследователи е, че то намалява цената на обучението като се премахват разходите за транспорт, квартира, учебници (4).

Ролята и мястото на техническите средства в учебния процес следва да се търси в зависимост от целта и компонентите на образователния процес. Следователно, когато се говори за използването на съвременните средства за комуникация, трябва ясно да се разбере за какво обучение става въпрос – редовен учебен процес, следдипломна квалификация или практическо упражнение.

Обучението на студентите от медицинските специалности се постига чрез преподаване и учене, като всяка от тях има своята организация, методи, средства и много фактори, които им въздействат. Според М. Митова и Ц. Воденичаров в учебния процес в медицинските университети присъства и болния като трета страна (2).

Това значително ще усложни на учебния процес под формата на дистанционно обучение. Разбира се, ако използването на съвременните технологии дава възможност за промяна на учебното съдържание в някои учебно-методични единици, при което би се постигнал силен учебен ефект, то тази възможност трябва да се използва.

Цел: Да се изследва мнението на студентите от Медицински Университет София, филиал „Проф. д-р И. Митев” гр. Враца за прилагането на дистанционната форма на обучение в медицинските университети.

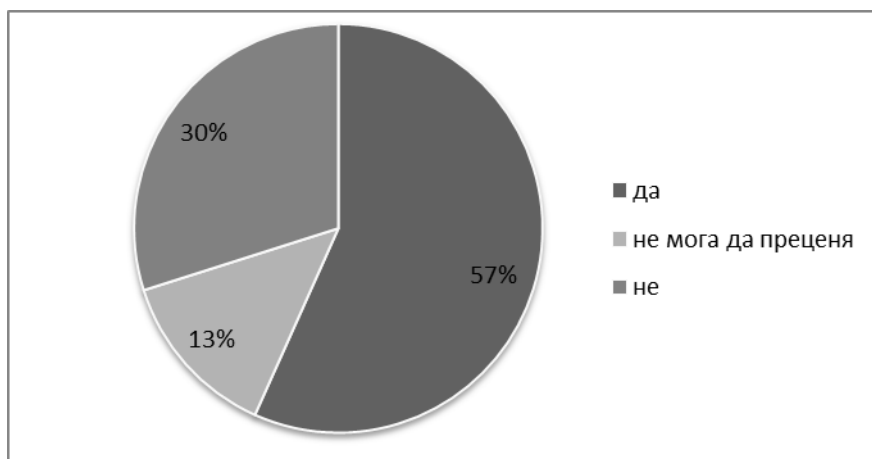
Материал и методи: Проучването е направено във филиал „Проф. д-р И. Митев”- Враца към МУ гр. София. Използван е социологически метод. Чрез пряка индивидуална анкета е проучено мнението на 67 студенти, трети курс от специалностите „медицинска сестра” и „акушерка”. Статистическата обработка на данните е направена с компютърна програма SPSS v.19.

Резултати и анализ: Според данните от проучването значителна част (78%) от студентите знаят какво представлява дистанционното обучение. Отчасти са запознати с тази форма на обучение 4.48%. Не са сигурни в същността на това обучение 8,96%, като точно толкова студенти дават отрицателен отговор – 8,96%, видно от табл.1:

Табл.1 *Разпределение на студентите според информираността им за същността на дистанционното обучение*

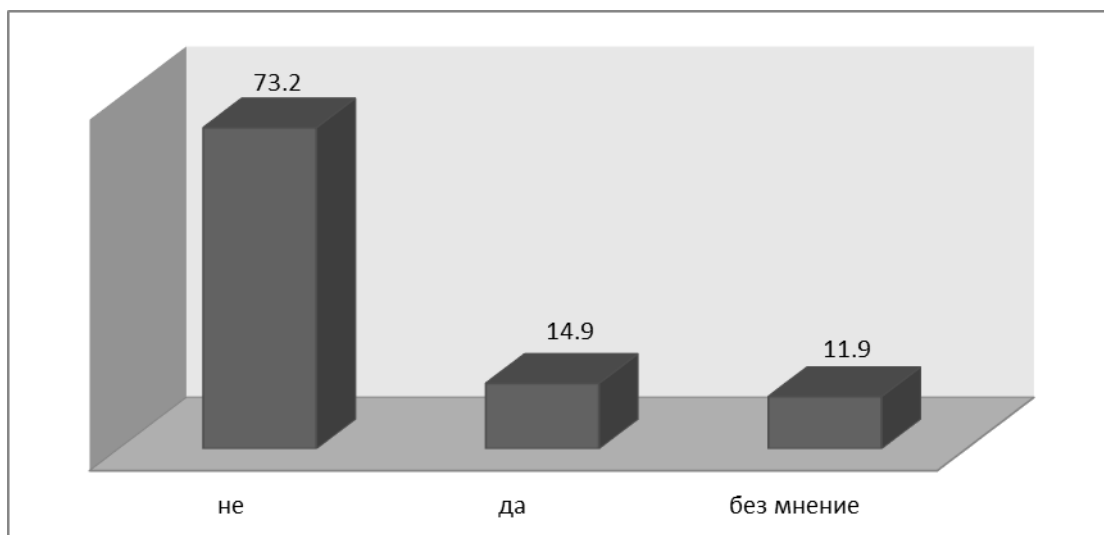
отговор	Брой лица /N/	Относителен дял %
Да	52	77.60
Отчасти	3	4.48
Не съм сигурна	6	8.96
не	6	8.96

Високият дял (77,6%) на информираните студенти е предпоставка за тяхното желание за бъдещо дистанционно обучение. Повече от половината студенти – 56,7% изразяват желание за дистанционно обучение, не могат да преценят 13,4%, а не желаят да се обучават дистанционно 29,9% (фиг.1).

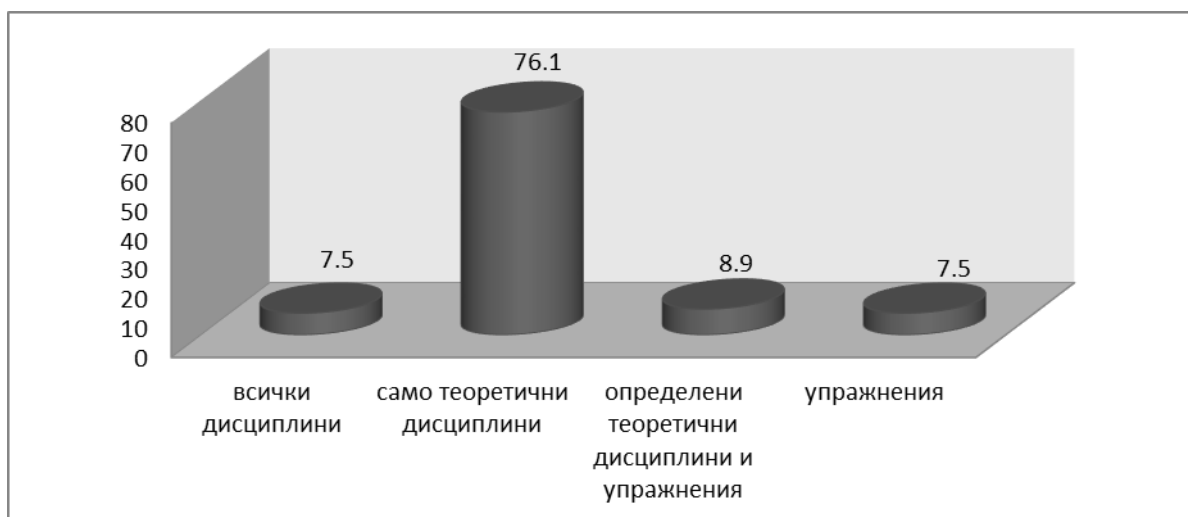
Фиг.1. *Разпределение на студентите, според желанието им за дистанционно обучение*

На следващия въпрос от анкетата дали смятат дистанционното обучение за удачно в медицинските университети преобладават отрицателни отговори, като 73.2% отговарят - „не”, а 11.9% нямат мнение по въпроса. Положителни са отговорите на едва 14.9% от респондентите (фиг. 2).

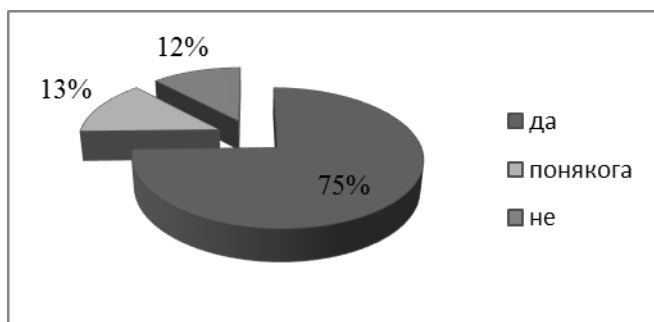
Фиг.2. Приложимост на дистанционното обучение в медицинските университети според мнението на студентите

На посочени варианти за прилагане формата на дистанционно обучение студентите смятат, че най удачно е приложението на дистанционната форма на обучение само за теоретични предмети (76.1%). Според 8,9% е възможно провеждането на обучение от разстояние по някои теоретични дисциплини и някои упражнения, а 7,5% смятат, че е възможно обучението в медицинските специалности, да се извършва изцяло дистанционно. Същият дял (7,5%) от тях смятат, че дистанционната форма на обучение е удачна и за провеждането на упражнения (фиг.3).

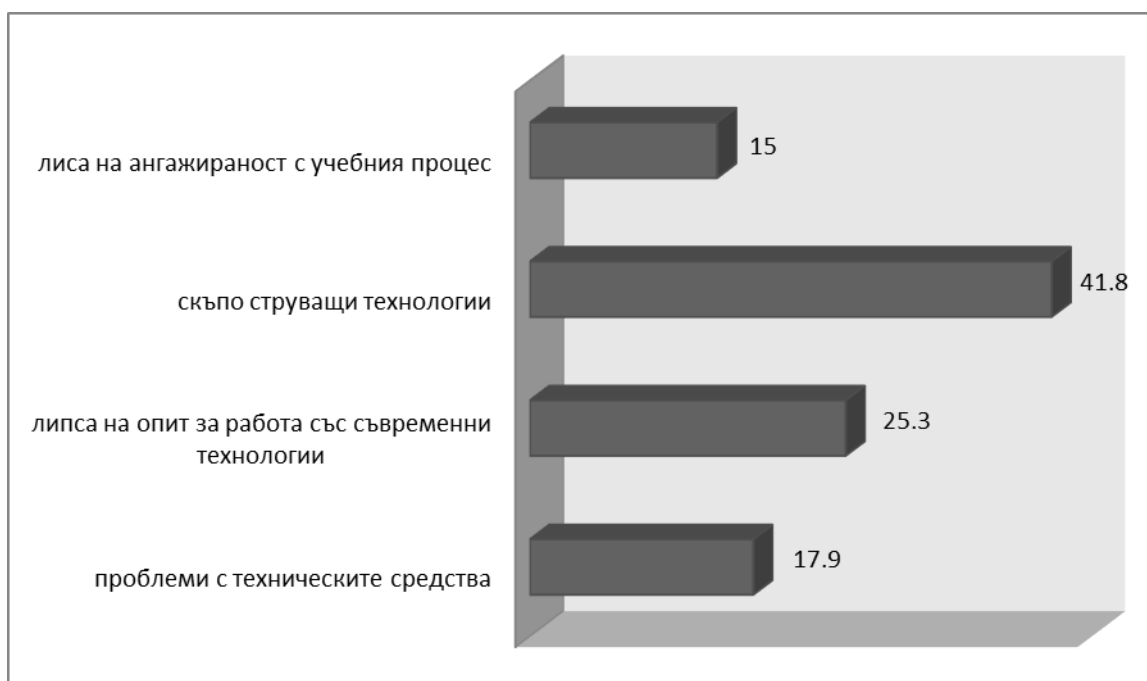
Фиг.3. Мнение на студентите, за дистанционна форма на обучение по изучаваните дисциплини

Резултатите от проучването показват, че 74,6% от студентите смятат, че при провеждането на дистанционно обучение е възможно да възникнат проблеми, според 13,4% може да има проблеми, но само понякога, а само 12% са на мнение, че няма да има проблеми (фиг.4).

Фиг.4 Разпределение на студентите, според мнението им за възникване на проблеми при дистанционното обучение

На въпроса „Какви според вас са най-честите причини за възникване на проблеми при дистанционно обучение?“ анкетираните студенти дават различни отговори. Според 17,9% при дистанционна форма на обучение основната причина за възникване на проблеми са несъвършени технологични средства, а 25,3% смятат, че част от преподаватели и студенти не могат да работят със съвременните средства за комуникация. От анкетираните 41,8 % не биха имали финансовата възможност за използването на техническите средства, а други 15% смятат, че по този начин няма да бъдат изцяло ангажирани с учебния процес, видно от фиг.5:

Фиг.5 Причини за възникване на проблеми при дистанционната форма на обучение

Изводи и заключение:

Дистанционното обучение е модел на интегриране на педагогическите методи и технологиите. Този метод може да се прилага самостоятелно или с други форми на обучение. Дистанционното обучение става все по-популярно. Голяма част от изследваните студенти (77.60%) са запознати с тази форма на обучение. Резултатите разкриват положителното отношение на студентите към дистанционната форма на обучение, но голяма част от тях 73.13% не я смятат за уместна в медицинското училище.

Областта на медицината включва дисциплини, които се фокусират върху диагностиката, лечението, профилактиката на заболявания, както грижите и рехабилитация на хора. Все още ролята на преподавателя особено при провеждането на упражненията според изследваните е голяма. Едва 7.46% от анкетиранияте смятат, че тази форма на обучение е удачна за провеждането на упражнения. Те намират приложението на дистанционната форма на обучение за най-удачна при теоретичните дисциплини /76.12%/.

През последните десетилетия развитието на обществото е белязано от един процес, който обхваща цялото земно кълбо – глобализацията. В най-общ смисъл на думата това е процес на взаимодействие и интеграция между хора, компании и държави подпомаган от информационните технологии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лазаров, Л., 2014, Анализ на съществуващите информационни системи в съвременната университетска среда, Педагогика, С., книжка 1, 2014
2. Митова, М., Ц. Воденичаров, 1998, Педагогически проблеми на медицинското образование, ГРАФИК КОНСУЛТ ООД, С.
3. Михова, М., 2013, Глобализационни измерения и съвременно образование, Педагогика, С., книжка 9
4. Пиперков, И., 2015, Дистанционно обучение и комуникации, Реторика и комуникации, 18
5. Borje Holmberg, A Theory of Distance Education, Based on Empathy, p.80
6. Keegan, Foundations of Distance Education, London, Rout ledge, p.42
7. Vaughan, Dr Norman D, "Blended learning", 2011, In Cleveland Innes, MF; Garrison, Dr., An Introduction to Distance Education: Understanding Teaching and learning in a New Era, Taylor & Francis, p. 165

КОМУНИКАЦИЯТА В ПРОЦЕСА НА ДИСТАНЦИОННОТО ОБУЧЕНИЕ

проф. д-р Ванче Бойков

д-р Дарян Бойков

Международно висше бизнес училище, Ботевград

COMMUNICATIONS IN DISTANCE LEARNING PROCESS

Vance Boykov

Darjan Boykov

ABSTRACT: Global changes in the end of 20th century and begining of new millenium in informational-communicational technologies had strong impact on planet from every aspect. In education, that means, abandoning of all conservative, mechanical and hierarchical relationships between professor and student, and transformation of conservative monologues with dialogues and cognitive processes. The most important role of that developement belongs to the internet that allows, not only distance access to learning materials, but also problemless communication between professor and student, in case they are away from each other.

Distance learning as alternative to traditional education in classroom, represents communicational dialogue or two way interaction, in which created conditions are fully individualised and education is based on interaction where student is in maximum active position, without middleman in direct communication with software. Students are also equal partners in higher education management.

Implementation of communicational process in exchange of learning materials in distance learning can be accomplished on different cognitive levels. That is why adequate infrastructure, containing hardware and software components, is necessary.

KEYWORDS: distance learning, communication, Solmon's model of e-learning, globalism

ВЪВЕДЕНИЕ

Счита се, че образованието е основният фактор, който трябва да осигури развитието на всеки индивид, да открие неговите таланти и способности, които ще позволят утвърждаването на индивида. Образованието е процес на промяна на личността в желана посока чрез приемане на различни съдържания в зависимост от възрастта и нуждите на хората. С развитието на системата за комуникация¹, образованието се превръща в глобален процес, който е трудно да се насочи само в желаната посока на определена социална общност.

Ефективната образователна комуникация в голяма степен зависи от способността или компетентността на преподавателя да мотивира студентите да участват активно в учебния процес. Според мнението на Н. Сузич ключови аспекти на ефективното педагогическо общуване са:

- Способността или компетентността на подателя да предаде съобщението или ефективно да реализира съдържанието на комуникацията;
- Способността или компетенцията на получателя да разбере или поеме съобщението или съдържанието на комуникацията;
- Ефективността на обратната връзка;
- Премахване на шумовете или тяхното намаляване до минимум².

В образователно-възпитателния процес най-важната образователна институция е училището. Терминът училище произлиза от гръцката дума „сколе“, което в буквален превод означава свободно време, отдих, почивка. В древните общества, образованието е било достъпно само за малък брой хора, за тези които са имали пари или време. Към края на 19 и началото на 20 век, във времето на силното развитие на технологиите и

¹ Комуникация е дума от латински произход и се определя като заемка, която означава съобщаване, споделяне, предаване, разговор, общуване.

² Сузич, Н, 2003/2-3, с. 255

масовата употреба на интернет ресурсите се появява дистанционното образование¹ фокусиращо се върху методи на обучение и технологии с цел през тях, най-често индивидуално, да трансферира знания на студенти, които физически не са близко до преподавателя. Това е от особено значение за онези студенти, които не са в състояние да учат в големите градове, в седалищата на образователните центрове, независимо дали причината е финансова или делова. Има и голям брой студенти, които не са в състояние да следят обучението в класната стая, дори и да живеят в същия град, където се провеждат упражненията. Към тази група принадлежат и голям брой студенти, на които поради бизнес задълженията дистанционното обучение е по-приемлив вариант, отколкото традиционното образование. Като се има предвид ниския жизнен стандарт и финансирането на образованието извън мястото на пребиваване, е нещо, все по-малко студентите и техните родители могат да си позволят, както и факта, че процентът на населението с висше образование е още нисък, развитието на дистанционното образование придобива значимост. Най-честите създатели на дистанционното обучение в света за бизнес и държавните организации са университетските ведомства. Освен тях творци и изпълнители на дистанционната програма са академичните институции и бизнес организации².

ОПРЕДЕЛЕНИЕ И КЛАСИФИКАЦИЯ НА ДИСТАНЦИОННОТО ОБУЧЕНИЕ

Дистанционното образование „*distance learning*” може да се определи като „*процес, който позволява достъп до обучение, когато източникът на информацията и студента са разделени в пространството, във времето или и едното и другото*” (Honeyman, M; Miller, G, 1993).

За Хил дистанционното обучение представлява „*напътствия посредством печатни или електронни медии към човек, който се обучава на различно място и време от това на преподавателите или другите обучаващи*” (Hill, 1997).

Според Кигън дистанционното обучение, „*както инструкционен режим се провежда, когато преподавателят и на правоприменика (ученик, студент, курсант) не са в едно и също място. Извършва се чрез кореспондентски студия, аудио, видео и компютърни технологии*” (Keegen, Garrison and Shale, 1990).

Уилс и Дикинсън считат че, дистанционно обучение имаме „*когато преподавателят и обучаващите се са отделени физически и когато технологиите (звук, картина, печатни средства и др.), често пъти в съчетание с директно общуване, се използват за осъществяване на връзка между двете страни*” (Willis & Dickinson, 1997).

Според О. Петерс „*дистанционното преподаване/обучение е метод за предаване на знания, умения и нагласи, който е реализиран чрез прилагане организация на разделението на труда и организационни принципи, както и с интензивната употреба на технически средства специално за целта да възпроизвеждат високо качество обучаващи материали, правещи възможно инструктирането на голям брой студенти*”

¹ Дистанционното обучение в образованието за пръв път е приложено във висшето образование в Университета в Южна Африка през 1946 г. Университетът в Лондон е първото висше учебно заведение, което от 1959 г. предлага степен или звание чрез дистанционно обучение. В света съществуват повече от 25.000 университета, но само около 90 предлагат дистанционна форма на обучение. Най-известното в България е Международното висше бизнес училище (МВБУ).

² Немският Ферн университет от Хаген предлага безплатно обучение за студенти от всички краища на света. Обучението стипендира германското правителство, а целта е промовирането на немския език. Масачусетският институт за технологии от САЩ (MIT – Massachusetts Institute of Technology) в уеб мрежата си е инсталирал безплатни учебни материали за повече от 500 за 33 дисциплини. Association for Computing machinery, Institute of Electrical Electronics Engineers на членове си на популярна цена предлага стотици отлични програми за обучение на разстояние.

по едно и също време, където и да живеят те. Това е индустриализирана форма на преподаване и учене” (Peters, 1973, 206)

Американското сдружение на дистанционното обучение понятието „*distance learning*” определя като „придобиване на знания и умения, чрез предоставянето на информация и инструкции с помощта на различни технологии и форми на дистанционно обучение”.

От посочените определения може да се изтъкнат следните характеристики на дистанционното обучение:

- Обучителят (наставник, ментор) и потребителите (ученици, студенти, курсанти) са разделени в пространството, във времето или и едното и другото;
- Съществува институционална акредитация – програмата е акредитована или сертифицирана в съответна институция или агенция;
- Използват се мултимедийни инструменти;
- Провежда се двупосочна комуникация между преподавателя и потребителите, съществува възможност за среща лице в лице – между участниците.

В зависимост от това дали комуникацията между преподавателя и потребителите се провежда в реално време (едновременно), или не се провежда по същото време различаваме два модела на дистанционно обучение – синхронно и асинхронно.

Синхронно дистанционно обучение означава, че взаимодействието между преподавателя и потребителите се извършва в реално време, което означава, че в този случай между тях има само пространна, но не и временна разделеност. Въпреки че този тип комуникация не винаги е възможен, в някои случаи е необходим. Синхронна комуникация е от ключово значение за мотивацията на потребителите, като им позволява да получат допълнителни обяснения от преподавателя, но също така и с колегите си да обсъждат и обменят мнения и получат обратна връзка директно. Това се постига чрез използването на телеконференцията, видео конференцията, интерактивната телевизия или чата, като се премахва необходимостта от пътуване, и по този начин се постигнат значителни икономии и намаляване на разходите които ще възникнат в случай, че преподавателят и студентите трябва да се срещнат в класната стая. Най-голямото предимство на синхронното обучение е, че обратната връзка е непосредствена и едновременно.

Асинхронно дистанционно обучение не означава, че взаимодействието между преподавателя и студентите се извършва в реално време. В този случай участниците в процеса на обучението не са едновременно онлайн, а изпращат съобщенията си на едно място, където се архивират, за да може останалите участници да имат достъп по-късно. Към асинхронните модели, които обезпечават по-голяма гъвкавост принадлежат дистанционното обучение, аудио и видео касети, DVD, електронната поща, телевизионните образователни програми и www ориентирани курсове.

Въпреки, че студентите имат многобройни ползи от синхронната комуникация, асинхронните взаимодействия също осигуряват определени предимства, като например:

- Гъвкавост, намира отражение във факта, че този тип взаимодействие позволява на студентите достъп до учебните съдържания по всяко време и от всяко място.
- Предоставяне на допълнително време за размисъл, в смисъл, студентът преди да се включи в дискусията може да обмисли допълнителните теми и точно да формулира и своите идеи.
- Анонимност, което е важно, защото много студенти предпочитат да участват в дискусии в случай, че те са гарантирани с анонимност.

- Липса на ограничения свързани с часовите зони, което е важно, в случай че студентите са от различни страни на света.
- Икономичност, която е отразена в използваните услуги, например, електронната поща, не се нуждае от използване на скъп компютър или високоскоростен интернет¹.

Най-голямото предимство на асинхронното обучение е, че потребителят, учащият сам определя ритъма на учене.

Прилагането на информационните и комуникационни технологии в областта на висшето образование са допринесли за развитието на нови модели на преподаване с учене, които се провеждат извън класната стая. Употребата на разнообразните по форма медии повишава доставянето на информацията. Най-често срещаните критерии за класификация на дистанционно обучение са: използваните технологии и комуникации между преподавателя и потребителя.

James C. Taylor класифицира дистанционното обучение според технологиите на доставка на: *модел на кореспонденция* (печат); *мултимедиен модел* (печат, аудио касети, видео касети, траининг, интерактивно видео); *телекомуникационен модел* (аудиоконференция, видеоконференция, аудиографна комуникация, разпространение през ТВ/радио и аудиотелеконференция); *гъвкав модел на учене* (интерактивна мултимедиа, *www* ориентирано обучение, *computer mediated learning*) и *модел на интелигентно гъвкаво обучение* (интерактивна мултимедиа, *www* ориентирано обучение, *computer mediated learning, using automated response systems*).

Всеки от така класифицираните модели има свои предимства и недостатъци. Предимството на писмените материали е: спонтаността (използва се без подготовка), инструкционната прозрачност (вниманието на потребителя е фокусирано върху съдържанието, а не на медията), лекотата на употреба, променливата скорост в обучението, малката цена и независимостта в отношение на временното използване. Недостатъците в писмените материали са: ограничаване възгледа за реалност (например, трудно е да се представи движението), пасивно обучение, липса на обратна връзка, зависимост от уменията на четене.

Мултимедийният модел съдържа комбинация от множество медии едновременно (текст, изображения, звук, видео, анимация). Благодарение на високочестотните радиовълни (микровълни) и фиброоптичните технологии преподавателят и потребителите могат да общуват чрез двупосочна видео връзка или чрез едноръчна видео и двупосочна аудио връзка, което осигурява дистанционното обучение да е подобно на това в обикновената класна стая. Интерактивността между преподавателя и потребителите се ограничава от средствата за комуникация.

Основното предимство на телекомуникационния модел е възможността за взаимодействие между участниците. Недостатък при този модел е, че много малко институции разполагат с необходимите ресурси.

Ключови характеристики на гъвкавия модел на учене са интерактивността, нелинейността и сътрудничеството. Участниците се насърчават да общуват по различни начини.

Най-новото, петото поколение на дистанционното обучение е базирано върху интернет и интранет ориентираната доставка с помощта на интелигентна база данни. Подготовката изисква време и средства защото се различава от традиционното обучение, понеже включва специфично съдържание и задачи за съответна професия. Позволява подготвяне на кадри, повишаване на техните умения докато се намират на работните си места или вършат друга работа в домовете си. Както и при телекомуникационния модел за обучението са необходими специално обучени кадри,

¹ Kung-Ming T., Khoon-Seng S. 2009, с. 122-132.

модерна техника и добре изработена платформа. Изпълнението на дистанционно обучение включва използване на подходяща инфраструктура, състояща се от хардуер и софтуерни компоненти.

САЛМОНОВИЯТ МОДЕЛ НА ОБЩУВАНЕ В ДИСТАНЦИОННОТО ОБУЧЕНИЕ

Като най-важното качество при дистанционното обучение се налага интерактивността. Взаимодействието между участниците в учебния процес – преподавател, потребители/учащи, учебното съдържание е основен момент във всички видове обучения, но нито една форма не дава такава степен на интерактивност като обучението чрез компютри.

Според Кампбел дистанционното обучение с интернет не представлява само достъп до някаква информация или още повече достъп до информационни и комуникационни технологии. *„Както би обикновеното обучение, така и при дистанционното обучение с интернет задължително трябва да има активност от страна на учащите. Необходимо е да има взаимодействие между участниците в учебния процес – преподаватели и учащи”*¹.

Богатството на образователните методи подкрепени с модерни образователни технологии е огромно. Новите технологии, преди всичко различните мултимедийни приложения усилват възприемането на учебния материал и позволяват много по-качествено обучение.

Съществуват няколко модела на общуване чрез компютри в дистанционното обучение. Техният вид зависи от това например, дали средствата за комуникация са синхронни или асинхронни, какви технологии се прилагат. В този доклад в илюстративна функция ще бъде представен компютърен модел на комуникация, който се основава на личния опит в изучаване и моделиране на дистанционното обучение разработен от Гили Салмон (Gilly Salmon).

Моделът показва структурата и ритъма на онлайн програма. Тя включва въпроси за мотивация на участниците, създаване дейности за всяка фаза на програма и определя ритъма на дейностите.

Фаза 1. Подготовка

Първата фаза е от голямо значение, защото от нея зависи по-нататъшната работа и мотивация на участниците в дистанционното обучение. Ролята на ментора е да определи: своята роля, да подчертае важноста на комуникацията, да предостави основна информация за програмата и резултатите, които се очакват, да изясни начините за участие и да подготви добро приветствие.

Предпоставките за успешния старт на дистанционното обучение са: отговарящи технически изисквания, използване на технология без притеснение и страх както и мотивация на участниците за ежедневно отделяне на време за програмата. Мотивацията на участниците от ментора е от решаващо значение, при което се прилагат различни мотивационни стратегии, като например: тон/клима, обратна връзка, възможност на избиране (например, дискусийни теми), разнообразие (например, различни видове задачи), образуване на двойки, които си сътрудничат при решаването на задачите и оценка на резултатите.

Фаза 2. Социализация в дистанционното обучение

В дистанционното обучение различаваме три вида социално взаимодействие: между участниците и автора на материала за програмата, между участниците и ментора и между участниците и програмата.

¹ Campbell, 2001, с. 143.

Условия за успешно взаимодействие са: качество на интеракцията, лекота в употребата на инструментите за комуникация и контрол върху процеса на учене (участникът може да определи скоростта на програмата, или тя може да бъде определена от ментора).

На този етап освен да насочва, стимулира и окуражава менторът трябва да: осигури помощ, определи темпото на работа с напомняне на календара на дейностите, както и да насърча дискусията и промотира взаимодействията (чрез модериране на дискусията и промотиране на взаимодействията с подкрепа, лидерство, насърчаване на участниците да контролират обучението, осигуряване на напредък).

Взаимното сближаване на участниците, както и изграждане на връзка, която се характеризира с доверие е от съществено значение. Поради тези причини съществуват индивидуални места за всеки участник, които предоставят софтуерната платформа за дистанционно обучение, при което участниците могат да създават свои собствени уеб сайт с попълване на информация, която искат да споделят с другите. Инструментите, които поддържат социализацията в дистанционното обучение са: мейла, форумите, личните страници и пр.

Ключови задачи в дистанционното обучение са: запознаването, създаване на микро-общност, в която участниците споделят чувствата си и създават връзки, сформирани на „безопасна“ среда, присъединяване към графика на дейностите.

Фаза 3. Обмен на информация

Когато става въпрос за дистанционното обучение, всяка програма съдържа материали и полезни линкове, необходими за решаване на зададените задачи. Потребителите обикновено със собствени темпове проверяват необходимите материали. Като се има предвид, че програмите са основата на съвместна работа, участниците често споделят полезните материали във форума или чрез електронната поща.

Менторът на този етап фокусира участниците върху източниците с най-голямо значение и помага в независимото търсене на информация, да ги архивират, обработят и изпълнят задачата, която се изисква от тях. Упражненията в които менторът дава текст със задача да го обобщат в няколко изречения или ключови думи може да бъде много полезен по-късно в работата с материали.

Фаза 4. Структуриране на знанието

Може да се каже, че структурирането на знанията е стимул или „искра“, която предлага менторът под формата на информация, предизвикателство, дилема или проблем. Участникът отговаря на стимула, като изнася личното си мнение на базата на опита. Трябва да се обележи, че е необходимо да се създадат дейности, с които се развива критично (анализ), креативно и активно мислене.

На този етап задачите на ментора са да : води дебат, отвори нова глава в дебата, изнамира ключови думи в отговорите, обобщава и публикува възможните решения, води дискусията за решения. Участниците имат задача помежду си да обогатяват своите знания чрез дебати.

Фаза 5. Развитие на знанието

Менторът управлява дейностите, така че участниците в програмата на дистанционното обучение да развиват критическо мислене, имат контрол и отговорност за ученето, както и усвоените знания да могат да се прилагат във

всекидневния живот. Задачата на ментора е постоянно да насърчава участниците да расъждават за ученето и опитите¹.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Под влиянието на бързото развитие и напредъка на науката, информационните технологии, изобретенията и иновациите на педагогическата комуникацията започна да се обръща повишено внимание, особено в новото хилядолетие. Постоянните иновации, интернет и електронните ресурси за обучение доведоха до нови модели на обучение, което се провежда извън класната стая. Същевременно студентите, които посещават дистанционните курсове нищо не губят по отношение на качеството и обхвата на придобитите знания, а от друга страна избират темпото и времето, което им е удобно, от дома, като по този начин съгласуват следването с другите задължения. В допълнение на това и факта, че хората от по-малките населени места нямат достъп до висшите училища, а заминаването в университетските центрове е свързано със значителни разходи, което мнозина заради ниския стандарт на живот не могат да си го позволят. Ето защо дистанционно обучение е единственият приемлив вариант.

Образованието трябва да се възползва от глобализацията на комуникацията, но и да осигури критика на неговите негативни последици в защита на човечеството с цел обезпечаване хуманистично социално развитие.

Всяко общуване, комуникационен и учебен процес трябва да бъдат придружени от разбиране, проектиране, със знанието на подходящо използваните средствата и възможността за точно тълкуване на съдържанието на посланието.

ЛИТЕРАТУРА

1. Kung-Ming T., Khoon-Seng S. (2009) 'Asynchronous vs. Synchronous Interaction', Encyclopedia of Distance
2. Learning Second Edition, Information Science Reference, London, pp. 122-132
3. Маравич Й., Младжан М., Вук Б., (2004): Радионица. *Facilitation of Online learning*, Списание Edupoini, IV, № 23, CARNet, Загреб.
4. Peters, O., (1973), Die didaktisch Struktur des Fernunterrichts, Weinheirn, Beltz, p. 206.

¹ Маравич Й., Младжан М., Вук Б., 2004, с. 23.

КВАЛИФИКАЦИЯ НА РЕСТОРАНТЪОРСКИТЕ КАДРИ В БЪЛГАРИЯ

докторант Цветемира Къдрийска

Международно висше бизнес училище, Ботевград

TRAINING OF PERSONNELS IN BULGARIAN RESTAURANTS

Tsvetemira Kudriiska

ABSTRACT: The theme is focused on exploring opportunities to improve service quality by improving na systems of classification and categorization, science-based foundation for increasing satisfaction of guests Classification and categorization as activities, processes and practices are interesting and always current.

KEYWORDS: restaurant, customer service staff, manager, tourism, qualification level, language skills, service, nutrition, regulations

ВЪВЕДЕНИЕ

Класификацията и категоризацията като дейности, процес и практика са интересни и винаги актуални. Темата, е фокусирана върху проучване възможностите за подобряване качеството на обслужване чрез усъвършенстване на системите за класификация и категоризация на заведенията за хранене и развлечения като научнообоснована основа за повишаване удовлетвореността на госта.

С развитието на хотелиерството и ресторантьорството, като човешка и стопанско-икономическа дейност за хората, винаги ще бъде важен въпросът за качеството на услугите и обслужването. Предлагат се подобрени и все по-качествени услуги, които по-пълно да удовлетворяват очакванията и нагласите на потребителите, които от своя страна поставят все по-високи изисквания към качеството на предлаганите им продукти.

Според свободната електронна енциклопедия Уикипедия “качеството е категория, която описва характеристиките на даден обект”¹. В областта на стопанските дейности, качеството е решаващ фактор за начина, по който функционират икономическите субекти, от една страна, и за склонността на клиентите да изберат един или друг продукт, от друга.

Както е известно, туристическият сектор се отличава с голяма конкуренция. Повишеното внимание към качеството, предлагано в заведенията за настаняване и заведенията за хранене и развлечения е продиктувано от утвърдилата се в практиката тенденция за налагане на дългосрочни отношения с клиентите именно в условията на засилена конкуренция.

Качеството на предлагания продукт в заведения за настаняване и заведенията за хранене и развлечения, е фактор с решаващо значение за равнището на конкурентоспособност. То съдейства активно за повишаване ефективността на туристическата дейност.

В нормативната уредба на страните (наредби и закони) са заложили различни критерии и характеристики относно технологията за класифициране на заведенията за хранене и развлечения. Класифицирането е преди всичко разделението на обектите въз основа на предварително посочени критерии, отнасящи се към качеството и асортимента на предлаганите от тях услуги - основни и допълнителни, развитието им, както и националните особености и традиции в туризма и ресторантьорството. (Д.Тодоров).

Засега не съществуват единни, общи критерии, характеристики и категории за сравнение, поради което няма изработена единна система за класифициране в света. Това е наложено от голямото разнообразие и разнородност на съпоставимите елементи от една страна, а така също и субективната оценка за основните критерии на съставлящите от друга.

Класификацията на заведенията за хранене и развлечения на територията на Република България се определя нормативно посредством новата "Наредба за изискванията към местата за настаняване и заведенията за хранене и развлечения и за реда за определяне на категория, отказ, понижаване, спиране на действието и прекратяване на категорията"². Наредбата е приета и е влязла в сила от 17 август 2015г.

С наредбата се определят:

1. Видовете места за настаняване и заведения за хранене и развлечения и техните характеристики;

2. Изискванията към видовете места за настаняване и заведения за хранене и развлечения и техните характеристики;

3. Минималните задължителни изисквания, на които трябва да отговарят местата за настаняване, прилежащите към тях заведения за хранене и развлечения и самостоятелните заведения за хранене и развлечения, за определяне на категорията им, както следва:

- изисквания към изграждането на заведението;
- изисквания към обзавеждането и оборудването;
- изисквания към обслужването;
- изисквания към предлаганите услуги;
- изисквания към персонала - професионална и езикова квалификация, стаж на персонала;

Посочените критерии и включените в тях конкретни изисквания, би трябвало да отразяват световните тенденции в развитието на съответните дейности. Същевременно въвеждането на единна система за категоризиране на базата дава възможност за една приблизителна съпоставимост на качеството и асортимента на предлаганите услуги.

Изискванията и категориите, утвърдени в Наредбата, се отнасят за всички обекти на територията на България, независимо от формата на собственост и начина на стопанисване.

Хотелиерство или ресторантьорство се извършва само в категоризирани туристически обекти или с издадено временно удостоверение за открита процедура по категоризиране. Категоризацията е най-пълната и подробна оценка. Тя е основен инструмент за определяне нивата на предлагане и качеството във всяко място за настаняване и заведение за хранене и развлечения въз основа на предварително утвърдените изисквания и нормативи, представени в Наредбата.

Постоянно нараства ролята на отраслите и дейностите, пряко свързани с обслужването на личното потребление. Те оказват силно влияние, както върху нарастването на икономическия растеж на страната, така и върху по-детайлното задоволяване на нарастващите разнообразни потребности на населението. Превръщането на туризма и ресторантьорството в приоритетен отрасъл на икономиката, чрез който се привличат многобройни чуждестранни туристи, в още по-голяма степен засилва ролята на обслужващите дейности.

В ресторантьорските обекти клиентите поръчват и купуват не само материални продукти под формата на ястия, десерти, напитки и др. с храни, те ползват и редица други услуги с нематериален характер. Такива са комфортът, атмосферата, поведението на персонала, външният вид на персонала, вербалната комуникация на персонала с клиентите и др. Всички тези услуги гостите и туристите получават в процеса на обслужването. Важна черта на съпътстващите услуги е това, че те не се създават предварително, а възникват по време на обслужването в заведението за хранене и развлечения.

Персоналът е един от основните фактори за формиране удовлетвореността в

клиентите. Това се обуславя от обстоятелството, че човека е източник и носител на ресторантьорските услуги. Ресторантьорският персонал се организира в различни длъжности (управител на ресторант, отговорник на търговска зала, сервитьори, хигиенистки, главен готвач, заместник главен готвач, сладкар, помощник-готвач, транжор, общи работници, миячки, охранители, бармани, сомелиери и пиколо и др.). Всяка от посочените групи персонал в различна степен допринася за обслужването. Участието на целия ресторантьорски персонал в създаването, предлагането и потреблението на крайния продукт обуславя трайните връзки и отношения на персонала с клиентите.

Това е и причината основна роля в успешното функциониране на обслужващия сектор в България да има подготовката на кадри със съответната квалификация. Нарастващото индивидуализиране на ресторантьорското обслужване много често формира една или друга представа на клиентите за ресторанта и туризма като цяло, а при чуждестранните туристи – и представа за нашия народ и страната. Това налага да се предявяват високи изисквания към професионалната и езикова квалификация, общата култура, етичното поведение, комуникацията на ресторантьорския персонал.

На територията на страната съществуват много на брой заведения за хранене и развлечение, които дават възможност за професионална реализация на завършилите Професионалните гимназии по туризъм и Центровете за професионално обучение.

В „Списъка на професиите за професионално образование и обучение“ в Република България за професията „Ресторантьор“ обучението се осъществява в три специалности:

- Организация и управление на ресторантьорството и кетъринг
- Производство и обслужване в заведенията за хранене и развлечения
- Кетъринг

Държавното образователно изискване за придобиване на квалификация по професията „Ресторантьор“ определя общата, отрасловата и специфичната задължителна професионална подготовка за професията, както и задължителната чуждоезикова подготовка по професията и избираемата подготовка. Съдържанието на всеки вид задължителна професионална подготовка включва: необходими професионални компетенции (знания, умения и професионално-личностни качества); тематични области от които се формира съдържанието на учебните предмети/модули.

С Държавните образователни изисквания се определят и входящото образователно равнище, профилът на професията, целите на обучението, резултатите от ученето, изискванията към материалната база и изискванията към обучаващите. Програмата за обучение обхваща: здравословни и безопасни условия на труд, опазване на околната среда, правила за безопасна работа на работното място; основи на пазарната икономика; трудово-правни и икономически знания; фирмена организация; комуникации при изпълнение на трудова дейност. Мотивация, комуникационни умения, работа в екип и предприемачество; информационни техники и технологии: ползване на приложни програмни продукти и интернет ресурси; чуждоезикова комуникация и професионална терминология; основи на туризма; счетоводство и отчетност в туризма; информационни технологии в туризма; професионална етика и туристическо поведение; маркетинг и реклама в туризма; санитарно-хигиенни изисквания в туризма; материалознание на хранителните продукти; микробиология; хигиена на храненето и хранително законодателство; организация и технология на ресторантьорството.

След приключването на обучението учениците и курсистите трябва да могат да познават различните видове храни и напитки, продуктите и начините за тяхното приготвяне; да създават условия и организират изпълнението на правилата за добри производствени и хигиенни практики в ресторантьорството; да организират

доставката и съхранението на хранителните продукти, използвани за приготвяне на кулинарни изделия; да организират и контролират технологичния процес за производство на ястия и напитки и тяхното сервиране в ресторанта; да създават условия и организират безопасна работа с технологичното оборудване в ресторантьорството и ефективното му използване; да участват в посрещането, обслужването и изпращането на гости; да планират асортимента от ястия и напитки; да създават и въвеждат нови рецепти; да разпределят работата между членовете на персонала; да познават стандарта на обслужване в зависимост от типа обект; да познават и използват правилно терминологията в туристическото обслужване при комуникация с колеги и клиенти.

Успешно обучение по специалност „Кетъринг“, „Производство и обслужване в заведенията за хранене и развлечения“ и „Организация и управление в ресторантьорството и кетъринг“ се осъществява в Професионални гимназии в цялата страна (посочени в Приложение 1). Тези специалности се изучават и в редица неспециализирани средни училища, включващи специализирани паралелки подготвящи кадри тези области (посочени в Приложение 2).

Въпреки големия брой училища, даващи необходимата подготовка и многото младежи, завършващи посочените специалности, в ресторантьорския и туристическия бизнес има липса на кадри. За това до голяма степен има влияние липсата на държавна стратегия за развитието на кадровия потенциал, който рефлектира в ежегодната липса на добре подготвен персонал по курортите ни.

Рестантьорството е един от най-бързо развиващите се сектори в сферата на услугите в България. Всеки ден някъде се отваря ново заведение за хранене. Имайки предвид и постоянния ръст на туристическия поток в страната ни, бизнесът в тази сфера е изправен пред предизвикателството да обслужва все повече и повече клиенти, в голямата си част чуждестранни. Именно с цел, осигуряване на перфектно обслужване на чуждестранни клиенти, работодателите в сектора търсят кадри, които имат и езикова квалификация. Например – по Черноморското крайбрежие обслужващият персонал е необходимо да владее поне руски, а също и английски или немски. По планинските курорти – предимно английски, тъй като повече граждани на ЕС ги посещават в сравнение с Черноморските ни курорти.

Отделно следва да се има предвид и закупуването на все повече имоти от чужденци, които противно на очакванията ни след присъединяването към ЕС са предимно рускоговорящи. По тази причина по крайбрежието ни съвсем скоро руският език ще стане задължителен за обслужващия персонал на хотели, ресторанти и др.

На 17.08. 2015 г. с постановление на Министерският съвет, публикувано в Държавен вестник бр.65/25.08.2015 г. бе приета „Наредба за изискванията към местата за настаняване и заведенията за хранене и развлечения и реда за определяне на категория, отказ, понижаване, спиране на действието и прекратяване на категорията“. В нея са посочени типовете заведения за хранене и развлечения (самостоятелни или прилежащи към местата за настаняване), т.ч.: ресторанти; заведения за бързо обслужване; питейни заведения; кафе- сладкарници и барове.

Наред с другите нормативни изисквания, в Раздел III касаещ професионалната и езикова квалификация на персонала в заведения за хранене и развлечения на същата наредба, са посочени изискванията по отношение на образователния минимум и професионалната квалификация на персонала в тези заведения за хранене и развлечения. Отбелязано е, че „Придобита професионална квалификация“ е завършено образование или обучения в професионални училища, професионални гимназии, професионални колежи или центрове за професионално обучение. Изискванията за средно професионално образование означава завършено средно образование в професионално училище.

В нашата страна ежедневно се изменят множество закони, правилници, наредби и нормативни актове. В новата наредба, действително е постигнат напредък по отношение на категоризирането на заведенията за обществено хранене, увеличен е минималният необходим стаж за отделите позиции. Като задължително изискване е посочена необходимостта персонала да притежава квалификация по един или два чужди езика, в зависимост от категорията заведение, но би трябвало в една следваща редакция да се уточни конкретно на какво ниво и по кой стандарт трябва да се владее чужд език. Това е един от секторите с изключително голям брой служители, както и с постоянното текучество на персонал, в една следваща редакция би могло да се заложи използването на европейската езикова рамка.(Фиг.1), както е в страни като Испания, Италия, Гърция и др.

Рамка на европейско езиково портфолио за владение на чужди езици – таблица за оценяване на компетенциите:

ТАБЛИЦА ЗА САМООЦЕНЯВАНЕ A1 A2 B1 B2 C1 C2

Разбиране Слушане	Мога да разбирам познати думи и често употребявани изрази, свързани с мен, моето семейство и конкретно непосредственото ми обкръжение, когато се говори бавно и отчетливо.	Мога да разбирам най-често употребявани думи и изрази, свързани с това, което най-пряко ме засяга /основна информация за мен, моето семейство, покупки, близко обкръжение, работа/. Мога да схващам същественото в кратки и ясни обяви и съобщения.	Мога да разбирам съществените моменти, когато се използва ясен и стандартен език и става дума за познати теми, свързани с работата, училището, свободното време и т.н. Мога да схвана основното от различни радио- и телевизионни предавания за актуални събития или теми, които ме интересуват лично или професионално, когато се говори сравнително бавно и отчетливо.	Мога да разбирам сравнително дълга лекция или слово и дори да следя сложна аргументация, ако темата ми е относително позната. Мога да разбирам телевизионни предавания и филми без много затруднения.	Мога да разбирам дълга реч, дори когато не е ясно структурирана и логическите връзки не са ясно назовани. Мога да разбирам телевизионни предавания и филми без много усилия.	Мога да разбирам без никакво затруднение говоримия език, както при пряко общуване, така и по медиите, и когато се говори бързо, при условие, че имам време да свикна с особеностите на произношението.
Четене	Мога да разбирам познати имена, думи и съвсем прости изречения, например в обяви, плакати или каталози.	Мога да чета кратки и съвсем прости текстове. Мога да откривам точно определена и предвидима информация в често срещани текстове, като реклами, проспекти, менюта и разписания. Мога да разбирам кратки и лесни лични писма.	Мога да разбирам текстове, написани предимно на всекидневен език или отнасящи се до работата ми. Мога да разбирам описания на събития, изразяване на чувства и желания в лични писма.	Мога да чета статии и доклади по съвременни теми, в които авторите изразяват особено отношение или гледна точка. Мога да разбирам съвременен художествен текст в проза.	Мога да разбирам дълги и сложни нехудожествени и художествени текстове и да преценявам стилистичните им особености. Мога да разбирам специализирани статии и дълги технически инструкции дори когато не са свързани с моята сфера на дейност.	Мога да чета без усилие всякакъв вид текст, дори абстрактен или сложен по съдържание или форма, например учебник, специализирана статия или литературна творба.

Таблица 1

Европейско езиково портфолио или Европейският езиков портфейл за професионални цели е инструмент/документ, който позволява на човек да опише езиковия си опит, комуникативните си и интеркултурни способности. Езиковото портфолио в професионалната сфера отразява обективно езиковите познания и способности, което улеснява притежателя на портфейла, работодателите, а и преподавателите.

Езиковото портфолио информира работодателите по разбираем и съпоставим с европейската практика начин за езиковите способности на кандидатстващите за работа или вече наети служители. Основните аспекти на портфолиото могат да се определят по следния начин: проверява и дава прозрачна оценка на езиковите компетенции и качества, необходими за добро внедряване в съответния работен сектор, като преодолява евентуални културни бариери; утвърждава многоезичието и разноезичието в образователната и работната сфера; създава нови перспективи за работа и професионална мобилност извън националните граници, размяна на know-how в Европа; разкрива индивидуалните нужди от обучение и съществуващите умения; подобрява достъпа до езиково обучение; осъществява обмен на езиков опит и дидактически практики на различни страни.

В заключение трябва да се отбележи, че в ресторантьорството дейностите, свързани с предлагането и реализацията на крайния продукт, зависят в най- голяма степен от професионалните знания и умения на обслужващия персонал. България сериозно изостава от страните в ЕС и като квалификация на хората, и като материална база за обучението им. Важно е да се разбере, че качеството на предлагания продукт в заведенията за настаняване и заведенията за хранене и развлечения, е фактор с решаващо значение за равнището на конкурентоспособност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рибов, М., Л. Гръчка, В. Рагина-Пеевска, М. Хрулева, И. Терзийска, Ю. Глушкова, С. Дунчева, Системи за качество и конкурентоспособност. Изд."Тракия - М", С., 2013.
2. Тодоров, Д., Ресторантьорство. Изд."Матком", С., 2010
3. Воденска, М., Въведение в туризма. Изд."Матком", С., 2011.
4. Воденска, М., Основи на туризма. Изд."Матком", С., 2004.
5. Хаджиниколов, Х., П. Пеев, Г. Куцаров. Хотелиерство и ресторантьорство, Изд. "Проф. Д-р Асен Златаров", С., 1997.
6. Иванов, В., Икономика на фирмата. Изд."Славена", В., 2006,2010.
7. Прайд, Ф., О. Феръл, Маркетинг: концепции и стратегии, Изд."Форком", С., 1994.
8. Ракаджийска, Св. и колектив. Маркетинг в туризма, В., 1994.
9. Рибов, М., Конкуренция и конкурентоспособност на туристическия продукт. УИ „Стопанство“, С., 1997.
10. Рибов, М., Квалитология на туристическия продукт, УИ „Стопанство“, С., 1998.
11. Medlik, S., H. Ingram, The Business of Hotels. Heinemann, London, 2000.

Приложение 1:

Списък на професионалните училища на територията на РБ

ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД

1. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО СТОПАНСТВО И ТУРИЗЪМ "Алеко Константинов", ГР.БАНСКО, ЦАР САМУИЛ 29, ТЕЛ.:0749/8 82-90,
2. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ИКОНОМИКА И ТУРИЗЪМ "ПРОФ. Д-Р АСЕН ЗЛАТАРОВ" ГР.ПЕТРИЧ, "ОТЕЦ ПАИСИЙ" 2, ТЕЛ.: 0745/22929
3. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ И ХРАНИТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ "НИКОЛА СТОЙЧЕВ", ГР.РАЗЛОГ, УЛ."КАЛИНОВО" NO 1, ТЕЛ.: 0747/ 80151

ОБЛАСТ БУРГАС

4. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "ПРОФ.Д-Р АСЕН ЗЛАТАРОВ" ГР.БУРГАС, БУЛ."СТ.СТАМБОЛОВ"№53, ТЕЛ.: 056/544141
5. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "ИВАН ВАЗОВ" ГР.НЕСЕБЪР, Г.НЕСЕБЪР, ТЕЛ.: 0554/2 20 40, Е-MAIL: pg_turizam@abv.bg, www.pg-turizam.com
6. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ" ГР.ПОМОРИЕ, УЛ. "РАКОВСКА"1, ТЕЛ.: 0596/2-25-25
7. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ", ГР.СОЗОПОЛ, УЛ. "КАВАЦИТЕ" No 9 "А", ТЕЛ.: 0550/2-25-35

ОБЛАСТ ВАРНА

8. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО СТОПАНСТВО И ТУРИЗЪМ ГР.БЯЛА, ГР.БЯЛА, ТЕЛ.: 05143/2363
9. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХИМИЧНИ И ХРАНИТЕЛНО-ВКУСОВИ ТЕХНОЛОГИИ "ДМ.ИВ.МЕНДЕЛЕЕВ" ГР.ВАРНА, УЛ."Д-Р ВАСИЛАКИ ПАПАДОПУЛУ" №52, ТЕЛ.: 052/303-665
10. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "ПРОФЕСОР Д-Р АСЕН ЗЛАТАРОВ" ГР.ВАРНА, УЛ. "НАЙДЕН ГЕРОВ" 1, ТЕЛ.: 052/ 64 26 69
11. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХОТЕЛИЕРСТВО, РЕСТОРАНТЪОРСТВО И ТУРИЗЪМ "ЦАР СИМЕОН ВЕЛИКИ" ГР.ПРОВАДИЯ, УЛ. "СВ.СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЙ" №82А, ТЕЛ.: 0518/4-21-44,

ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

12. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "Д-Р ВАСИЛ БЕРОН" ГР.ВЕЛИКО ТЪРНОВО, УЛ. "ЦАНКО ЦЕРКОВСКИ"10, ТЕЛ.: 062/630511
13. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХРАНИТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ "ПРОФ.Д-Р АСЕН ЗЛАТАРОВ" ГР.ГОРНА ОРЯХОВИЦА, УЛ "СВ.КНЯЗ БОРИС I " 74, ТЕЛ.: 0618/6 02 97
14. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ИВАН МОМЧИЛОВ", ГР.ЕЛЕНА, УЛ."ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ" 2, ТЕЛ.: 06151/62-50

ОБЛАСТ ВИДИН

15. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "МИХАЛАКИ ГЕОРГИЕВ", ГР.ВИДИН, УЛ."ГЛАДСТОН" No 42, ТЕЛ.: 094/601-738

ОБЛАСТ ВРАЦА

16. Професионална гимназия по търговия и ресторантаорство ГР.ВРАЦА, УЛ. ХРИСТО СМИРНЕНСКИ No 3, ТЕЛ.: 092/64-80-46

ОБЛАСТ ГАБРОВО

17. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "ПЕНЧО СЕМОВ", ГР.ГАБРОВО, УЛ. БЕНКОВСКА 18, ТЕЛ.: 066/801093

ОБЛАСТ ДОБРИЧ

18. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "П.К.Яворов", ГР.ДОБРИЧ, БУЛ. "25 СЕПТЕМВРИ"№36, ТЕЛ.: 058/60-20-93

ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

19. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "ПРОФ. Д-Р АСЕН ЗЛАТАРОВ", ГР.КЪРДЖАЛИ, КВ. "ВЕСЕЛЧАНЕ", ТЕЛ.: 0361/6 24 69
20. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ И ХРАНИТЕЛНО-ВКУСОВА ПРОМИШЛЕННОСТ "СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ" ГР.МОМЧИЛГРАД, УЛ. "СТЕФАН КАРАДЖА" No1, ТЕЛ.: 03631/21 15

ОБЛАСТ КЮСТЕНДИЛ

21. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХРАНИТЕЛНО - ВКУСОВИ И ХИМИЧНИ ТЕХНОЛОГИИ, ГР.ДУПНИЦА, УЛ. "ВЕЛИКО ТЪРНОВО" No 6, ТЕЛ.: 0701/070151096

22. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ ИНТЕРНАТ "НИКОЛА ЙОНКОВ ВАПЦАРОВ", С.СТОБ, УЛ. "ПАРТИЗАНСКА" № 12, ТЕЛ.: 07058/2368

23. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "НИКОЛА ЙОНКОВ ВАПЦАРОВ", ГР.КЮСТЕНДИЛ, УЛ."РАКОВСКИ" № 2, ТЕЛ.: 078/522713

24. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ И АДМИНИСТРАЦИЯ "АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ", ГР.САПАРЕВА БАНЯ, УЛ. "КНЯЗ БОРИС ІІІ" №3, ТЕЛ.: 0707/98-915

ОБЛАСТ ЛОВЕЧ

25. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "ИВАН МАРАНГОЗОВ", ГР.АПРИЛЦИ, УЛ."ОТДИХ" 4, ТЕЛ.: 06958/0878657442

ОБЛАСТ МОНТАНА

26. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХРАНЕНЕ И ЗЕМЕДЕЛИЕ "ДМИТРИЙ ИВАНОВИЧ МЕНДЕЛЕЕВ", ГР.ЛОМ, УЛ."СЛАВЯНСКА" №148, ТЕЛ.: 0971/ 60264

ОБЛАСТ ПАЗАРДЖИК

27. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ИКОНОМИКА И ТУРИЗЪМ "АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ" ГР.ВЕЛИНГРАД, БУЛ."СЪЕДИНЕНИЕ"№49, ТЕЛ.: 0359/5-40-75

28. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХИМИЧНИ И ХРАНИТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ ГР.ПАЗАРДЖИК, УЛ. "ЯКОВ МАТАКИЕВ" № 1, ТЕЛ.: 034/987282

29. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ИНДУСТРИАЛНИ ТЕХНОЛОГИИ, МЕНИДЖМЪНТ И ТУРИЗЪМ ГР.ПАНАГЮРИЩЕ, УЛ. "ПЕТКО МАЧЕВ", 4, ТЕЛ.: 0357/6315

30. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХРАНИТЕЛНО- ВКУСОВИ ТЕХНОЛОГИИ "АТАНАС ЧЕНГЕЛЕВ", ГР.ПЕЩЕРА, УЛ."СВЕТИ КОНСТАНТИН"-54, ТЕЛ.: 0350/62135

ОБЛАСТ ПЕРНИК

31. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ОБЛЕКЛО И ТУРИЗЪМ "СВЕТИ ИВАН РИЛСКИ", ГР.ПЕРНИК, УЛ.СИЛИСТРА №10, ТЕЛ.: 076/63-07

ОБЛАСТ ПЛЕВЕН

32. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХРАНИТЕЛНО-ВКУСОВИ ТЕХНОЛОГИИ "ЛУИ ПАСТЪОР", ГР.ПЛЕВЕН, Ж.К. "СТОРГОЗИЯ", ТЕЛ.: 064/ 680 288

33. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО МЕНИДЖМЪНТ И ХРАНИТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ, ГР.ПЛЕВЕН, БУЛ."ГЕОРГИ КОЧЕВ" № 102, ТЕЛ.: 064/064-83-21-62

34. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО РЕСТОРАНТЪОРСТВО, ТЪРГОВИЯ И ОБСЛУЖВАНЕ ГР.ПЛЕВЕН, УЛ. САМУИЛ №2, ТЕЛ.: 064/827235

35. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ" ГР.ПЛЕВЕН, "СТОРГОЗИЯ"100, ТЕЛ.: 064/68-10-20

ОБЛАСТ ПЛОВДИВ

36. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХРАНИТЕЛНО-ВКУСОВИ ДИМИТРИЙ СОЛУНСКИ" ТЕХНОЛОГИИ "СВ. ГР.АСЕНОВГРАД, УЛ. "ПАНАЙОТ СРЕБРОВ" № 6, ТЕЛ.: 0331/0887 558992

37. БУЛСТАТ: ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "ПРОФ. Д-Р АСЕН ЗЛАТАРОВ", ГР.ПЛОВДИВ, УЛ. "БОГОМИЛ" № 73, ТЕЛ.: 032/26-25-63

38. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХРАНИТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ И ТЕХНИКА ГР.ПЛОВДИВ, БУЛ."В. АПРИЛОВ" 156, ТЕЛ.: 032/95-50-18

ОБЛАСТ РУСЕ

39. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "ИВАН П. ПАВЛОВ" ГР.РУСЕ, БУЛ."ЛИПНИК" № 4, ТЕЛ.: 082/841445

ОБЛАСТ СЛИВЕН

40. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХОТЕЛИЕРСТВО И ТУРИЗЪМ "АКАД. НЕДЕЛЧО НЕДЕЛЧЕВ" ГР.СЛИВЕН, УЛ."ВЕЛИКОКНЯЖЕСКА" № 1, ТЕЛ.: 044/62-35-54

ОБЛАСТ СМОЛЯН

41. СМОЛЯНСКА ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ И СТРОИТЕЛСТВО "НИКОЛА Й. ВАПЦАРОВ" ГР.СМОЛЯН, КВ.УСТОВО, УЛ."БОР"№3, ТЕЛ.: 0301/64082

42. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО, ГОРСКО СТОПАНСТВО И ТУРИЗЪМ "НИКОЛА ЙОНКОВ ВАПЦАРОВ" ГР.ЧЕПЕЛАРЕ, УЛ."БЕЛОМОРСКА" №3, ТЕЛ.:03051/20-82

ОБЛАСТ СОФИЯ

43. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ", ГР.БАНКЯ, УЛ. "АЛ.СТАМБОЛИЙСКИ" № 13, ТЕЛ.: 02/02 997 70 98

44. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХРАНИТЕЛНО- ВКУСОВИ ТЕХНОЛОГИИ "ПРОФ. Д-Р ГЕОРГИ

ПАВЛОВ", ГР.СОФИЯ, ЗАХАРНА ФАБРИКА УЛ.ХАЙДУТ СИДЕР №10, ТЕЛ.: 02/822-91-00

45. СОФИЙСКА ГИМНАЗИЯ ПО ХЛЕБНИ И СЛАДКАРСКИ ТЕХНОЛОГИИ, ГР.СОФИЯ, УЛ."СУХОДОЛСКА-12" БЛ.5, ТЕЛ.: 02/822-10-96

46. СОФИЙСКА ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ, ГР.СОФИЯ, БУЛ.СЛИВНИЦА №182, ТЕЛ.: 02/9867778

47. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ И ХРАНИТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ "НИКОЛА ДИМОВ", ГР.ПИРДОП, УЛ. "СЛАВЦИ", №2, ТЕЛ.: 07181/55-49

48. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ ГР.САМОКОВ, УЛ СОФИЙСКО ШОСЕ 18, ТЕЛ.: 0722/66427

ОБЛАСТ СТАРА ЗАГОРА

49. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО РЕСТОРАНТЪОРСТВО И ХОТЕЛИЕРСТВО ГР.ПАВЕЛ БАНЯ, УЛ."СВ.СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЙ"№2, ТЕЛ.: 04361/2200

50. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ОБЛЕКЛО И ХРАНЕНЕ "РАЙНА КНЯГИНЯ" ГР.СТАРА ЗАГОРА, УЛ."СВ.КНЯЗ БОРИС" № 86, ТЕЛ.: 042/042 65 20 38

51. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ЛЕКА ПРОМИШЛЕНОСТ И ТУРИЗЪМ ГР.КАЗАНЛЪК, УЛ.КАЙНАРДЖА №33, ТЕЛ.: 0431/6-47-83

ОБЛАСТ ТЪРГОВИЩЕ

52. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ И ХРАНИТЕЛНО-ВКУСОВИ ТЕХНОЛОГИИ "АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ" ГР.ТЪРГОВИЩЕ, БУЛ."29 ЯНУАРИ"10, ТЕЛ.: 0601/6-31-17

ОБЛАСТ ХАСКОВО

53. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТУРИЗЪМ "АЛЕКСАНДЪР ПАСКАЛЕВ" ГР.ХАСКОВО, "ДОБРУДЖА"79, ТЕЛ.: 038/622296

ОБЛАСТ ШУМЕН

54. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ОБЛЕКЛО, ХРАНЕНЕ И ХИМИЧНИ ТЕХНОЛОГИИ "ПРОФ. Д-Р АСЕН ЗЛАТАРОВ", ГР.ШУМЕН, КВ.ТРАКИЯ УЛ. "ДЕДЕ АГАЧ" №7А, ТЕЛ.: 054/869869

55. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО СТОПАНСТВО И ХРАНИТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ ГР.ШУМЕН, БУЛ."СИМЕОН ВЕЛИКИ"№5, ТЕЛ.: 054/864566

ОБЛАСТ ЯМБОЛ

56. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХРАНИТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ И ТУРИЗЪМ ГР.ЯМБОЛ, УЛ. "ТЪРГОВСКА" №85, ТЕЛ.: 046/66-94-40

Приложение 2:

Неспециализирани средни училища, включващи специализирани паралелки подготвящи кадри в областта на:

- Хотелиерство – 250 бр.
- Ресторантьорство – 1350 бр. - вкл. обслужващ персонал, готварство, хлебарство, сладкарство:
- Хранително-вкусова промишленост – 650 бр.
- Туризм – 600 бр.

ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД

1. Професионална гимназия по текстил и облекло ГР.БЛАГОЕВГРАД, " ВАСИЛ ЛЕВСКИ " No 60, ТЕЛ.: 073/885639
2. НЕВРОКОПСКА ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "ДИМИТЪР ТАЛЕВ", ГР.ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ, БУЛ. ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ 36, ТЕЛ.: 0751/60151
3. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО МЕХАНИЗАЦИЯ НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО "ПЕЙО КРАЧОЛОВ ЯВОРОВ, ГР.ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ, УЛ."СИМЕОН РАДЕВ" No6, ТЕЛ.: 0751/6046
4. ЗЕМЕДЕЛСКА ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ КЛИМЕНТ АРКАДИЕВИЧ ТИМИРЯЗЕВ", ГР.САНДАНСКИ, УЛ. "ГЕОРГИ КАЗЕПОВ" 1, ТЕЛ.: 0746/3- 24- 48,

ОБЛАСТ БУРГАС

5. Професионална гимназия по селско стопанство "Златна нива", ГР.АЙТОС, УЛ." СЛАВЯНСКА " No 50, ТЕЛ.: 0558/2-23-54
6. ВЕЧЕРНА ГИМНАЗИЯ "ЗАХАРИ СТОЯНОВ", ГР.БУРГАС, УЛ. ЮРИЙ ВЕНЕЛИН No 2, ТЕЛ.: 056/54-32-18
7. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ", ГР.СОЗОПОЛ, УЛ. "КАВАЦИТЕ" No 9 "А", ТЕЛ.: 0550/2-25-35

ОБЛАСТ ВАРНА

8. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ", С.СИНДЕЛ, ТЕЛ.: 05100/2222
9. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "СВЕТИ СВЕТИ КИРИЛ И МЕТОДИЙ", ГР.ИГНАТИЕВО, УЛ."ПЛИСКА"11, ТЕЛ.: 05119/2229
10. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ", ГР.ДЪЛГОПОЛ, УЛ.ЦАР СИМЕОН No50, ТЕЛ.: 0517/22093
11. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "СВЕТИ СВЕТИ КИРИЛ И МЕТОДИЙ", С.КРИВНЯ, ТЕЛ.: 05181/0518/41312

ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

12. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "СВ. ТЕОДОСИЙ ТЪРНОВСКИ" , 814220854 ГР.ВЕЛИКО ТЪРНОВО, УЛ. "КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ" 50, ТЕЛ.: 062/62 97 29
13. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "ИВАН ВАЗОВ" С.НОВО СЕЛО, УЛ. "ПЪРВА" 4, ТЕЛ.: 061106/268
14. ДЪРЖАВНА ТЪРГОВСКА ГИМНАЗИЯ "ДИМИТЪР ХАДЖИВАСИЛЕВ", ГР.СВИЩОВ, УЛ. "ДИМИТЪР ХАДЖИВАСИЛЕВ" No 11, ТЕЛ.: 0631/64355
15. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ЛЕКА ПРОМИШЛЕНОСТ И СТРОИТЕЛСТВО, ГР.СВИЩОВ, УЛ. "ИСКЪР" No 19, ТЕЛ.: 0631/60812

ОБЛАСТ ВИДИН

16. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "ПРОФ. Д-Р АСЕН ЗЛАТАРОВ", ГР.ВИДИН, ЮЖНА ПРОМИШЛЕНА ЗОНА, ТЕЛ.: 094/601797
17. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "Д-Р ПЕТЪР БЕРОН", ГР.ВИДИН, УЛ. „ЕКЗАРХ ЙОСИФ I“ No 51, ТЕЛ.: 094/600-776
18. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО СТОПАНСТВО "Г.М.ДИМИТРОВ", ГР.ДУНАВЦИ, УЛ. Г.ДИМИТРОВ 248, ТЕЛ.: 09314/99-91

ОБЛАСТ ВРАЦА

19. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ОБЛЕКЛО "ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА", ГР.БЯЛА СЛАТИНА, КВ.28, УЛ. "МАРИЦА" 18, ТЕЛ.: 0915/8-20-04
20. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ", ГР.КРИВОДОЛ, БУЛ. "ГЕОРГИ ДИМИТРОВ" No 78, ТЕЛ.: 09117/ 229
21. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ", ГР.МЕЗДРА, УЛ. "ГЕОРГИ КИРКОВ"

№ 31, ТЕЛ.: 0910/922-57

22. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХИМИЧНИ ТЕХНОЛОГИИ "ВАСИЛ ЛЕВСКИ", ГР.МИЗИЯ, УЛ."ПАТАНАСОВ"№26, ТЕЛ.: 09161/2381

23. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ВАСИЛ ЛЕВСКИ", ГР.РОМАН, ГР. РОМАН,УЛ. "ГЛАВНА"1, ТЕЛ.: 09123/3855

24. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ВАСИЛ ВОДЕНИЧАРСКИ", С.ХАЙРЕДИН, УЛ. "ГЕОРГИ ДИМИТРОВ" 112, ТЕЛ.: 09166/22-42

ОБЛАСТ ДОБРИЧ

25. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ХРИСТО БОТЕВ", ГР.БАЛЧИК, УЛ."ЧЕРНО МОРЕ" № 80, ТЕЛ.: 0579/7-28-05

26. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ ИНТЕРНАТ "АКАДЕМИК ТОДОР САМОДУМОВ" С.КРАНЕВО, УЛ.."ШИПКА " 12, ТЕЛ.: 0579/66502

27. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ХРИСТО СМИРНЕНСКИ", С.ОБРОЧИЩЕ, УЛ."МУСАЛА" № 1, ТЕЛ.: 0579/6-70-91

28. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ - ИНТЕРНАТ "ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ", ГР.КАВАРНА, УЛ."САН СТЕФАНО" №16, ТЕЛ.: 0570/8 23 88

29. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "АСЕН ЗЛАТАРОВ" ГР.ШАБЛА, УЛ."ДОБРУДЖА" №2, ТЕЛ.: 05743/42-31

ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

30. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "РУСКА ПЕЕВА", ГР.ДЖЕБЕЛ, УЛ."ИВАН ВАЗОВ" № 20, ТЕЛ.: 03632/03632 21-19

ОБЛАСТ ЛОВЕЧ

31. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "БАЧО КИРО" ГР.ЛЕТНИЦА, УЛ.АЛЕКСАНДЪР СТАМБОЛИЙСКИ 22

32. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА "ПРОФ.Д-Р ДИМИТЪР ДИМОВ" ГР.ЛОВЕЧ, УЛ. "РАЙНА КНЯГИНЯ" №3, ТЕЛ.: 068/603-976

33. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО КОЖАРСТВО ОБЛЕКЛО И ХИМИЧНИ ТЕХНОЛОГИИ "МАРИЙКА И МАРИНЧО КАРАКОНОВИ" ГР.ЛОВЕЧ, УЛ. "ХАН КУБРАТ" 1, ТЕЛ.: 068/604 234

34. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ИКОНОМИКА, ТЪРГОВИЯ И УСЛУГИ, ГР.ЛОВЕЧ, УЛ."СТАРА ПЛАНИНА" №31, ТЕЛ.: 068/604353

35. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ГЕОРГИ БЕНКОВСКИ", ГР.ТЕТЕВЕН, КАРДАН 14, ТЕЛ.: 0678/5-20-82

36. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ВАСИЛ ЛЕВСКИ", ГР.ТРОЯН, УЛ. "34-ТИ ТРОЯНСКИ ПОЛК" №43, ТЕЛ.: 0670/62772

37. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ВАСИЛ ЛЕВСКИ", С.ЧЕРНИ ОСЪМ, С.ЧЕРНИ ОСЪМ; УЛ. СТАРА ПЛАНИНА № 130, ТЕЛ.: 06962

38. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ВАСИЛ ЛЕВСКИ", ГР.ЯБЛАНИЦА, УЛ."СВ.СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ" 21, ТЕЛ.: 06991/06991/21 70

ОБЛАСТ МОНТАНА

39. ГИМНАЗИЯ "Д-Р ИВАН ПАНОВ" ГР.БЕРКОВИЦА, УЛ. Д-Р ИВАН ПАНОВ №2, ТЕЛ.: 0953/88104

40. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "ХРИСТО БОТЕВ", ГР.БЕРКОВИЦА, УЛ."АШИКЛАР" № 22, ТЕЛ.: 0953/88064

41. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "Д-Р ПЕТЪР БЕРОН", ГР.ЛОМ, 6-ТИ СЕПТЕМВРИ, 40, ТЕЛ.: 0971/66986

42. ФИНАНСОВО-СТОПАНСКА ГИМНАЗИЯ "ВАСИЛ ЛЕВСКИ" ГР.МОНТАНА, БУЛ.АЛЕКСАНДЪР СТАМБОЛИЙСКИ №37, ТЕЛ.: 096/300415

ОБЛАСТ ПАЗАРДЖИК

43. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "ДРАГАН МАНЧОВ", ГР.ВЕЛИНГРАД, БУЛ."СЪЕДИНЕНИЕ"№256, ТЕЛ.: 0359/5-30-35

44. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО СТОПАНСТВО "ЦАРИЦА ЙОАННА", ГР.ПАЗАРДЖИК, УЛ."ЦАРИЦА ЙОАННА" № 4, ТЕЛ.: 034/44 58 94

45. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ ИНТЕРНАТ "ИВАН ВАЗОВ", ГР.ПАЗАРДЖИК, "ВЕСЛЕЦ"2А, ТЕЛ.: 034/442493

46. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ОБЛЕКЛО, ГР.ПАЗАРДЖИК, УЛ."ГРАФ ИГНАТИЕВ" №3А, ТЕЛ.: 034/46-00-96

47. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "Д-Р ПЕТЪР БЕРОН", ГР.РАКИТОВО, УЛ."БР.КРЪСТИНИ"№2, ТЕЛ.: 03542/21 67

48. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "СВ.СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ", ГР.СТРЕЛЧА, БУЛ."БЪЛГАРИЯ" 69, ТЕЛ.: 03532/23-49 -Зав."АТС

ОБЛАСТ ПЕРНИК

49. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ ИНТЕРНАТ "ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ", ГР.ПЕРНИК, УЛ. "ДИМИТЪР БЛАГОЕВ" 147, ТЕЛ.: 076/69-91-64

ОБЛАСТ ПЛЕВЕН

50. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ЗЕМЕДЕЛИЕ "СТЕФАН ЦАНОВ", ГР.КНЕЖА, УЛ."МАРИН БОЕВ" № 5, ТЕЛ.: 09132/7376

51. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "ПЕТКО РАЧЕВ СЛАВЕЙКОВ" ГР.ПЛЕВЕН, ЖК."СТОРГОЗИЯ", ПК 523, ТЕЛ.: 064/064/680-154

52. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ХРАНИТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ "ТАГАРИН", ГР.ЧЕРВЕН БРЯГ, УЛ. "СТРУГА" 17, ТЕЛ.: 0659/ 92273

ОБЛАСТ ПЛОВДИВ

53. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "ЗЛАТЮ БОЯДЖИЕВ" ГР. БРЕЗОВО, ГР.БРЕЗОВО, УЛ."В.КОЛАРОВ"1 4, ТЕЛ.: 03191/0893624313

54. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ОБЛЕКЛО "ИВАНКА БОТЕВА", ГР.КАЛОФЕР, УЛ. "КОШОВЕТЕ" 2, ТЕЛ.: 03133/031335312

55. СРЕДНО СПЕЦИАЛНО УЧИЛИЩЕ ЗА ДЕЦА С УВРЕДЕН СЛУХ "ПРОФ. Д-Р СТ. БЕЛИНОВ" ГР.ПЛОВДИВ, УЛ. "ПРОХЛАДА" №1, ТЕЛ.: 032/0895620334

56. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "ПЕТЪР ПАРЧЕВИЧ", ГР.РАКОВСКИ, БУЛ. "Г.С.РАКОВСКИ" 100Б, ТЕЛ.: 03151/0895295885

57. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "ГЕНЕРАЛ ВЛАДИМИР ЗАИМОВ", ГР.СОПОТ, БУЛ. "ИВАН ВАЗОВ" № 1, ТЕЛ.: 03134/83-32

58. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ХРИСТО СМИРНЕНСКИ", ГР.ХИСАРЯ, ХРИСТО БОТЕВ№43, ТЕЛ.: 0337/62172

ОБЛАСТ РАЗГРАД

59. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО СТОПАНСТВО "ХАН АСПАРУХ", ГР. ИСПЕРИХ, ПГ ПО СС, ТЕЛ.: 08431/2075

60. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "ХРИСТО БОТЕВ", С.ОСЕНЕЦ, 9 СЕПТЕМВРИ-22, ТЕЛ.: 08310/084710/281

ОБЛАСТ РУСЕ

61. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ, ГР.БЯЛА, УЛ."П.ВОЛОВ" №11, ТЕЛ.: 0817/7-23

62. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО СТОПАНСТВО "АНГЕЛ КЪНЧЕВ", ГР.РУСЕ, КВ.ОБРАЗЦОВ ЧИФЛИК, ТЕЛ.: 082/822243

63. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ПРОМИШЛЕНИ ТЕХНОЛОГИИ ГР.РУСЕ, УЛ."ЦАР КАЛОЯН" № 11, ТЕЛ.: 082/87-22-18

ОБЛАСТ СИЛИСТРА

64. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СТОПАНСКО УПРАВЛЕНИЕ,, АДМИНИСТРАЦИЯ И УСЛУГИ "АТАНАС БУРОВ" ГР.СИЛИСТРА, УЛ."МАКЕДОНИЯ"121, ТЕЛ.: 086/821-859

ОБЛАСТ СЛИВЕН

65. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ", ГР.КОТЕЛ, АТАНАС БЕЛОПАХОВ №1, ТЕЛ.: 0453/42182

66. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО СТОПАНСТВО, ГР.НОВА ЗАГОРА, УЛ.ЦАР ОСВОБОДИТЕЛ №67, ТЕЛ.: 0457/62757

67. СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ ИНТЕРНАТ "ХРИСТО БОТЕВ", С.ДРАГОДАНОВО ТЕЛ.: 04512/04 512 20-76

68. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "Д-Р ВЛАСАКИ ШУМАНОВ" ГР.СЛИВЕН, КВ."БЪЛГАРКА"УЛ."Д.ДОБРЕВ", ТЕЛ.: 044/66-73-05

ОБЛАСТ СМОЛЯН

69. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ЕЛЕКТРОТЕХНИКА "А. С. ПОПОВ" ГР.ДЕВИН, УЛ."ВАСИЛ ЛЕВСКИ"№3, ТЕЛ.: 03041/80 80

70. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "ВАСИЛ ЛЕВСКИ" ГР.ДОСПАТ, УЛ."КАП.ПЕТКО ВОЙВОДА"№3, ТЕЛ.: 03045/03045/21-15

71. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "ХРИСТО БОТЕВ", ГР.ЗЛАТОГРАД, УЛ."АНТИМ I" 10, ТЕЛ.: 03071/2550

ОБЛАСТ СОФИЯ

72. 4 ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ-ИНТЕРНАТ "ПРОФ. ДИМИТЪР КАЦАРОВ", ГР.СОФИЯ, КВ. КНЯЖЕВО, УЛ. "ПРОФ. НИКОЛАЙ ДЕРЖАВИН" № 26, ТЕЛ.: 02/857 31 79

73. СРЕДНО СПЕЦИАЛНО УЧИЛИЩЕ С ДЕТСКА ГРАДИНА ЗА ДЕЦА С УВРЕДЕН СЛУХ "ПРОФ. Д-Р

ДЕЧО ДЕНЕВ" ГР.СОФИЯ, УЛ. "ГЕН.СТЕФАН ТОШЕВ" №82, ТЕЛ.: 02/8556117

74. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ" ГР.КОПРИВЩИЦА, БУЛ."Х.Н.ПАЛАВЕЕВ"№77, ТЕЛ.: 07184/20-84

75. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "ГЕОРГИ САВА РАКОВСКИ", ГР.КОСТЕНЕЦ, УЛ. "СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ" 5, ТЕЛ.: 07142/20-04

76. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА И СЕЛСКО СТОПАНСТВО "СВ. Г. ПОБЕДОНОСЕЦ" ГР.КОСТИНБРОД, УЛ."ХРИСТО СМИРНЕНСКИ" № 22, ТЕЛ.: 0721/66464

77. ГИМНАЗИЯ С ПРЕПОДАВАНЕ НА ЧУЖДИ ЕЗИЦИ "АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ", ГР.ПРАВЕЦ, БУЛ. "ТРЕТИ МАРТ" №30, ТЕЛ.: 07133/07133 2183

78. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "ВЕЛИЗАР ПЕЕВ" ГР.СВОГЕ, УЛ. "ОТЕЦ ПАИСИЙ" №9, ТЕЛ.: 0726/98844

79. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "ХРИСТО СМИРНЕНСКИ" ГР.ГУРКОВО, УЛ."КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР БАТЕМБЕРГ" 21, ТЕЛ.: 04331/2271

ОБЛАСТ СТАРА ЗАГОРА

80. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО СТОПАНСТВО ГР.ЧИРПАН, УЛ."ГЕОРГИ ДИМИТРОВ " № 78, ТЕЛ.: 0416/93123

ОБЛАСТ ТЪРГОВИЩЕ

81. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО СТОПАНСТВО "Н. ПУШКАРОВ", ГР.ПОПОВО, УЛ. "РАКОВСКА" №1, ТЕЛ.: 0608/4 65 51

ОБЛАСТ ХАСКОВО

82. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ "ПРОФ. Д-Р АСЕН ЗЛАТАРОВ" ГР.ДИМИТРОВГРАД, БУЛ."ДИМИТЪР БЛАГОЕВ" №84, ТЕЛ.: 0391/6 44 51

83. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ ИНТЕРНАТ "СТЕФАН ВАСИЛЕВ" ГР.СВИЛЕНГРАД, УЛ "МАКСИМ ГОРКИ" 2А, ТЕЛ.: 0379/7-16-51

84. ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО СЕЛСКО СТОПАНСТВО И ИКОНОМИКА "ХРИСТО БОТЕВ" ГР.СВИЛЕНГРАД, УЛ. "АЛЕКСАНДЪР СТАМБОЛИЙСКИ" №13, ТЕЛ.: 0379/71282

85. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ "СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ" ГР.СИМЕОНОВГРАД, УЛ. " ХРИСТО БОТЕВ" № 37, ТЕЛ.: 03781/ 20 41

86. СРЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ " СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ", С.СТАМБОЛОВО, , ТЕЛ.: 03721/0879635762

87. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ ИНТЕРНАТ "ПЕТКО РАЧОВ СЛАВЕЙКОВ" ГР.ХАРМАНЛИ, ТЕЛ.: 0373/82506

ОБЛАСТ ШУМЕН

88. ПОМОЩНО УЧИЛИЩЕ "СТАНАТА" ГР.НОВИ ПАЗАР, ГР.НОВИ ПАЗАР УЛ.ЦАР ОСВОБОДИТЕЛ № 26, ТЕЛ.: 0537/22181

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ИНТЕРАКТИВНИ МЕТОДИ НА ОБУЧЕНИЕ ПО СЧЕТОВОДНИТЕ ДИСЦИПЛИНИ, ПРЕПОДАВАНИ ВЪВ ВИСШИТЕ УЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ

гл. ас. д-р Даниела Георгиева

Международно висше бизнес училище, Ботевград

THE POSSIBILITIES OF USING INTERACTIVE TEACHING METHODS IN ACCOUNTING DISCIPLINES AT UNIVERSITIES

Daniela Georgieva

ABSTRACT In the context of the changing economic environment it is very important university students to gain knowledge and skills that are essential for their future career and personal development. Nowadays it is very popular the idea of "learning by doing". This idea is already used in many scientific disciplines such as management, finance, tourism and others. On this basis, the main goal of the study is to analyze the feasibility of interactive training techniques in accounting subjects taught at the universities. The main object of the report is to analyze the most relevant teaching techniques based on the idea of Kolb's learning styles. The following tasks are formulated in this report:

- 1. To analyze the concept of "learning by doing".*
- 2. To bring out the most commonly used interactive methods of learning and to determine the possibility of their use in accounting subjects taught to students in universities, based on the model of Kolb.*
- 3. To make opinions and recommendations for the use of the concept "learning by doing" in teaching accounting courses at universities.*

KEYWORDS: learning by doing; accounting courses; university student; Kolb's teaching model; interactive methods

I. УВОД

Иновациите са основополагащ фактор за постигането на икономически просперитет на държавите по света. Тяхната роля и значение постоянно нараства както на макроикономическо, така и на микроикономическо равнище. От теоретична гледна точка може да се твърди, че съвременната икономика се намира в низходящата фаза на дългата вълна на Кондратиев¹. Това от своя страна е предпоставка за икономически дисбаланс и бъдеща депресия. С цел намаляване на негативните ефекти от затруднената реализация на продукцията, както и от свиващия се обем на производството, следва да се стимулира техническия прогрес и иновационната активност. Кондратиев застъпва виждането, че научните или техническите открития обаче не са резултат от случайни събития. Те са следствие от потребността по време на депресия да се открият нови, по-икономични продукти, суровини и материали. Създаването на иновативни продукти и услуги пряко зависи от знанията и уменията на специалистите, които през етапа на научноизследователската дейност генерират новите идеи, чиято пазарна реализация реално създава иновацията. Следователно за иновационното, а от там и за икономическо развитие на държавите по света човешкият капитал се превръща в основополагащ фактор. В този смисъл знанието е носител на конкурентно предимство и съответно е един от главните измерители на иновационната активност както в публичния, така и в частния сектор.

Използването на новите технологии в ежедневието на човешкия индивид значително подпомогна процеса на намиране, съхранение и използване на информация от всички сфери на науката. Може да се твърди обаче, че многообразието и големия обем от данни е причина за по-трудното възприемане и възпроизвеждане на информация от човешкия ум. Наличието на подобно обстоятелство е предпоставка традиционните методи на обучение да губят своята ефикасност. Във връзка с това

¹ За повече подробности виж: Кондратиев, Н., Главните икономически цикли, 1925.

основният фокус на обучителните институции и учебни заведения е насочен към това „как“ да се предаде съответното знание на обучавания по възможно най-ефективния метод. С цел преодоляване на проблема, свързан с начина на предаване на знанието от обучаващия към обучавания все по-голяма популярност придобиват техниките, основани на идеята за „учене чрез опит“ („learn by doing”¹). Следва да се отбележи обаче, че всеки индивид възприема и анализира информацията различно от останалите обучаеми. В този аспект стилът на учене на индивидите е основополагащ при определяне на използваните от страна на обучаващия техники и методи за целите на учебния процес. Освен стилът на учене от значение при определяне на подхода за предаване на учебния материал от страна на обучаващия са и специфичните особености на съответната дисциплина, както и формата на учебния процес (заочна, редовна, дистанционна). Опити за въвеждането на модели, основани на „правенето“ вече съществуват в повечето учебни дисциплини, като мениджмънт, финанси, туризъм и други. На база предходното е подходящо и полезно да се изследва възможността за използване на иновативни практики за обучение и при счетоводните дисциплини. Подобен анализ е от значение, поради факта че счетоводството по принцип се изучава на базата на задачи и казуси. Индивидуализирането на стила на учене обаче предполага въвеждането на алтернативни техники за предаване на информацията.

Основна цел на разработката е да се анализира приложимостта на „интерактивните“ техники на обучение в счетоводните дисциплини, в зависимост от това как учи обучавания. Основен обект на анализ е възприетия стил на учене на обучаваните лица в счетоводните дисциплини във висшите учебни заведения. Основен предмет на проучване са най-често приложимите техники на обучение², основани на стила на учене на обучаващите се. Следва да се отбележи, че в теорията и практиката съществуват множество модели за определяне стилът на учене на отделния индивид³. За целите на настоящата разработка е избран процесуалния модел на учене на Дейвид Колб. Подобен избор е направен поради причината, че той е смятан за най-популярен при определяне стила на учене на обучаваните лица⁴. В контекста на така формулираните цел, обект и предмет на изследване автора на разработката си поставя следните няколко изследователски задачи:

1. Да се анализира концепцията за „учене чрез опит“.
2. Да се изведат най-често използваните интерактивни методи на обучение, като се определи възможността за използването им в счетоводните дисциплини, преподавани на студенти във висши учебни заведения.
3. Да се анализира възможността за използване на интерактивните методи на обучение в счетоводните дисциплини, на база стила на учене на обучаеми, определен чрез използване на модела на Колб.

¹ В икономическата литература с еквивалентно значение се използва още и терминът „Experiential learning“. По-подробно виж: Ord, J., John Dewey and Experiential Learning: Developing the theory of youth work // Youth & Policy, No. 108, 2012.

² Стремех на автора не е да се анализират в детайл всички текущо приложими техники на обучение, основани на метода „учене чрез опит“, а само тези, които са се наложили в системата на образованието и са отчетени положителни резултати от прилагането им. Във връзка с това авторовата цел е да се изследва възможността за въвеждане на подобни техники в обучителния процес на студенти в програми, в които се преподават счетоводни знания.

³ За повече подробности виж: Иванов, И., Стили на познание и учене. Теории. Диагностика. Етнически и полови вариации в България, УИ „Епископ Константин Преславски“, 2004.

⁴ Лечева, Г., Стилът на учене като педагогическа компетентност за разнообразяване на преподавателските стратегии // Научни трудове на русенския университет, том 48, 2009, с.55.

II. КОНЦЕПЦИЯТА „LEARN BY DOING“ („УЧЕНЕ ЧРЕЗ ОПИТ“)

Смята се, че идеята за „учене чрез опит“ е въведена в теорията в началото на двадесети век¹. Виждането, че образованието е социален процес, при който отделният индивид следва да е пряко обвързан с представяната от обучаващия информация е силно застъпено в разработките на Джон Дюи (John Dewey)². Идеите на американския философ са приоритетно насочени към пряката взаимосвързка между опит и образование. В този смисъл той твърди, че ако обучаващият предоставя на обучаваните предимно теоретична информация, то той не дава възможност на отделните индивиди да формулират собствено мнение по дискутираната тема³. Джон Дюи твърди, че „всичко, което може да се нарече учение, независимо дали е аритметика, история, география или някоя от естествените науки, следва да бъде създадено от материали, които поначало произхождат от житейския опит⁴“. В този смисъл може да се твърди, че практиката, а не теорията е водеща в трактовката на философа. Концепцията на Джон Дюи за обучение чрез опит намира приложение първоначално в училищното образование, където в най-голяма степен класната стая имитира обществото и различните обществени възгледи⁵. Развитието на теорията през годините дава възможност тя да бъде адаптирана за целите на различни обучения както във висши учебни заведения, така и на фирмено ниво, за повишаване квалификацията на персонала.

Текущо съществуват множество теории, основани на идеята на Джон Дюи за „учене чрез опит“⁶. В основата на предложените концепции е тезата, че индивидите възприемат най-добре предоставената им информация, когато са лично ангажирани в учебния процес. В допълнение информацията следва да има съществено значение за обучавания, който от своя страна самостоятелно определя индивидуалните си цели и потребности и активно ги постига в рамките на учебния процес. В случая се използват образователни подходи, при които обучаваните лица придобиват познания в определена област на основата на опит чрез самостоятелно или колективно решаване на поставени задания. Следователно ученето се възприема като саморегулативен процес, при който обучаващият използва вече придобитото познание и опит за целите на учебната ситуация. В този смисъл уменията и компетенциите на отделния индивид имат главна роля за възприемане на предаваната по време на учебния процес информация.

В Р. България през последните години се наблюдава тенденция на въвеждане на концепцията за „учене чрез опит“ като част от съвременните методи на обучение в училищата⁷. Във връзка с това може да се твърди, че в бъдеще все повече ученици ще

¹ Thompson, P. Learning by doing, p.1, available on: <http://economics.fiu.edu/research/working-papers/2008/08-06/08-06.pdf>, last seen on 12.05.2016.

² Джон Дюи (20. 10. 1859 г. – 1. 06. 1952 г.) е американски философ и психолог. Неговите идеи са свързани със социална реформа, на база образование. Считан за един от основателите на функционализма.

³ Dewey, J., Experience and education, Kappa Delta Pi, Indiana, 1998, p. 7 – 11.

⁴ Ibid, p. 86 - 87.

⁵ Ibid, p. 3 – 4.

⁶ За повече подробности виж: Kolb, D. Experiential Learning, Experience as the Source of Learning and Development, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984; Smith, M. K., Developing Youth Work, Milton Keynes: OUP, 1988 ; Jeffs, T., Smith, M. K., Informal Education, conversation, Democracy and learning, 3rd edition, Derby: Heretics Press, 2005.

⁷ Като добри примери за училища, въвели „ученето чрез опит“ в своя учебен процес могат да се посочат: II СОУ „Професор Никола Маринов“ в Търговище (по-подробно виж: <http://targovishte.topnovini.bg/node/701314> , последно посещение на 14.05.2016 г.); Земеделска професионална гимназия "Климент Аркадиевич Тимирязев" в гр. Сандански (по-подробно виж: <http://umispublic.government.bg/srchProjectInfo.aspx?id=23961>, последно посещение на 14.05.2016 г.); подготвителна група в ЧНУ „Д-р Мария Монтесори“ (по-подробно виж: http://www.montessorischool.bg/cat_podrobno.php?id=5, последно посещение на 14.05.2016 г.); гимназия "Пејо Яворов" в с. Казичане (по-подробно виж: http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2009/10/12/798434_zapochna_piloten_proekt_za_digitalno_obrazovanie_i_v/,

бъдат обучавани на база „интерактивни“ методи и техники, включващи индивидуални или групови игри, дискусии, симулации, решения на казуси и други. Подобна възможност по същество би оказала пряко въздействие и върху учебния процес във висшите учебни заведения. В този аспект обучаваните на база опит и интерактивни методи ученици не само ще очакват подобен стил на обучение от висшите учебни заведения, но и ще търсят такива образователни институции, които предлагат „учене чрез опит“. Следователно използването на иновативни техники за обучение, базиране на идеята на Джон Дюи ще се превърне от конкурентно предимство на висшите учебни заведения в задължителен елемент от обучителния процес.

Счетоводството в качеството си на част от преподаваните в учебните заведения икономически науки също попада в обхвата на дисциплините, за които е необходимо въвеждането на „опит“ в учебния процес. Във връзка с предходното от огромно значение е използването на подходящи интерактивни техники и методи на обучение както в зависимост от вида на образователно – квалификационната степен, така и на база формата на обучение, броят на обучаваните и хорариумът от часове. Изборът на подходящи методи за обучение в счетоводните дисциплини във висшите учебни заведения обаче е в пряка връзка със стила на учене на обучаемите лица. Следва да се отбележи, че всеки индивид възприема и анализира информацията по различен начин. Личностните характеристики и културни особености също са от значение при определяне на стила на учене, а от там и на начина на провеждане на самото обучение. Така например в теорията е посочено, че японските студенти обучавани в счетоводни програми и дисциплини предпочитат да анализират учебната информация чрез наблюдение, а не на база експериментиране (правене)¹. Във връзка с предходното е подходящо изборът на интерактивни и иновативни техники на обучение по счетоводните програми да е обвързан и със стила на учене на обучаемите.

III. МОДЕЛЪТ НА УЧЕНЕ НА ДЕЙВИД КОЛБ

Сред най-популярните модели² за определяне стила на учене е този на Дейвид Колб (David A. Kolb)³. Според Колб ученето има две основни измерения - възприемане и обработване на информацията. По същество възприемането на информацията от обучаваните се осъществява на базата или на конкретния опит или на абстрактното концептуализиране. Индивидите, които възприемат информацията чрез конкретния опит използват събития и преживявания от ежедневието си, за да обработят предоставената им информация. В случая те разчитат в най-голяма степен на своите чувства⁴, за да разберат изучавания материал. Възприемането на информация на база абстрактното концептуализиране е свързано с използването на логически и аналитични съждения при изучаване на учебния материал. Според Колб второто

последно посещение на 14.05.2016 г.). Не без значение е и факта, че в България съществуват и училища, които са въвели в своята стратегия идеята за интерактивно обучение. Това по същество показва и бъдещите намерения на учебните заведения да използват идеята за „учене чрез опит“ в обучителния процес. Добър пример във връзка с предходното е Основно училище ”Св.Св.Кирил и Методий” в с. Сокол (по-подробно виж: <http://ousokol.eu/strategia%202013-2018.pdf>, последно посещение на 14.05.2016 г.).

¹ Sugahara, S., G. Boland, The role of cultural factors in the learning style preferences of accounting students: a comparative study between Japan and Australia // Accounting education: an international journal, Vol.19, issue 3, 2010, p.252.

² Лечева, Г., Стилoвете на учене като педагогическа компетентност за разнообразяване на преподавателските стратегии // Научни трудове на русенския университет, том 48, 2009, с.55.

³ Дейвид Колб (1939) притежава докторска степен в областта на социалната психология. Неговите интереси и публикации са насочени към обучението чрез опит, преживяване, личностна и социална промяна. Неговият модел на обучение е основа и теоретична рамка на голяма част от съвременните подходи за интерактивно обучение.

⁴ Novin, A, L. H. Arjomand, L. Jourdan, An investigation into the preferred learning style of accounting, management, marketing and general business majors // Teaching & Learning, Volume 18, Number 1, 2003, p.25.

измерение на учението (обработване на информацията) се осъществява на базата на рефлексно наблюдение или чрез активно експериментирание. Използването на рефлексно наблюдение се свързва с възприемане на информацията от обучавания чрез изслушване или гледане на идеи и ситуации от различна гледна точка. При активното експериментирание обучавания веднага използва новото познание в ситуация с практическа приложимост.

Фигура 1. Стили на учене според Д. Колб

На база взаимовръзката между двете измерения Колб определя, че съществуват четири различни стилове на учение – дивергентен, асимилативен, акомодативен и корвенгентен (виж фигура 1).

Дивергентният стил е свързан с възприемането на информация чрез конкретен опит и обработката на възприетите данни на базата на рефлексивно наблюдение. Смята се, че лицата, които използват този стил на учене предпочитат образователни подходи, насочени към наблюдения и размишляване върху конкретен казус или ситуация от различни гледни точки. Дивергентите предпочитат учебната информация да бъде в добре систематизирана и детайлно подредена форма. Същевременно за обучаваните лица е от приоритетно значение съществуващата взаимовръзка между учебния материал и техните интереси. В тази аспект е подходящо обучаващото лице да обясни ясно целите на учебния материал като подчертае възможностите, които информацията би могла да даде на обучаващите се за тяхното бъдещо кариерно развитие.¹

За асимилативния стил на учене е характерно възприемането на информация чрез абстрактно концептуализиране и обработката на възприетите данни на базата на рефлексивно наблюдение. Характерно за асимилаторите е предпочитанието им към точността и логиката на учебната информация, а не към практическата ѝ приложимост. В случая обучаващия следва да демонстрира теоретичната част от учебната програма, като предоставя на обучаваните повече текстови материали под формата на ръководства. Съществено в случая е, че асимилаторите се придържат

¹ За повече подробности виж: Иванов, И., Стили на познание и учене. Теории. Диагностика. Етнически и полови вариации в България, УИ “Епископ Константин Преславски”, 2004, с.32

стриктно към изискванията и указанията, посочени в ръководствата, с помощта на които следва да изведат правилния отговор на поставения проблем.¹

Акомодативният стил на учене съчетава възприемането на информация чрез конкретен опит и обработката ѝ чрез активно експериментирание. Представителите на акомодативния стил на учене проявяват интерес към недириктните форми на обучение, чрез които да „откриват“ новото за тях познание. Те предпочитат решаването на сложни проблеми и казуси, като в случая разчитат повече на чуждия опит, отколкото на логиката. Във връзка с това акомодаторите определят кое според тях е най-важно от учебния опит, като търсят приложение на информацията според това какво другите са направили преди тях с нея. Твърди се, че акомодативния стил на учене е предпочитан от лица, които обичат предизвикателствата и сложността на решавания проблем, поради което се включват в нови и непознати учебни ситуации.²

Връзката между двете измерения на учението при конвергентният стил е представена на базата на възприемането на информация чрез абстрактно концептуализиране и обработката на възприетите данни на базата на активно експериментирание. Конвергентите проявяват интерес към това как учебната информация би могла да бъде приложена в практиката. За разлика от акомодативния стил на учене при конвергентите се наблюдава използването предимно на собствен, а не толкова на чужд опит. В случая те учат на основата на пробата и грешката, поради което е подходящо използването на добре структурирани от страна на обучаващия учебни задачи и казуси. В теорията се застъпва виждането, че обучаващия следва да изпълнява роля на инструктор, от когото конвергентите да получават практически указания и навременна обратна връзка.³

За целите на коректното определяне какъв е стилът на учене на обучаваните Колб предлага използването на инструментариум, наречен The Learning Style Inventory (LSI)⁴. В най-общ план инструментариумът се състои от въпроси, изискващи респондентите да ранжират определени твърдения, свързани със стиловете им на учене. Следва да се посочи, че резултатите изведени на база предложения от Колб инструментариум са свързани с индивидуалната преценка и субективна оценка на респондента за неговите учебни предпочитания. Следователно инструментариумът не определя стилът на учене на обучаемия на базата на стандарти или поведенчески анализи.

IV. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПОДХОДЯЩИ ОБУЧИТЕЛНИ МЕТОДИ В СЧЕТОВОДНИТЕ ДИСЦИПЛИНИ В ЗАВИСИМОСТ ОТ СТИЛА НА УЧЕНЕ СПОРЕД Д. КОЛБ

Коректното и навременно определяне на стила на учене на обучаемите по същество е от огромна полза за обучаващия. В случая обучаващото лице би било в по-голяма степен наясно с потребностите на аудиторията, а от там и с техниките, които е възможно да използва за целите на учебния процес. Сред най-често използваните интерактивни методи за обучение могат да се посочат ситуационните, емпиричните и дискуссионните методи⁵.

¹ Пак там, с. 31.

² Иванов, И., Стили на познание и учене. Теории. Диагностика. Етнически и полови вариации в България, УИ „Епископ Константин Преславски“, 2004, с. 30

³ Пак там, с. 33

⁴ Първата версия на The Learning Style Inventory е разработена от Д. Колб през 1969 г. и публикувана за първи път през 1971 г. Текущо съществуват няколко модификации на инструментариума, като последната версия е The Kolb Learning Style Inventory 4.0. За повече подробности виж: <http://learningfromexperience.com/tools/kolb-learning-style-inventory-lsi/>, последно посещение на 14.05.2016 г.

⁵ По-подробно виж: Иванов, И., Интерактивни методи на обучение, публикувано на: www.ivanpivanov.com/uploads/sources/55_Interaktivni-metodi-za-obuchenie.pdf, последно посещение на 19.05.2016 г.

В най-общ аспект ситуационните методи са насочени към индуктивното учене чрез подбор на ситуации при които обучавания участва в решаването на близки до реалността проблеми. Към ситуационните методи могат да се отнесат методът на конкретната ситуация (кейс-стъди), симулациите, казусите и провеждането на колективни или ролеви игри. Методът на конкретната ситуация, както и симулациите целят съчетаването на предходно натрупан опит и използването му при определяне, анализиране и решаване на проблем по зададена ситуация от счетоводната практика. В този случай обаче е необходимо обучаваните да са в максимална степен запознати с теоретичната рамка на зададения счетоводен проблем. Подобен факт предполага, че методът на конкретната ситуация и симулациите биха могли да се използват с най-голяма ефективност при магистърските програми на обучение. Подобно твърдение не би следвало да се разглежда като фактор, който да ограничава обучаващия да използва разглежданите методи и при бакалавърските програми на обучение. Поради причината, че в бакалавърските програми обучаващия следва да представи на обучаваните основната теоретична рамка в областта на счетоводството е подходящо използваната ситуация да е приоритетно насочена към анализиране на законодателните изисквания по отношение на разглеждания проблем. Решаването на казуси и задачи е най-често срещаната практика при провеждане на обучение в счетоводните дисциплини. В казусите и задачите се описват възможно най-много факти, като обучавания следва да определи коя от информацията е с приоритетно значение, да анализира данните и да предложи решение. Прилагането им в учебния процес е подходящо, поради причината че не зависи пряко от това в каква програма и форма на обучение е студентът. По своята същност играта е вид симулация, при която обучавания може да бъде или пряк участник, или жури. Възможно е използването в обучителния процес както на групови игри, така и на ролеви. При ролевите игри акцентът се поставя върху комуникационните умения на обучаемия, като същият следва да отговаря на въпроси и коментари, да се конфронтира с други участници и да направлява проблема в различните посоки. Използването на игрите, като интерактивен метод на обучение е подходящ за студенти, които предпочитат активно да участват в обучителния процес и възприемат учението като форма за проверка на собствените си идеи и виждания в практиката.

Дискусионните методи по своята същност развиват социалните и комуникационни умения на обучаваните лица, като в най-общ план се реализира обсъждане между участниците с цел решаване на определен счетоводен проблем. Към дискусионните методи могат да се посочат беседите, дискусиите, обсъждането, брейнсторминга и дебатите. При беседите се търси отговор на поставен от обучаващия въпрос, като целта е междуличностно разбиране на участниците. В случая ролята на обучаващия е да коригира или потвърди полученият от обучавания отговор. Подобен метод на обучение е подходящ, когато целта на обучавания е да провери доколко студентите са възприели предадената им информация, без да се търси диалог между участниците. Дискусиите по своята същност са диалогична форма за затвърждаване или увеличаване на обема от знания по дадена счетоводна тема, с цел самостоятелно идентифициране и решение на проблем. Съществено в случая е, че обучаемите следва да притежават достатъчни знания, за да разсъждава по поставената тема. Следователно провеждането на счетоводни дискусии не е препоръчително в началните фази на обучителния процес. Обсъждането е близка до дискусията техника на обучение, като основната разлика е, че предметът на обсъждане е конкретен текст, условие, книга, изявление и т.н. Наличието на подобно условие е предпоставка обсъждането да може да се използва като техника на обучение както в бакалавърските, така и в магистърските програми. В най-общ план брейнстормингът е техника с групов характер, целяща генерирането на нови идеи по поставен счетоводен проблем.

Насърчава се пълноценното участие на всички обучавани, като се дава възможност участниците да се възползват от опита на останалите лица в групата. Основополагащо в счетоводната отчетност обаче е необходимостта от документална обосновааност и законодателна целесъобразност. В този аспект генерирането на нови идеи е по същество трудно приложимо поради факта, че се изисква от участниците в брейнсторминга да проявяват нестандартно мислене. Наличието на законодателни ограничения от своя страна би могло да попречи в определена степен на процеса на нестандартното мислене, като значително ограничи броя на генерираните идеи. Въпреки това брейнстормингът би могъл да се приложи като техника на обучение, когато се очаква промяна на счетоводен стандарт или закон. В случая на базата на знанията и опита е възможно обучаваните лица да генерират идеи, свързани с подходящата промяна на нормативния документ. По своята същност дебата представлява аргументиране на позиции и обмен на идеи в защита или против гледна точка на друг участник. На тази основа може да се твърди, че дебатите също са трудно приложими при обучението в счетоводните дисциплини. Следва обаче да се отбележи, че обучаваните лица биха могли да практикуват счетоводната професия в качеството си не само на оперативни счетоводители, но и на мениджъри и управители на счетоводни къщи. Във връзка с това те ще трябва да взимат оперативни и стратегически решения, свързани не само със счетоводството но и с бъдещото развитие на компанията, в която упражняват дейност. В този аспект провеждането на дебати би могло да има положителен ефект върху кариерното развитие на обучавания. Следователно използването на дебатите като метод на обучение в счетоводните дисциплини не следва да се отхвърля напълно.

Емпиричните методи на обучение са свързани предимно с индивидуалното или групово изпълнение на опити или експерименти. В сферата на счетоводството най-често използваните емпирични методи на обучение са проектите и презентациите. Чрез тях се цели обучаваните да използват различни източници на информация, да оценяват релевантността на откритите данни, да структурират своите идеи и решения. Следователно използването на емпирични методи би имало положителен ефект върху обучавания, поради причината че не само развива уменията му да представя информация, но и стимулира екипната работа и търсенето на релевантни данни. Следва да се отбележи, че проектите и презентациите могат да са насочени към различни сфери на счетоводството, което дава възможност обучаващия да използва тези методи във всяка програма и форма на обучение.

На база предходното може да се твърди, че всеки един от разгледаните интерактивни методи може да се приложи за целите на преподаването във висшите учебни заведения счетоводни дисциплини. Основополагащо в случая е както нивото на знания и компетенции на обучаващите се, така и формата на обучение (редовна, задочна или дистанционна). Във връзка с това следва да се посочи, че дискуссионните методи на обучение изискват по-малко време за провеждане от ситуационните и емпиричните такива. Следователно ситуационните и емпирични методи са по-подходящи за обучаващите се в редовна и дистанционна форма на обучение, отколкото за задочната форма на обучение. Въпреки това е възможно прилагането им, в случаите в които на обучаваните е дадена възможност и достатъчно време за предварителна подготовка преди началото на занятието. Също така обаче нивото на активност на обучаваните при дискуссионните и емпирични методи е относително високо. Използването на метода при големи групи от практики счетоводители може да доведе до множество спорове, които биха изисквали време и усилия от страна на обучаващия да бъдат прекратени. От гледна точка на резултатите дискуссионните методи са насочени към разбиране на предадената счетоводна информация. Във връзка с това може да се твърди, че те са в по-голяма степен подходящи за бакалавърските програми,

където от особено значение е ясното и коректно разбиране на основните счетоводни понятия и методи. Ситуационните методи са свързани с формирането на аналитични умения на обучаващия се. Провеждането им изисква обучаващия да е не само специалист в счетоводната област, но и практик, за да може да представи на учащите се реални ситуации и проблеми от счетоводната практика. За тяхното решаване обаче се изисква определен набор от счетоводни знания и компетенции от страна на обучаваните лица. Емпиричните методи от своя страна са свързани с извършването на определено проучване от страна на студента. В този аспект контролът относно коректността и надеждността на изпълнението им зависи основно от самите обучавани. За целите на счетоводните дисциплини реализирането на проекти в голяма степен е свързано с достъпа на обучаващия се до реална счетоводна информация с практическа насоченост. Подобни реални данни биха могли да използват предимно лица, които работят счетоводната професия. Подобен факт от една страна е положителен за целите на достоверността и коректността на получените в резултат на изследването данни. От друга страна обаче степента на ангажираност на обучаващите се да реализират поставеният им проект е сравнително по-малка в случаите в които те са работещи лица, отколкото ако са безработни.

В обобщение на направения анализ относно прилаганите иновативни методи на обучение, както и на база предходно разгледаните стилове на учене, предложени от Колб могат да бъдат посочени следните техники за обучение в счетоводните дисциплини (виж. Таблица.1 Методи и подходи на преподаване на база стилът на учене на обучаваните в счетоводните дисциплини лица).

Стил на учене	Характерни особености	Подходящи обучителни подходи
Дивергентен	Дивергентите: - Предпочита да наблюдават и преценява наличната информация от различни гледни точки. - Коректно определят точните проблеми и лесно генерира подходящи, иновативни и творчески идеи в дългосрочен план. - Трудно взимат решения и предпочитат груповите занимания. - Имат цялостен поглед върху информацията и развито въображение.	Провеждане на: - Дискусии, брейнсторминг, и дебати. - Симулации, групови игри и казуси. - Използване на повече видео и аудио средства, както и презентации за представяне на учебното съдържание.
Асимилативен	Асимилаторите са: - Логични и прецизни, като могат да обработват бързо и ефективно разнообразна информация. - Не обичат действието, а предпочитат обясняването и изясняването на информацията. - Предпочитат да използват опита на другите. - Прецизни и изпълнителни са, като могат да организират по подходящ начин работата си. - Добри критици са.	Провеждане на: - Дискусии, беседи, обсъждания, дебати и демонстрации. - Представяне на строго структурирана информацията чрез лекции, графики, таблици, мултимедийни схеми и презентации. - Използване на разкази и практически примери. - Провеждане на ролеви игри и кейс-стъди методи.

Конвергентен	Конвергентите: - Използват ученето, за да проверят своите идеи и теория на практика. - Интересите им са в определена сфера, като се стремят да прилага знанието за решаване на специфични проблеми. - Предпочитат самостоятелното решаване на проблеми. - Имат дедуктивно мислене и знаят как да намерят необходимата им информация. - Организиран са и изпълняват задачите си в срок. - Внимателно следват инструкциите и целите на заданието.	Провеждане на: - Симулации, ролеви игри, учебни сценарии, проекти, задания и практически казуси. - Избягване на лекционно представяне на учебното съдържание. - Използване на ръководства, сборници и наръчници. - Провеждане на дискусии, обсъждане на материали от пресата, беседи.
Акомодативен	Акомодаторите: - Учат се от опита си и искат да са активни участници в обучението. - Разчитат на интуицията си и са склонни да поемат рискове. - Практически ориентирани и прилагат логически подходи при решаване на проблеми. - Не обича да груповите занимания, но работят добре с другите, искат помощ и обсъждат проблемите с останалите. - Предпочита лекциите, четенето и изграждането на аналитични модели. - Не се притесняват да изглежда глупаво чрез задаването на въпроси или чрез предприемането на нови начинания. - Обикновено пишат структурирано в порядъка, в който им текат мислите и размишленията.	Използване на: - Казуси, симулации, ролеви игри, проекти и задания, при които самостоятелно да може да работи по зададен проблем. - Сборници за самоконтрол на знанията. - Използване на текстови формат за представяне на учебното съдържание, най-вече чрез лекции, графики и презентации. - Използване на форуми и чатове, учебни сценарии, електронни блогове. - Провеждане на дискусии, дебати и обсъждания, от които акомодатора да черпи чужд опит. - Използване на разкази и практически примери, както и обсъждане на материали от пресата.

Таблица 1. Методи и подходи на преподаване на база стилът на учене на обучаваните в счетоводните дисциплини лица¹.

В теорията² се изразява мнението, че преобладаващата част от обучаваните в счетоводните дисциплини студенти във висшите учебни заведения предпочитат

¹ По идея от: Иванов, И., Стиливе на познание и учене. Теории. Диагностика. Етнически и полови вариации в България, УИ "Епископ Константин Преславски", 2004; Лечева, Г., Стиливете на учене като педагогическа компетентност за разнообразяване на преподавателските стратегии // Научни трудове на русенския университет, том 48, 2009, с.56; Дурева Д., Теории за стиловете на учене и електронното обучение, достъпно на: <http://www.bvu-bg.eu/sem/sem5/Dureva.pdf>, последно посещение на 14.05.2014 г.

² За целите на настоящата разработка относно използването на LSI инструментариумът сред обучавани лица в счетоводните дисциплини и програми във висшите учебни заведения са взети данни от проведено имперично изследване от Adel Novin, Lari Arjomand и Louis Jourdan. За повече подробности виж: Novin, A, L. H. Arjomand,

абстрактно концептуализиране при възприемане на информацията в рамките на учебния процес. Относно обработването на информацията мнозинството от обучаваните предпочитат активното експериментиране. Във връзка с предходното може да се твърди, че сред изследваните студенти предпочитан е конвергентният стил на учене при счетоводните дисциплини¹. Следователно използването на интерактивни методи за обучение, при които обучаваните биха получили тесни знания и практически опит е подходящо за целите на учебния процес. Следва да се отбележи, че твърдението че преобладаващата част от обучаваните в счетоводните дисциплини лица са конвергенти не може да се приеме като неоспорим факт за всички учебни заведения и всички курсове и потоци. В този смисъл върху стила на учене в счетоводните дисциплини могат да окажат влияние различни външни и вътрешни за обучавания фактори. Съществуването на подобна хипотеза налага определянето на стила на учене на индивидите както на локално ниво – за съответната територия, така и на ниво отделно обучително звено.

V. ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Постоянно променящите се потребности на пазара на труда налагат използването на интерактивни и иновативни методи и техники в образователния процес. Подходите, при които на обучаващия се предават компетенции, имащи пряка връзка с практиката са от съществено значение най-вече за дисциплини, като счетоводството, при които решаването на проблеми и казуси е основополагащо за реализацията на студентите на пазара на труда. Честите законодателни изменения, както и промените от процедурна гледна точка могат да поставят неквалифицирания счетоводен персонал на една компания пред ситуация на допуснати грешки със съществен характер. Във връзка с това използването единствено на счетоводни задачи за решаване в учебния материал е вече недостатъчно за целите на счетоводните обучения, от които студентите да придобият практически знания и компетенции. Подборът на подходящи интерактивни методи и подходи от страна на обучаващия за предаване на учебната информация по ефективен начин зависи в голяма степен от стила на учене на обучавания. В този смисъл може да се твърди, че коректното идентифициране на това „как“ обучавания учи счетоводството ще подпомогне в максимална степен обучаващия при определяне на това „какво“ да учи лицето.

Разработването и използването на учебно съдържание, което да покрива всички стилове на обучение по същество е практически неприложимо. В този смисъл е подходящо и полезно определянето на стила на обучение за всяка обучавана група и всеки курс поотделно. Въвеждането на новите технологии в обучителния процес би подпомогнал дори в още по-голяма степен обучаващия, като индивидуализира стила на учене и съответно ограничи учебните подходи до тези, които биха имали най-голям ефект върху обучавания. Подобно индивидуализиране е най-подходящо да се използва при дистанционната форма на обучение. В случая след идентифициране на стила на учене на студента онлайн платформата лесно и достъпно би могла да селектира учебните материали, които биха били най-ефективни за индивида. За тази цел обаче обучаващия следва да е запознат с интерактивните подходи на „ученето чрез опит“, като на тази основа е изготвил учебни планове и програми, съответстващи на всеки един от стиловете на обучение.

L. Jourdan, An investigation into the preferred learning style of accounting, management, marketing and general business majors, Teaching & Learning , Volume 18, Number 1, 2003.

¹ Novin, A, L. H. Arjomand, L. Jourdan, An investigation into the preferred learning style of accounting, management, marketing and general business majors, Teaching & Learning , Volume 18, Number 1, 2003, p.26 – 27.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванов, И., Стиллове на познание и учене. Теории. Диагностика. Етнически и полови вариации в България, УИ "Епископ Константин Преславски", 2004
2. Лечева, Г., Стилвете на учене като педагогическа компетентност за разнообразяване на преподавателските стратегии // Научни трудове на русенския университет, том 48, 2009
3. Dewey, J., Experience and education, Kappa Delta Pi, Indiana, 1998
4. Jeffs, T., Smith, M. K., Informal Education, conversation, Democracy and learning, 3rd edition, Derby: Heretics Press, 2005
5. Kolb, D. Experiential Learning, Experience as the Source of Learning and Development, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984
6. Novin, A, L. H. Arjomand, L. Jourdan, An investigation into the preferred learning style of accounting, management, marketing and general business majors // Teaching & Learning, Volume 18, Number 1, 2003
7. Ord, J., John Dewey and Experiential Learning: Developing the theory of youth work // Youth & Policy, No. 108, 2012
8. Smith, M. K., Developing Youth Work, Milton Keynes: OUP, 1988
9. Thompson, P. Learning by doing, p.1, available on:
<http://economics.fiu.edu/research/working-papers/2008/08-06/08-06.pdf>

СТРУКТУРНА СХЕМА НА СИСТЕМА ЗА ДИСТАНЦИОННО ОБУЧЕНИЕ

доц. д-р Надя Маринова
Нов български университет, София

STRUCTURAL PLAN SYSTEM FOR DISTANCE LEARNING

Nadia Marinova

ABSTRACT: Regardless of their status (public or private university), each university educate their students on specific structural frames. These frames are called majors. The specialty is the aggregate of courses (courses, classes, objects, etc., depending on the terminology of the particular university) that a student should be taught in their overall learning process. Hierarchical, the learning process is presented as follows:

- *specialty*
- *courses*
- *Students and teachers enrolled in courses given.*

KEYWORDS: distance learning, structure, major, course, user

1. Структурна схема за интегриране на потребители в система за дистанционно обучение за университет

Структурната схема за интегриране на потребители в система за дистанционно обучение за частен университет (схема 1) отразява йерархичната подредба на информацията, която се интегрира в системата за дистанционно обучение. Схемата отразява именно представената по-горе структурна рамка. Тази схема не отразява цялата информация, която се интегрира в системата за дистанционно обучение, а отразява единствено йерархичната подредба и взаимовръзка между отделните компоненти на цялостната съвкупност от информация.

Представената структурна схема се състои от три отделни и независими един от друг дяла на информация, разделени съответно на дистанционно обучение, редовно обучение и задочно обучение. Всеки един от тези дяла е напълно независим и самостоятелен от другите два дяла.

Спрямо представената схема, трите дяла са идентични, поради което ще разгледаме подробно структурната схема за дистанционно обучение.

Структурната схема за дистанционно обучение се състои от три йерархични нива:

- специалности;
- курсове;
- потребители (преподаватели и студенти);

1.1. Първото ниво на йерархичната структура – специалности

Специалностите за един университет, представляват структурната рамка на процеса на обучение на даден студент в университета. Те представляват съвкупност от курсове, които даден студент (записан за обучение към тази специалност) следва да изучи в процеса си на обучение. Именно поради тази причина, специалностите са най-високата точка в йерархичната структура за интегриране на информация. Те са и най-ключовият фактор в процеса по интегриране на информация, тъй като всяка една специалност съдържа в себе си специфична информация, която я характеризира (дефинира).

В зависимост от университета и неговата йерархична структура, всяка една специалност се дефинира в зависимост от различни фактори, специфични за всеки един университет. Възможни фактори за дефиниране на дадена специалност са:

- име
- образователно-квалификационна степен (бакалавър, магистър, доктор и т.н.);
- факултет, към който е дадената специалност;
- катедра, към която е дадената специалност;

- година (випуск), за която се отнася дадената специалност;

Всеки един от тези фактори характеризират дадената специалност и в зависимост от желанния начин за визуализация в системата за дистанционно обучение, те се проявяват в определена йерархична зависимост по отношение на визуализацията (подробно представено в точка 2).

1.2. Второ ниво на йерархичната структура – курс.

Курсът е второто по важност ниво в йерархичната структура. Всеки един курс е подчинен на (е час от) дадена специалност. Курсът, за разлика от специалностите съдържа в себе си значително по-малко информация, която го дефинира. Основната информация, която един курс може да съдържа е:

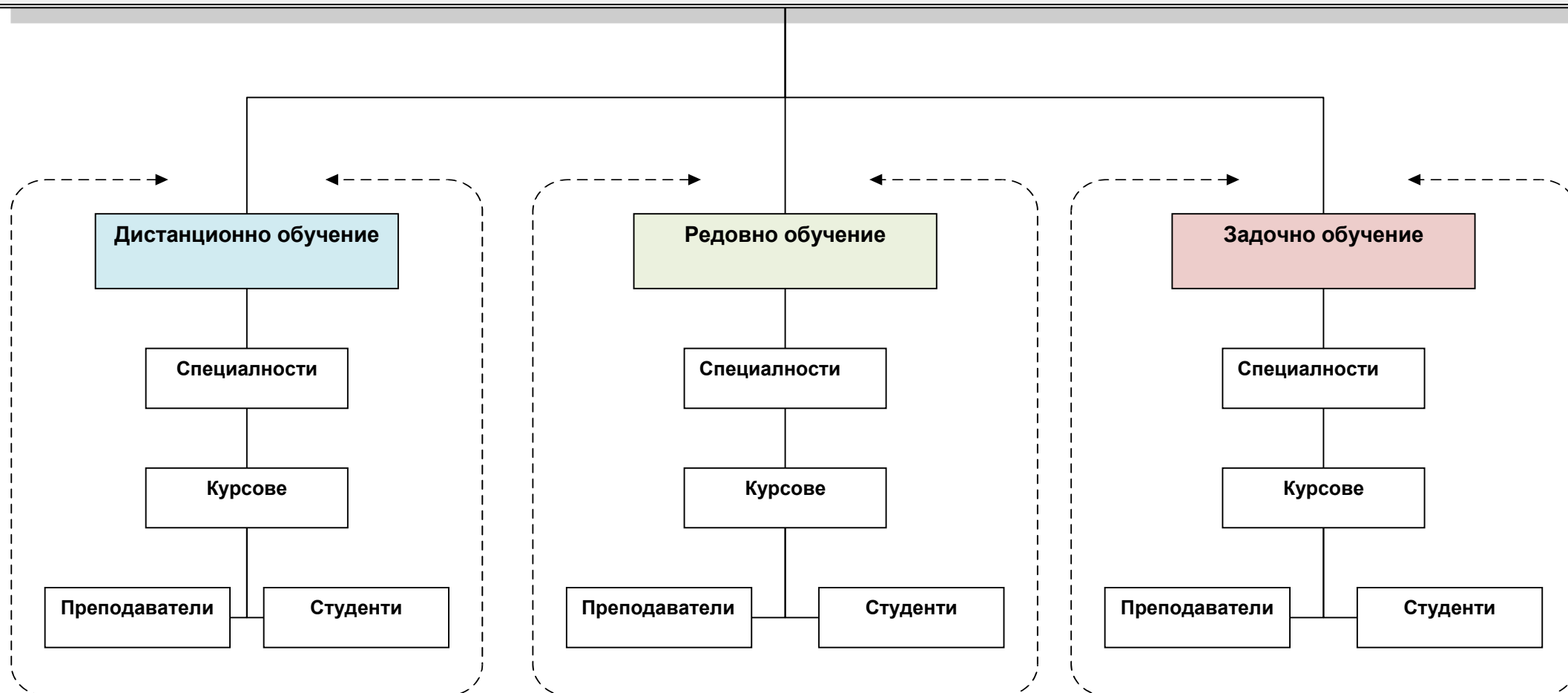
- име;
- година (година, в която се изучава курса);
- семестър (семестър, в който се изучава курса);

Всеки един от тези фактори характеризират даден курс и в зависимост от желанния начин за визуализация в системата за дистанционно обучение, те се проявяват в определена йерархична зависимост по отношение на визуализацията (подробно представено в точка 2).

1.3. Трето ниво на йерархичната структура – потребител (преподаватели и студенти)

Потребителят е последното по важност ниво в йерархичната структура. Той е последно по-важност, тъй като всеки един потребител се подчинява (ключват) на даден курс/ове и в зависимост от курса, в който е включен, потребителят унаследява цялостната йерархична информация, описана по-горе. Тоест, в зависимост от курса, в който даден потребител е включен, потребителят унаследява цялата налична информация, не само за курса (име, година, семестър), но и за специалността (име, форма на обучение, факултет, катедра, година и т.н.). Тоест, потребителят не се характеризира с фактори, както в горните две нива, а потребителят унаследява всички характеристики на горните две нива, в зависимост от курса, в който е записан.

Структурна схема за интегриране на потребители в система за дистанционно обучение за частен университет

2. Схема на визуализацията на курсове в система за дистанционно обучение за частен университет

За разлика от структурната схема, където се представя информацията, която следва да се интегрира в системата за дистанционно обучение, в схемата на визуализация на курсовете в системата за дистанционно обучение за частен университет (фиг. 2) е представено, как визуално се проявява цялата информация, спрямо конкретните нужди и желания на дадения (разглеждания) университет.

За разлика от структурната схема, където йерархичните нива са само три, то в разглежданата визуална схема, нивата на йерархия са шест, както следва:

- форма на обучение (дистанционно/редовно/задочно обучение);
- образователно-квалификационна степен (бакалавър / магистър);
- година (випуск);
- специалност;
- семестър;
- курс;

2.1. Първо ниво – Форма на обучение

Както в структурната схема, така и във визуалната схема, основното разделение е формата на обучение. За разлика обаче от структурата схема, където формата на обучение не беше включена в йерархичната структура, то във визуалната тя заема първо място и е стартова точка, като в него се съдържат всички образователно-квалификационни степени за съответната форма на обучение.

2.2. Второ ниво – Образователно-квалификационна степен

Образователно-квалификационната степен е второто ниво на йерархично представяне във визуалната схема, като в него се съдържат всички години (випуски) на обучение, за съответната образователно-квалификационна степен. За разлика от тази структура, образователно-квалификационната степен не заема ниво в структурната схема, а представлява характеристика на специалността.

2.3. Трето ниво – Година (випуск) на обучение

Годината (випуска) на обучение е третото ниво на йерархичното представяне на визуалната схема, като в него се съдържат всички специалности, които са изучавани в конкретната година (випуск). Отново, за разлика от тази структура, годината (випуска) на обучение не заема ниво в структурната схема, а представлява характеристика на специалността.

2.4. Четвърто ниво – Специалност

Специалността е четвъртото ниво на йерархичното представяне на визуалната схема, като в нея се съдържат всички семестри, от които се състой дадената специалност. За разлика от предходните три нива, това ниво от визуалната схема намира място и в структурната схема.

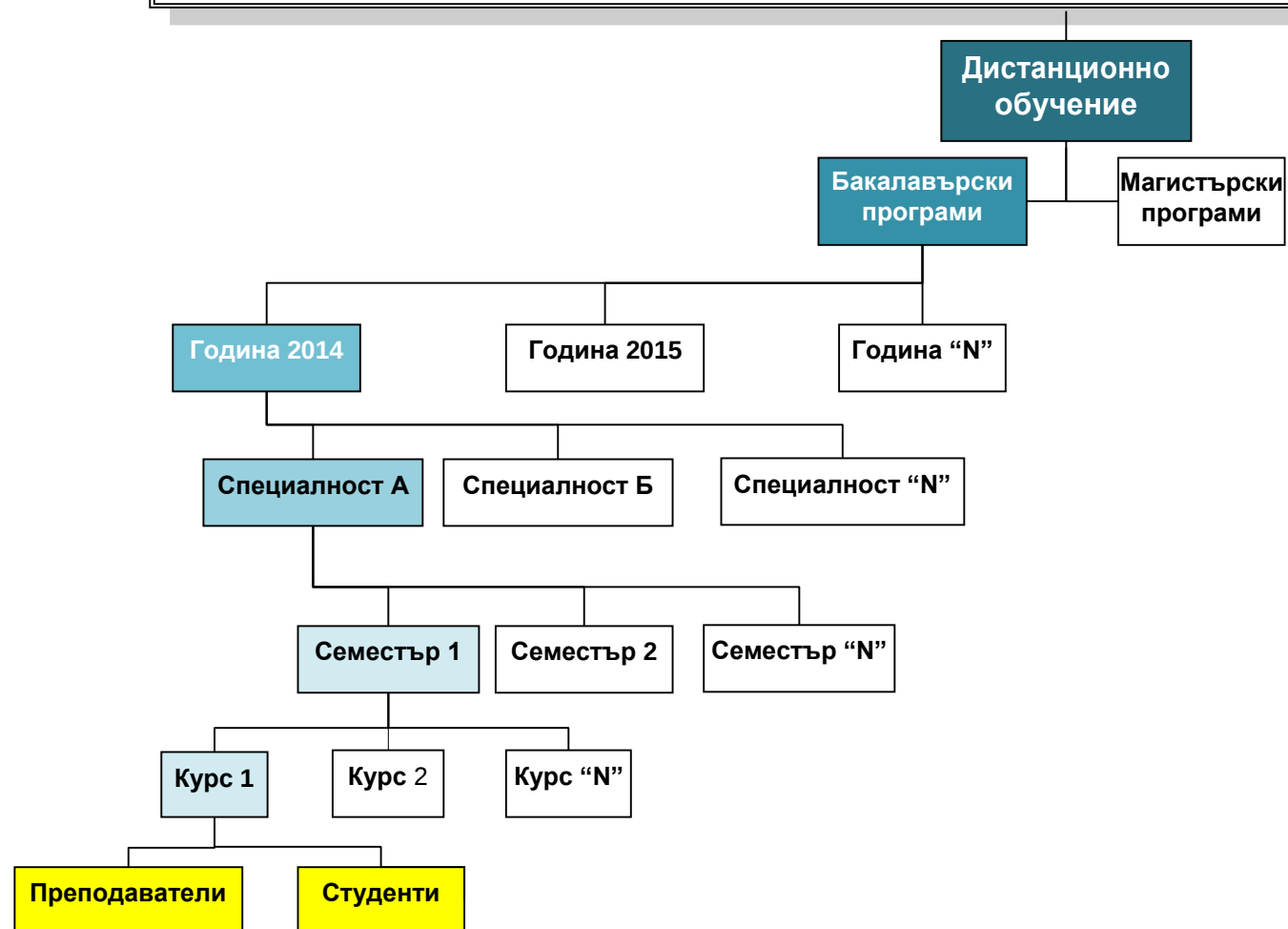
2.5. Пето ниво – Семестър

Семестърът е петото ниво на йерархичното представяне на визуалната схема, като в него се съдържат всички курсове, които следва да се изучават за конкретния семестър. Семестърът също не се съдържа като отделно ниво в структурната схема, а е характеристика на второто ниво на схемата – курсовете.

2.6. Шесто ниво – Курс

Шестото ниво на йерархичното представяне на визуалната схема е курсът. Той е последното (крайното) визуално ниво на схемата, за разлика от структурната схема, където той заемаше второ (междинно) ниво.

Схема на визуализацията на курсовете в система за дистанционно обучение

3. Потребители на системата за дистанционно обучение

Освен представените шест нива на разделение, разгледани в точка две, на визуалната схема са представени и още два елемента – преподаватели и студенти (маркирани в жълто). Те са представени на визуалната схема, не като ниво на йерархично разделение, а като крайните потребители на цялата тази визуална информация. Всеки един от тези потребители е записан (включен) в точно определен курс/ове, които се намират в така представената структура от курсове. Всеки потребител има достъп единствено до тези курсове от схемата, до които е записан (включен).

Целта на така представената визуална схема е максимално да улесни и почти напълно да елиминира възможностите за логическа грешка от страна на третия тип потребители. Това са потребителите, които най-често използват системата за дистанционно обучение, а именно – администраторите на системата.

3.1. Администратори на системата

Администраторите на системата не са представени на визуалната схема, тъй като те не са включени в даден курс, а отговарят за цялостната структура (за всички шест нива, включително и за останалите потребители). Именно поради тази причина и с цел минимизиране на логическа грешка, така представената визуална схема е оптималния вариант за работа от страна на администраторите.

3.2. Преподаватели

В допълнение на това, така представената визуална схема подпомага и самите преподаватели, тъй като преподавателите са специализирани в точно определена сфера и преподават (водят) курсове в определена сфера. Често, тези курсове се застъпват като имена, за отделни специалности, което поражда възможност от логическа грешка от страна и на преподавателите. Именно поради тази причина, така представената визуална схема предоставя пълна възможност на преподавателите да достигнат до желания курс, в съответната специалност, без да допуснат логическа грешка (тоест да направят грешка, като публикуват материал в курс „Основи на управлението” от специалност „Маркетинг”, вместо в курс „Основи на управлението” от специалност „Мениджмънт”).

3.3. Студенти

Студентите са последният тип потребители на системата. Те, за разлика от администраторите на системата и преподавателите използват системата значително по-рядко, но пък за сметка на това са най-големия контингент от потребители на системата (над 95 % от потребителите в системата). За разлика от администраторите на системата и преподавателите, студентите не могат да допуснат логическа грешка, тъй като те на практика изучават точно определени курсове и имат достъп единствено до тях и няма как да допуснат грешка. Точно поради тази причина, преминаването през първите пет нива, за да достигнат до желаното шесто ниво (тоест, да достигнат до курса, в който искат да достъпят) е практически безсмислено, а и неминуемо затруднява работата на студентите с платформата, което от своя страна води до демотивация на студентите.

Именно поради тази причина, за да улесним достъпа на студентите (най-голямото количество потребители) до курсовете им, ние предлагаме специални възможности, при които студентите виждат единствено последното шесто ниво на визуалната структура – курсовете. Тоест, за да улесним студентите, ние премахваме специално и само за тях първите пет нива на визуалната структура и

визуализираме само 6-тото ниво – курсовете, в които те са включени (записани). Тези курсове се визуализират на началната страница. В зависимост от желанието на клиента, те могат да се визуализират на централната част на екрана, в специален страничен блок или в падащо меню.

Характерното, за това представяне е, че студентите могат да достъпят тези курсове, веднага след като се впишат (логнат) в системата, само с едно натискане на мишката. По този начин ние успяваме да запазим световните тенденции в софтуера за “One-click-access”, което предоставяме като възможност за най-масовата част от потребителите, но също така, чрез визуалната структура предоставяме на администраторите на системата и преподавателите възможност за по-детайлен преглед и работа с цялата дървовидна структура на информацията в системата за дистанционно обучение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В зависимост от университета и неговата йерархична структура, се обособяват три отделни, всеки от които независими и един от друг самостоятелни дяла на информация, разделени съответно на дистанционно обучение, редовно обучение и задочно обучение. Специалностите, курсовете и потребителите (преподаватели и студенти) са част от структурната схема за дистанционно обучение, като потребителят е последното по важност ниво.

Информацията, която само следва да се интегрира в системата за дистанционно обучение, в схемата на визуализация на курсовете в системата за дистанционно обучение вече визуално се проявява. Някои от йерархичните не заемат ниво в структурната схема, а представляват характеристика на друго, поради това в разглежданата визуалната схема нивата нарастват до пет. Представената визуална схема улеснява, както студентите, така и преподавателите, участници в процеса на дистанционно обучение.

ЛИТЕРАТУРА

1. Тотков Г., Донева Р., Дурева Д, Тупаров Г, и др. , 2010, Е-Обучението в информационното общество, Университетско издателство „Паисий Хилендарски”, гр. Пловдив, Подредакцията на проф. дмн. Георги Тотков
2. Тотков, Георги Атанасов ; Донева, Росица Желязкова; Гафтанджиева, Силвия Николаева, 2014, Методика на е-обучението, Пловдив : Ракурси
3. Тотков Г., Вл. Шкуртов, Р. Донева, 2001, Основи на компютърната информатика, Университетско издателство, ПУ, Пловдив
4. Тотков Г., Донева Р., Бесалева Л., Чакърлова И., 2010, Национална конференция “Образованието в информационното общество” 2010, Инварианти в обучението по информационни технологии
5. Тотков, Георги Атанасов; Кирякова, Габриела; Ангелова, Надежда Ангелова; Донева, Росица Желязкова; Гафтанджиева, Силвия Николаева, 2014, Свободният софтуер в е-обучението, Пловдив : Ракурси

SCIENTIA EST LUX